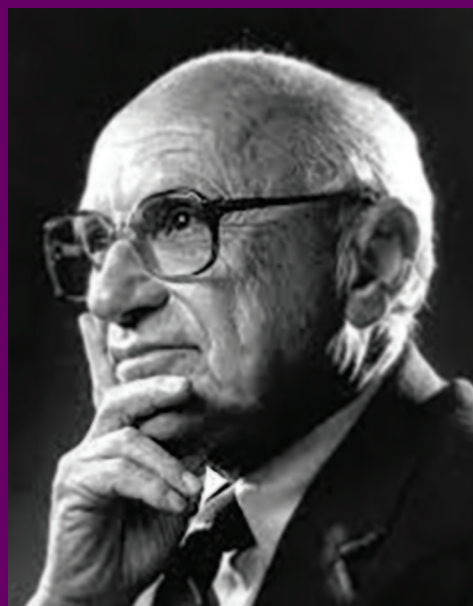
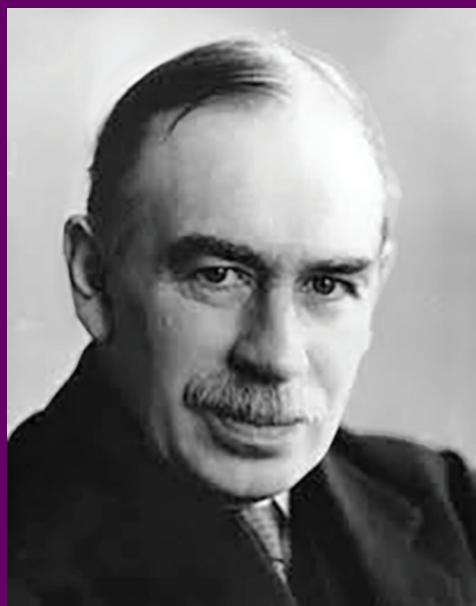

ДИМИТЪР ЗЛАТИНОВ

МАКРОИКОНОМИЧЕСКА
ТЕОРИЯ И ПОЛИТИКА

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

МАКРОИКОНОМИЧЕСКА ТЕОРИЯ И ПОЛИТИКА

ДИМИТЪР ЗЛАТИНОВ

**МАКРОИКОНОМИЧЕСКА
ТЕОРИЯ И ПОЛИТИКА**

София • 2022

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Целта на учебника „Макроикономическа теория и политика“ е да запознае студентите с основните модели за функциониране на икономиката в рамките на затворено и отворено стопанство, базовите макроикономически показатели и методите за тяхното измерване, механизма на постигане на макроикономическо равновесие и причините и последиците от цикличното развитие на икономиката. Поставя се акцент върху целите, инструментите и ефектите от провеждането на макроикономическа политика и представянето на същността и възможностите за използване на кейнсианския и неокласическия подход за макроикономически анализ в краткосрочен и дългосрочен план.

Усвояването на предложенния учебен материал позволява на студентите да развият умения за интерпретиране на макроикономически концепции и теории и техните ефекти в различни периоди, да наблюдават динамиката и да анализират измененията в основните макроикономически показатели и да оценяват последиците от провеждането на определена макроикономическа политика. Съдържанието е базирано на утвърдени в световната практика учебници и учебни материали по макроикономика, които са посочени в края на всяка тема. Учебното помагало „Макроикономическа теория и политика“ от същия автор, което съдържа разработени задания за практическа работа и проверка на знанията по макроикономика, е неразделна част от подготовката на студентите.

Учебникът е предназначен за студентите от Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в бакалавърска и магистърска степен, които изучават макроикономика на уводно равнище.

- © 2022 Димитър Златинов
- © 2022 Владимир Матов, дизайн на корицата
- © 2022 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-5594-6

Съдържание

Използвани съкращения.....	6
Макроикономически агрегати и означения.....	7
Опис на фигурите.....	11
Предговор	13
Тематичен план	16
Тема 1. Въведение в макроикономиката.....	20
Тема 2. Секторен модел на националната икономика.....	30
Тема 3. Измерване на икономическата активност.....	41
Тема 4. Безработица и инфлация.....	58
Тема 5. Макроикономическо равновесие.....	80
Тема 6. Цикличност на икономическото развитие.....	95
Тема 7. Фискална и парична политика.....	104
Тема 8. Кейнсиански подход за краткосрочен макроикономически анализ.....	125
Тема 9. Общо равновесие на стоковия и паричния пазар. Моделът $IS-LM$ в отворена икономика.....	152
Тема 10. Неокласически подход за дългосрочен макроикономически анализ.....	164
Речник на основните икономически термини.....	179

Използвани съкращения

БВП	Брутен вътрешен продукт
БНБ	Българска народна банка
БДС	Брутна добавена стойност
ДЦК	Държавни ценни книжа
ЕС	Европейски съюз
ЕЦБ	Европейска централна банка
ЗМР	Задържителни минимални резерви
МФ	Министерство на финансите
НРС	Наблюдение на работната сила
НСИ	Национален статистически институт
НТООД	Нетърговски организации, обслужващи домакинствата
ПФИ	Парично-финансови институции
ППС	Паритет на покупателната способност
СНС	Система на националните сметки
СПС	Стандарт на покупателната способност
СПТ	Специални права на тираж
ТБ	Търговска банка
ХИПЦ	Хармонизиран индекс на потребителските цени

Макроикономически агрегати и означения

<i>A</i>	Обща факторна производителност
<i>a</i>	Коефициент на значимост на отклонението на инфлацията от заложена от централната банка целева стойност
<i>AC</i>	Автономни разходи
<i>AD</i>	Съвкупно търсене
<i>AS</i>	Съвкупно предлагане
<i>APC</i>	Средна склонност към потребление
<i>APS</i>	Средна склонност към спестяване
<i>B</i>	Средства за покупката на ДЦК
<i>B'</i>	Заеми от чужбина
<i>b</i>	Коефициент на чувствителност на лихвения процент от производствения разрив
<i>BS</i>	Бюджетно салдо
<i>BS*</i>	Структурно бюджетно салдо
<i>C</i>	Потребителски разходи за стоки и услуги
<i>C₀</i>	Автономно потребление на домакинствата
<i>c</i>	Пределна склонност към потребление (MPC)
<i>CR</i>	Кредити
<i>cu</i>	Съотношение между парите в обращение и безсрочните депозити
<i>CAB</i>	Салдо по текущата сметка на платежния баланс
<i>CY</i>	Пари в обращение
<i>DD</i>	Безсрочни (овърнайт) депозити
<i>DM</i>	Депозитен (прост) мултипликатор
<i>E</i>	Номинален валутен курс
<i>FI</i>	Търгуеми инструменти на търговските банки
<i>G</i>	Правителствени покупки
<i>GNDI</i>	Брутен национален разполагаем доход
<i>GNDI^G</i>	Брутен национален разполагаем доход на правителствения сектор
<i>GNDI^P</i>	Брутен национален разполагаем доход на частния сектор
<i>GNI</i>	Брутен национален доход
<i>h</i>	Коефициент на чувствителност на търсенето на пари от лихвения процент

I	Инвестиции
I_0	Автономни инвестиции
I_g	Капиталови разходи на правителството
i	Номинален лихвен процент
\bar{i}	Естествен лихвен процент
r^c	Лихвен процент по кредитите
r^s	Лихвен процент по депозитите
i_1	Коефициент на чувствителност на частните инвестиции от лихвения процент по кредитите
K	Капитал
K^*	Общ физически капитал в икономиката
k	Акселератор
L	Равнище на заетост (труд)
L^D	Търсене на труд
L^S	Предлагане на труд
L^*	Равновесна заетост
MEC	Пределна ефективност на капитала
M	Внос на стоки и услуги
MB	Парична база
M^D	Търсене на пари
$\frac{M^D}{P}$	Реално търсене на пари
Mon	Монетизиране на дълга
M_0	Автономен внос на стоки и услуги
M^S	Предлагане на пари
$M0$	Налични пари
$M1$	Тесни пари
$M2$	Парично предлагане
$M3$	Широки пари
m	Пределна склонност към внос (MPM)
m_1	Коефициент на чувствителност на вноса на стоки и услуги от реалния валутен курс
m_2	Коефициент на чувствителност на вноса на стоки и услуги от пазарния лихвен процент
NX	Нетен износ (нетен експорт)
P	Равнище на цените
P^*	Равнище на цените на чуждестранните стоки и услуги

PY	Номинален БВП
QM	Парична маса
$\frac{QM}{P}$	Реална парична маса
q	Коефициент на Тобин
R	Реален лихвен процент
R_B	Възвръщаемост от ценни книжа и дивиденди
rd	Норма на задължителни минимални резерви
RER	Реален валутен курс
re	Съотношение между резервите на търговските банки и безсрочните депозити
RR	Резерви на търговските банки
S	Брутни национални спестявания
s	Пределна склонност към спестяване (MPS)
S_g	Спестявания на правителствения сектор
S_p	Лични спестявания
S_r	Остатък от външни спестявания
Sub	Субсидии
ta	Ставка по преките данъци
TA	Преки данъци
TD	Обща сума на привлечените депозити в банковата система
TR	Трансферни плащания
U	Фактическа безработица
U^*	Естествена безработица
u	Фактическа норма на безработица
u^*	Естествена норма на безработица
V	Скорост на парично обращение
W	Номинална работна заплата
$\frac{W}{P}$	Реална работна заплата
W^f	Работна заплата от чужбина
X	Износ на стоки и услуги
x_1	Коефициент на чувствителност на износа на стоки и услуги от чуждестранния доход
x_2	Коефициент на чувствителност на износа на стоки и услуги от реалния валутен курс
x_3	Коефициент на чувствителност на износа на стоки и услуги от реалния лихвен процент

Y	Реален БВП (доход)
$\frac{Y}{L}$	Производителност на труда
Y_0	Равновесно равнище на дохода
Y^*	Потенциален БВП (доход)
$\frac{Y - Y^*}{Y^*}$	Производствен разрыв
YD	Национален разполагаем доход
Y^F	Нетен първичен доход
Y^{TR}	Нетен вторичен доход
z	Коефициент на еластичност на търсенето на пари от дохода
α	Дял на разходите за капитал в общите производствени разходи
β	Дял на разходите за труд в общите производствени разходи
γ	Разходен мултипликатор
ε	Коефициент на зависимост между нормата на инфлация и отклонението на фактичката от естествената норма на безработица
θ	Коефициент на чувствителност на инфлацията от производствения разрыв
μ	Паричен мултипликатор
ν	Кеймбриджки множител
Π	Фирмена печалба
π	Коефициент на инфлация
$\bar{\pi}$	Целева инфлация от централната банка
π^e	Очаквана инфлация
π^*	Норма на инфлация в чужбина
ρ	Ценови шок
ω	Коефициент на чувствителност на фактичката инфлация от очакваната инфлация

Опис на фигурите

- Фиг. 2.1.** Кръгова диаграма на доходите и разходите в отворена икономика / 37
- Фиг. 4.1.** Потоци от хора на пазара на труда / 60
- Фиг. 4.2.** Инфлация на търсенето / 67
- Фиг. 4.3.** Инфлация на разходите / 67
- Фиг. 4.4.** Ефект върху лихвения процент от промените в търсенето на пари / 70
- Фиг. 4.5.** Ефект върху лихвения процент от промените в предлагането на пари / 70
- Фиг. 4.6.** Краткосрочна крива на Филипс / 72
- Фиг. 4.7.** Дългосрочна крива на Филипс / 74
- Фиг. 5.1.** Крива на съвкупното търсене / 81
- Фиг. 5.2.** Зависимост на спестяванията и кредитирането от жизнения цикъл / 82
- Фиг. 5.3.** Определяне на равновесното количество заетост / 85
- Фиг. 5.4.** Инфлационен и рецесионен производствен разрыв / 87
- Фиг. 5.5.** Крива на съвкупното предлагане / 88
- Фиг. 5.6.** Макроикономическо равновесие на различните участъци на кривата на съвкупното предлагане / 90
- Фиг. 5.7.** Промяна в макроикономическото равновесие в дългосрочен план при временен благоприятен шок от страна на съвкупното търсене / 92
- Фиг. 5.8.** Промяна в макроикономическото равновесие в дългосрочен план при постоянен благоприятен шок от страна на съвкупното предлагане / 93
- Фиг. 6.1.** Динамика на фактическия и потенциалния БВП / 95
- Фиг. 6.2.** Четирифазова структура на икономическия цикъл / 98
- Фиг. 6.3.** Фази на икономическото развитие в България (2000 – 2018) / 99
- Фиг. 6.4.** Състояние на стагфлация в икономиката / 100
- Фиг. 7.1.** Краткосрочна крива на Филипс / 105
- Фиг. 7.2.** Динамика на фактическия и потенциалния БВП / 106
- Фиг. 7.3.** Фискална и парична политика спрямо техните цели / 107
- Фиг. 7.4.** Връзка между общото бюджетно и структурното бюджетно салдо / 109
- Фиг. 7.5.** Равновесие на паричния пазар при ендегенно парично предлагане / 117
- Фиг. 8.1.** Краткосрочно макроикономическо равновесие / 126
- Фиг. 8.2.** Крива на личното потребление / 128
- Фиг. 8.3.** Крива на личните спестявания / 129
- Фиг. 8.4.** Крива на брутните вътрешни инвестиции / 131
- Фиг. 8.5.** Изменение на БВП и инвестициите в динамика / 131

- Фиг. 8.6.** Крива на инвестиционното търсене / 133
- Фиг. 8.7.** Крива на правителствените покупки / 133
- Фиг. 8.8.** Крива на нетния износ / 135
- Фиг. 8.9.** Краткосрочно макроикономическо равновесие в затворена икономика без правителствена намеса / 136
- Фиг. 8.10.** Краткосрочно макроикономическо равновесие и парадокс на спестяването / 140
- Фиг. 8.11.** Равновесно равнище на дохода / 140
- Фиг. 8.12.** Промени в равновесното равнище на дохода / 141
- Фиг. 8.13.** Промени в краткосрочното макроикономическо равновесие при шок от страна на търсенето / 144
- Фиг. 8.14.** Принудителна безработица / 145
- Фиг. 8.15.** Цикличност в икономиката / 147
- Фиг. 8.16.** Ефекти от фискалната експанзия в дългосрочен план при фиксирани цени / 149
- Фиг. 9.1.** Крива IS / 154
- Фиг. 9.2.** Крива LM / 156
- Фиг. 9.3.** Равновесие на стоковия и паричния пазар според модела $IS-LM$ / 158
- Фиг. 9.4.** Промени в равновесието на стоковия и паричния пазар при експанзионистична фискална политика / 159
- Фиг. 9.5.** Промени в равновесието на стоковия и паричния пазар при експанзионистична парична политика / 161
- Фиг. 9.6.** Ефекти от съчетаването на фискална и парична експанзия върху равновесието на дохода и лихвения процент / 162
- Фиг. 10.1.** Определяне на заетостта и производството в неокласическия модел / 168
- Фиг. 10.2.** Графично определяне на класическата безработица / 169
- Фиг. 10.3.** Уравновесяване на спестяванията и инвестициите чрез промените в лихвения процент / 170
- Фиг. 10.4.** Класическа дихотомия на парите на паричния пазар / 174
- Фиг. 10.5.** Промени в дългосрочното макроикономическо равновесие при фискална експанзия / 176
- Фиг. 10.6.** Крива на Лафер / 176

Предговор

Учебникът „Макроикономическа теория и политика“ е предназначен за студентите от Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в бакалавърска и магистърска степен, които изучават макроикономика на уводно равнище. Целта на включените теми е да запознае обучаващите се със същността и особеностите на изграждане на макроикономическите агрегати и подходите за техния анализ и оценка и на тази база да развие умения за интерпретиране на концепциите, произтичащи от кейнсианския и неокласическия подход за макроикономически анализ в краткосрочен и дългосрочен план при отчитане на възможностите за провеждане и ефектите от макроикономическата политика. Съдържанието е базирано на утвърдени в световната практика учебници и учебни материали по макроикономика, които са посочени в края на всяка тема. Най-често използваните от тях са на авторските колективи Брайън Сноудън и Хауърд Вейн (*Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State, 2005)*); Рюдигер Дорнбуш, Стенли Фишер и Ричард Стартц (*Macroeconomics, 2018*); Робърт Бароу (*Macroeconomics: A Modern Approach, 2008*); Уилям Баумол, Алън Блайндър и Джон Солоу (*Economics (Principles and Policy), 2019*), Оливие Бланшар (*Macroeconomics, 2017*) и Фредерик Мишкин (*The Economics of Money, Banking, and Financial Markets, 2014*).

В тематичен аспект учебникът се разделя условно на две части. Логиката на поднасяне на учебния материал почива на разбирането, че е необходимо студентите първо да бъдат запознати с макроикономическите агрегати и начините, по които те взаимодействат на национално равнище, а след това да се въведат в основните макроикономически модели, които обясняват това взаимодействие, вкл. и от гледна точка на провеждането на макроикономическа политика. Поради това първите теми са свързани с терминологично изясняване на понятия от областта на макроикономиката, обуславяне на връзките и зависимостите между тях и очертаване на ролята на макроикономическата политика, а последните теми представят кейнсианския и неокласическия подход като „мейнстрийм“ теории за моделиране и изследване на макроикономическите процеси. Основни репери при представяне на учебното съдържание са поставянето на разглежданите теории и концепции в конкретен контекст, което изисква отчитане на големината на икономиката, периода на изследване, степента на икономическо развитие, режима на валутния курс и паричния режим и фазата на икономическия цикъл.

Учебникът започва с изясняване на същността, предмета и обекта на изследване на макроикономиката. Разглеждат се фундаменталните макроикономически школи, инструментите и видовете макроикономическа политика. На базата на секторен модел за функциониране на националната икономика се въвеждат основните икономически сектори и макроикономическите агрегати, които ги описват. Разглеждат се спецификите на брутния вътрешен продукт и показателите за измерване на съвкупния доход, видовете безработица, причините и видовете инфлация при изясняване на връзките и зависимостите между макроикономическите индикатори, вкл. и по отношение на лихвените проценти и валутните курсове. Макроикономическото равновесие се разглежда в краткосрочен и дългосрочен план с акцент върху шоковете от страна на съвкупното търсене и съвкупното предлагане, които оказват ефект върху него. Обръща се внимание на цикличността на икономическото развитие и динамиката на макроикономическите показатели през различните фази на икономическия цикъл. Спецификите на фискалната и паричната политика се представят в съпоставителен план и в контекста на кейнсианския и неокласическия подход за макроикономически анализ. Приоритетно предвид уводния характер на учебника ударението се поставя върху кейнсианския модел и модела *IS-LM* в краткосрочен план, чиито приложения, вкл. и в областта на макроикономическата политика, се сравняват с неокласическите възгледи за икономическата активност.

В структурно отношение учебникът включва десет теми, всяка от които завършва с препоръчителна литература, която студентите могат да използват, с оглед задълбочаване на своите познания. Представеният тематичен план задава детайлното съдържание на отделните теми, както и препоръчителна литература. В края на учебника е представен речник на основните икономически термини на български, английски, френски и немски език. За неговото изготвяне е използван първият преведен от английски език за целите на обучението в Стопанския факултет учебник по макроикономика с автор Дейвид Коландър. Учебното помагало „Макроикономическа теория и политика“ с автор доц. Димитър Златинов, което съдържа разработени задания за практическа работа и проверка на знанията, които напълно покриват темите в учебника, е неразделна част от подготовката на студентите по макроикономика.

Авторът изказва своята дълбока благодарност за ценните съвети и препоръки при подготвянето и оформянето на учебника на рецензентите – доц. д-р Мариела Ненова-Амар, от чиято експертиза в областта на макроикономическия анализ е научил много, и доц. д-р Григор Сарийски, Институт за икономически изследвания при Българската академия на науките, както и на колегите от катедра „Икономика“ на Стопанския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. За провокирания сериозен интерес към макроиконо-

мическите изследвания авторът благодари на своите първи преподаватели по макроикономика и методология на икономическия анализ – доц. д-р Аксентия Замфинова и проф. д.ик.н. Мария Сотирова от ПУ „Паисий Хилендарски“. Преводът на основните икономически термини е подготвен от ас. Лидия Кабатлийска-Андонова и Михаил Ангелов, а неговата редакция – от доц. д-р Гургана Фъркова-Ангелова и гл. ас. д-р Магдалена Маркова от Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“, за което авторът е изключително признателен. Прецизната работа по оформлението на учебника на Елеонора Николова също заслужава адмирации.

Настоящият учебник се издава с финансовата подкрепа на Стопанския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Всички грешки и пропуски в учебника са изцяло отговорност на автора, който би се радвал наблюдателните читатели да ги споделят на електронен адрес: dzlatinov@feb.uni-sofia.bg.

декември 2022 г.

Авторът

Тематичен план

Тема 1. Въведение в макроикономиката

Клонове на общата икономическа теория. Същност на макроикономиката. Обект, предмет и метод на макроикономиката. Задачи и цели на макроикономическия анализ. Макроикономическа теория и макроикономическа политика. Основни макроикономически школи. Сходства и различия между тях. Инструменти и видове макроикономическа политика в традиционен и съвременен аспект. Връзки и зависимости на макроикономиката с други клонове на икономическата наука и политиката.

Тема 2. Секторен модел на националната икономика

Модели за функциониране на националната икономика. Икономически субекти в затворена икономика без и с правителствена намеса и в отворена икономика. Макроикономически агрегати. Причини за държавна намеса в икономиката. Кръгова диаграма на доходите и разходите в отворена икономика. Икономически сектори: реален, публичен, паричен и външен сектор. Бюджетни ограничения на икономическите сектори.

Тема 3. Измерване на икономическата активност

Система на националните сметки. Икономически сметки и макроикономически агрегати. Брутен вътрешен продукт. Методи за изчисляване (производствен метод, метод на доходите и метод на разходите за крайното потребление). Съвкупни разходи. Несъвършенства при измерване на националното богатство чрез БВП. Показатели за измерване на БВП: номинален БВП, реален БВП и дефлатор на БВП. Икономически растеж. Фактори за икономическия растеж и видове икономически растеж. Показатели за измерване на дохода: национален доход, вътрешен доход, личен доход, личен разполагаем доход, национален разполагаем доход и нетни данъци. Брутен национален доход и брутен национален разполагаем доход. Лични спестявания и спестявания на публичния и външния сектор. Брутни национални спестявания. Основни макроикономически тъждества. Хипотеза за двойните дефицити.

Тема 4. Безработица и инфлация

Изследване на пазара на труда. Заетост и работна сила. Производителност на труда. Видове безработица. Естествена норма на безработица и хистерезис ефект. Ценови индекси. Видове и предназначение. Инфлация. Из-

мерване на инфлацията. Индекс на потребителските цени и хармонизиран индекс на потребителските цени. Оценки на инфлацията. Видове инфлация според причините за възникване. Номинален и реален валутен курс. Номинален и реален лихвен процент. Зависимост между инфлацията, валутния курс и лихвения процент. Теории за връзката между инфлация и безработица. Краткосрочна и дългосрочна крива на Филипс. Икономически последици от безработицата и инфлацията. Очаквана инфлация и реален лихвен процент.

Тема 5. Макроикономическо равновесие

Съвкупно търсене. Компоненти на съвкупното търсене. Крива на съвкупното търсене и фактори за изместването ѝ. Шокове от страна на търсенето. Съвкупно предлагане. Потенциален и фактически БВП. Производствен разрыв. Участъци на кривата на съвкупното предлагане. Фактори, влияещи върху наклона и изместването на кривата на съвкупното предлагане. Шокове от страна на предлагането и ценови шокове. Макроикономическо равновесие в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план. Статично и динамично макроикономическо равновесие. Временни и постоянни шокове от страна на търсенето и предлагането. Саморегулиращ се ценови механизъм.

Тема 6. Цикличност на икономическото развитие

Икономически цикъл. Подходи за идентифициране на икономическите цикли. Обяснения на цикличността в икономическото развитие. Продължителност и общи черти в проявлението на икономическите цикли. Фази на икономическия цикъл. Характерни особености. Стагфлация. Динамика на макроикономическите показатели през различните фази на икономическия цикъл. Водещи, съвпадащи и изоставащи макроикономически показатели. Лагове в икономиката. Закон на Оукън.

Тема 7. Фискална и парична политика

Цели на макроикономическата политика. Видове макроикономическа политика спрямо изпълнението на заложените цели. Фискална политика. Същност и оценка на фискалната политика. Структурно и циклично бюджетно салдо. Автоматични стабилизатори. Правителствен дълг. Управление на правителствения дълг. Връзка между бюджетния дефицит и държавния дълг. Същност и функции на парите. Търсене и предлагане на пари. Обхват на паричните агрегати. Депозитна и парична мултипликация. Парични институции: търговски банки и централна банка. Основни функции. Баланс на търговските банки и централната банка. Мандат на централната банка. Парична политика. Конвенционални и неконвенционални инструменти на

паричната политика. Координиране на целите на фискалната и паричната политика. Правило на Тейлър.

Тема 8. Кейнсиански подход за краткосрочен макроикономически анализ

Актуалност и период на създаване. Основни допускания и променливи в кейнсианския модел. Кейнсианска теория на дохода. Компоненти на съвкупното търсене. Функция на потребление и спестяване. Пределна склонност към потребление и спестяване. Брутни вътрешни инвестиции. Акселератор. Нетен износ. Определяне на макроикономическото равновесие в краткосрочен план. Равновесно равнище на дохода. Кейнсиански мултипликатор. Кейнсианска теория за лихвения процент и търсенето на пари. Мотиви за търсенето на пари. Капан на ликвидността. Кейнсианско обяснение на безработицата и инфлацията. Кейнсианско обяснение на икономическия цикъл. Изводи от кейнсианския модел. Последици от кейнсианството.

Тема 9. Общо равновесие на стоковия и паричния пазар. Моделът IS–LM в отворена икономика

Същност на модела IS–LM. Равновесие на стоковия пазар. Извеждане на кривата IS. Наклон и местоположение на кривата IS. Равновесие на паричния пазар. Извеждане на кривата LM. Наклон и местоположение на кривата LM. Равновесие на стоковия и паричния пазар. Възможности на фискалната и паричната политика да влияят върху равновесието на стоковия и паричния пазар. Кейнсиански и некейнсиански ефекти от провеждането на фискална политика. Ефект на изтласкването и Рикардианска еквивалентност.

Тема 10. Неокласически подход за дългосрочен макроикономически анализ

Неокласически възгледи за икономическата активност. Допускания в неокласическия модел. Основни променливи в неокласическия модел. Компоненти на неокласическия модел. Неокласическа теория на заетостта и производството. Производствена функция. Определяне на равнището на труда и капитала. Неокласическо обяснение на безработицата. Закон на Сей. Неокласическа теория за лихвения процент. Неокласически подход към търсенето на пари. Количествена теория на парите. Динамика на цените в неокласическия модел. Класическа дихотомия на парите. Неокласическо обяснение на икономическия цикъл. Възгледи на неокласиците за макроикономическата политика. Крива на Лафер. Критики към неокласическия модел.

Препоръчителна литература

На български език

- Василев, А., Й. Йорданов (2016). Увод в макроикономиката. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“.
- Ганев, К. (2015). Бизнес цикли (теории и модели). София, СУ „Св. Климент Охридски“, Стопански факултет.
- Замфинова, А. (2002). Макроикономика. Пловдив, ИМН.
- Йотова, Л., В. Алякова (2006). Основи на макроикономиката. София, Унив. изд. „Стопанство“.
- Коландър, Д. (1999, 2001). Основи на икономиката. Том I и II. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“.
- Мишкин, Фр. (2014). Теория на парите, банковото дело и финансовите пазари, I и II част. София, Изд. „Изток–Запад“.
- Ненова, М. (2006). Макроикономически анализ на финансовите потоци. София, Амброзия НТ.
- Спасов, Тр. и кол. (2010). Макроикономика. София, Унив. изд. „Стопанство“.
- Фишер, Ст., Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи (1997). Икономика (Основи на микро- и макроикономиката). София, Изд. „Отворено общество“.

На английски език

- Barron, J., B. Ewing, G. Lynch (2006). Understanding Macroeconomic Theory, Routledge Taylor and Francis Group.
- Barro, R. (2008). Macroeconomics, A Modern Approach. Thomson South-Western.
- Baumol, W., A. Blinder, J. Solow (2019). Economics (Principle and Policy). South-Western College Pub., Fourteenth Edition.
- Blanchard, O. (2017). Macroeconomics. Pearson Prentice Hall, Seventh Edition.
- Burda, M., C. Wyplosz (2017). Macroeconomics /A European Text/, Oxford University Press, Seventh Edition.
- Dornbusch, R., S. Fischer, R. Startz (2018). Macroeconomics. McGraw Hill International Edition, Thirteenth Edition.
- Mankiw, G. (2019). Principles of Macroeconomics. Harvard University, Cengage Learning, Tenth Edition.
- Samuelson, P., W. Nordhaus (2010). Economics. McGraw-Hill/Irwin.
- Snowdon, B., H. Vane (2005). Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State). Edward Elgar Publishing Limited.
- Williamson, S. (2002). Macroeconomics. Addison Wesley, Pearson Education.

На френски език

- Blanchard, O., D. Cohen (2013/2017). Macroéconomie, 6ème/7ème éd., Pearson.
- Epaulard, A., A. Pommeret (2017). Introduction à la macroéconomie. Nouvelle éd., La Découverte.
- Mankiw, G. (2013). Macroéconomie, 8e éd., De Boeck Supérieur s.a.

На немски език

- Blanchard, O., I. Gerhard (2014). Makroökonomie. Pearson Deutschland GmbH, 6.te aktualisierte Auflage, Ljubljana.
- Bofinger, P. (2011). Grundzüge der Volkswirtschaftslehre – Eine Einführung in die Wissenschaft von Märkten, 3.te aktualisierte Auflage, München.

Тема 1

Въведение в макроикономиката

- *Клонове на общата икономическа теория*
- *Същност на макроикономиката*
- *Макроикономическа теория и макроикономическа политика*
- *Връзки и зависимости на макроикономиката с други науки*

1. Клонове на общата икономическа теория – икономиката е обществена наука, която анализира процесите на производството, разпределението и потреблението на стоки и услуги. Терминът икономика се налага от Алфред Маршал в края на XIX век.

а) Микроикономика – изучава индивидуалното поведение на икономическите субекти – потребители и производители – в процеса на вземане на решения за разпределението на оскъдните ресурси

- **Обект на изследване:** потребители, фирми, стоков пазар, пазар на труда и капиталов (финансов) пазар;
- **Предмет на изследване:** поведение на потребители и фирми, индивидуално и пазарно търсене и предлагане, пазарен механизъм (търсене, предлагане, цени и конкуренция), пазарни структури в зависимост от степента на конкуренция (съвършена конкуренция, монопол, олигопол, монополистична конкуренция), механизми за разпределение на доходите, равновесие на отделните пазари и общо пазарно равновесие.

Като самостоятелен клон на икономическата наука микроикономиката се оформя под влияние на фундаменталния труд на Алфред Маршал „Принципи на икономиката“ от 1890 г., в който се представя теорията за търсенето и предлагането, теорията за пределната полезност и производствената теория на ценообразуването.

б) Макроикономика – детайлно се разглежда в рамките на настоящия учебник.

в) Международна икономика – изучава отношенията на микроикономическо и макроикономическо равнище в международен аспект

- **Обект на изследване:** международните стокови, трудови и финансови пазари и икономическите отношения между частните лица и/или държавите в глобалната икономика;
- **Предмет на изследване:** международната търговия, международното движение на производствени фактори и ролята на многонацио-

налните корпорации, функционирането на международната валутна и финансова система, международното пренасяне на икономически процеси, регионалната икономическа интеграция.

За начало на изследване на въпросите на международните икономически отношения се смята есето „За търговския баланс“ на Дейвид Хюм от 1752 г., в което той проследява връзките между паричното предлагане, търговския баланс и ценовото равнище в икономиката.

2. Същност на макроикономиката

а) Определение – макроикономиката изучава структурата, състояние-то и поведението на икономиката като цяло и целите, механизмите и инструментариума на макроикономическата политика. В методологически аспект макроикономиката може да се определи и като клон на икономическата наука, който измерва икономическите агрегати, анализира причините за тяхното изменение във времето и се опитва да прогнозира тенденциите, свързани с бъдещото им развитие.

б) Обект на изследване – в исторически план се налага като основен обект на изследване да се разглежда националният пазар, който обобщава основните характеристики на стоковите, трудовите и финансовите пазари, описващи се чрез показатели (агрегати).

Агрегатите представляват обобщени икономически данни, представени на по-високо ниво на систематизация – напр. съвкупно производство (сумарна стойност на крайното производство в икономиката), ценово равнище (средните цени на всички стоки и услуги, произведени в икономиката), безработица.

Икономическата глобализация и свързаността на икономиките прави невъзможно изолирането на националния от световния пазар и така обектът на макроикономиката се разширява не само до националния, но и до регионалния или световния пазар, които могат да бъдат съставени от отделни сектори или пазари.

в) Предмет на изследване – традиционно в областта на макроикономиката се разглеждат въпроси като: равнище и структура на националното производство, заетост и безработица, инфлация и инвестиционна активност, икономически цикъл, икономически растеж. Актуални днес са и въпроси като: обществено благосъстояние, доходно неравенство, световни макроикономически дисбаланси, ефективност на макроикономическата политика спрямо режима на валутния курс. Търсят се също и зависимости между икономическите агрегати като: инфлацията и безработицата, заетостта и производството, бюджетния дефицит и дълговата тежест за бъдещите поколения, валутния курс и лихвените проценти.

г) **Метод на изследване** – предимно количествен анализ, който може да бъде:

- **дедуктивен** – въз основа на икономическата теория, определени допускания и опростени механизми за структуриране и анализиране на икономическите процеси (наречени модели) се правят заключения за функционирането на икономиката;
- **индуктивен** – въз основа на наблюдение на икономическите процеси и емпиричен анализ се извеждат определени заключения за функционирането на икономиката, като се използват статистически данни и иконометрични техники.

Други типични методи за изследване на икономическите процеси са *моделирането* и *графичното представяне*.

д) **Задачи и цели на макроикономиката** – според Томас Сърджънт и Кристофър Симс (носители на Нобелова награда за икономика за 2011 г.) една от основните задачи на макроикономистите е да обяснят как макроикономическите агрегати като БВП, инвестиции, безработица и инфлация се променят във времето.

Други основни акценти или цели, които преследва макроикономиката, са намаляване на доходното неравенство, стабилизиране (или увеличаване) на икономическия растеж, стабилизиране (или намаляване) на равнището на цените, намаляване на безработицата.

3. Макроикономическа теория и макроикономическа политика

Терминът макроикономика се въвежда от Рагнар Фриш и за първи път се използва от Лорънс Клайн през 1946 г. в статията „Макроикономика и теория на рационалното поведение“ (Lawrence R. Klein, *Macroeconomics and the Theory of Rational Behaviour*, 1946). В исторически план същинското начало за развитието на макроикономиката като самостоятелна част на икономическата наука, която се занимава с проблемите на националния пазар, дава Джон М. Кейнс с публикуваната през 1936 г. „Обща теория за заетостта, лихвата и парите“ (John M. Keynes, *General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936). Преди това макроикономиката е била известна като теория на бизнес цикъла и монетарна теория. В съвременен план разграничението между отделните части на общата теория за пазара се преодолява чрез търсене на микроикономическите основи на наблюдаваните икономически процеси на съвкупно ниво, които от своя страна се обвързват и с регионалните, и с глобалните процеси.

а) **Макроикономическа теория** – търси причините за развитието на макроикономическите агрегати във времето, поради което трябва първо да развие подходи и методи за тяхното определяне и измерване и впоследствие да оцени дали тяхното текущо състояние или тенденции на изменение

са желани или нежелани. Това налага използването на **позитивен** (основан на причинно-следствени връзки между икономическите променливи, статистически наблюдения и фактологично доказване) и **нормативен икономически анализ** на базата на определени преценки и лични мнения на анализаторите за икономическите процеси.

Именно поради различните възгледи и оценки на икономистите за динамиката на икономическите процеси, породени и от относително скорошното формиране на макроикономиката като наука, в макроикономическата теория се оформят отделни школи и направления. Според Оливие Бланшар (Olivier Blanchard) развитието на макроикономическата теория включва три етапа в хронологичен ред:

- Периода преди 40-те години на XX век, през който икономистите отдават водещо значение на **количествената теория на парите**, задаваща правопрпорционална зависимост между съвкупното производство и парите в обращение, при наличие на **множество обяснения за колебанията в икономическата активност** в краткосрочен и дългосрочен план. Друга характеристика на този етап от развитието на икономическата мисъл е липсата на ясно разделение между микро- и макроикономическите процеси и по-голямата близост на икономическия анализ до философията и социологията, отколкото до математиката и природните науки. Привържениците на тези идеи се определят като неокласици, сред които можем да посочим Жан-Батист Сей, Артър Пигу, Франсис Еджуърт, Джон Ст. Мил и други.
- Годишите между 1940 г. и 1980 г., които Бланшар нарича **период на консолидация на икономическата мисъл** и свързва първоначално с налагане, а впоследствие с **опровержение на теорията на Кейнс** за фиксираност (негъвкавост, нееластичност) на цените в краткосрочен план и положителен ефект от намесата на правителството в икономиката. През този етап се **повишава наличността от икономически данни**, което позволява развиване на **иконометрични методи за анализ и конструиране на първите макроиконометрични модели**, в които се използва математически инструментариум. Посочените икономически идеи са присъщи за кейнсианците като Джон Хикс, Франко Модилиани, Лорънс Клайн, Алвин Хансен и Джеймс Тобин, и привържениците на неокласическия синтез, използван за първи път като понятие от Пол Самуелсон. Моделират се и **поведенчески зависимости при потреблението, инвестициите и търсенето на пари, чрез които се извеждат на преден план микроикономическите основи на макроикономическите процеси, изследват се ефектите от провеждането на макроико-**

номическа политика и формирането на икономическите очаквания, в търсене на основания за оспорване на кейнсианските тези за функциониране на икономиката от *монетаристите* около Милтън Фридман, Ана Шварц и Кларк Уорбъртън и т.нар. икономисти от Чикагската школа, и *школата на рационалните очаквания*, в която изпъкват имената на Робърт Лукас, Томас Сърджънт и Нейл Уолъс.

- След 1980 г., когато все повече се налагат *критики към кейнсианството*, зараждат се спорове *дали е необходимо или не активното използване на макроикономическа политика*, търсят се *обяснения за негъвкавостта на цените в краткосрочен план* и се обръща внимание на *микроикономическите основи на макроикономическите процеси*. Тези научни търсения са присъщи на *школата на реалния бизнес цикъл* (Едуард Прескът и Фин Кидланд) и *неокейнсианците* (Стенли Фишер, Джон Тейлър, Грегъри Манкю, Дейвид Роумър).
- Основните линии на разделение между отделните икономически школи са свързани с *икономическата роля на правителството*, както и по какъв начин времевият хоризонт влияе на икономическите процеси – *какво определя краткосрочните колебания в икономиката и кои са факторите за дългосрочен икономически растеж*. Изследванията в тази насока са наложили *консенсус* по някои въпроси, които днес изглеждат еднозначно решени:
 1. Налице са предпоставки цените и номиналните работни заплати да се разглеждат като фиксирани в краткосрочен план, докато в дългосрочен план те са гъвкави.
 2. В краткосрочен план икономическите колебания се дължат на шокове от страна на съвкупното търсене (каквито са повишаване на потреблението, инвестициите или намесата на правителството в икономиката), докато в дългосрочен план – от страна на съвкупното предлагане (нарастване на производителността на труда, технологичния прогрес или повишаването на цените на петрола).
 3. Докато в краткосрочен план е налице обратнопропорционална зависимост между инфлацията и безработицата, в дългосрочен план такава връзка не съществува.
 4. В дългосрочен план инфлацията се дължи на увеличаването на паричното предлагане в съответствие с количествената теория на парите.

Следователно можем да заключим, че основните специфики на икономическия анализ, които следва да се имат предвид, са:

- вид на икономиката – дали се разглежда малка (която не влияе на световните процеси) или голяма икономика (която в съществена степен определя световното развитие);
- период на изследване – дали анализът е в краткосрочен план (до 1 година), средносрочен (от 1 до 3 години) или дългосрочен (над 5 години) план;
- степен на развитие на икономиката – дали става въпрос за развита или развиваща се страна;
- режим на валутния курс и паричен режим – дали страната се придържа към фиксиран или плаващ валутен курс и какви са възможностите на централната банка за въздействие върху икономическата среда;
- дали икономиката е във възход или спад, т.е. в каква фаза на икономическия цикъл се намира тя.

б) Макроикономическа политика – в национален аспект макроикономическата политика е съвкупност от мерки и инструменти за въздействие върху процесите на националния пазар, с цел поддържане на стабилното му и устойчиво развитие. Основни субекти на тази политика са правителството и централната банка, които ясно позиционират макроикономиката като наука, пряко свързана с политиката.

Макроикономическата теория служи непосредствено на икономическата политика, като разработва нейните цели и инструменти, оценява и прогнозира нейното комплексно влияние върху националното производство, заетостта, равнището на цените, външнотърговските отношения и др. По същество инструментите на икономическата политика също са агрегати.

Освен дебата за мястото на правителството в икономиката, макроикономическите въпроси често са в центъра на националната и световната политика, а провеждането на макроикономическа политика зависи от политиките и техните партийни предпочитания. **Новата политическа макроикономика** и **институционализмът** изучават тези аспекти на макроикономическото управление, като обвързват политическия цикъл с колебанията в икономиката и съпътстващата ги инфлация, безработица, бюджетни дисбаланси, доходни неравенства и миграция. Други въпроси, които институционалисти като Джеймс Бюкяньн, Дъглас Норт и Алберто Алесина разглеждат, са зависимостта между правителството и парламента, степента на независимост на централната банка и електоралните правила.

Традиционно разглежданите разновидности на макроикономическата политика са:

- **Фискалната политика**, която е държавна финансова политика, използваща възможностите на държавния бюджет за преразпределение на националния доход и включваща данъчната политика, по-

литиката на социално осигуряване, политиката на разпределение и управление на бюджетните разходи и политиката на управление на държавния дълг. Фискалната политика се провежда от правителството. Нейните основни инструменти са ставката по преките данъци, трансферните плащания (пенсии, стипендии, социални помощи) и правителствените покупки.

- *Паричната политика*, която се състои в използване на възможностите за контрол върху паричното предлагане и лихвените проценти основно с цел поддържане на вътрешната и външната ценова стабилност, т.е. инфлацията и валутния курс. Паричната политика се провежда от централната банка. Нейните традиционно разглеждани инструменти са сконтовият лихвен процент¹, операциите по покупка и продажба на държавни ценни книжа² и задължителните минимални резерви, докато в съвременен аспект такива инструменти са и осигуряването на ликвидност на търговските банки и покупката на активи на търговските банки от страна на централната банка.

Българският ракурс: От 1 юли 1997 г. българската икономика функционира в условията на паричен съвет (Валутен борд), който по същество представлява правило за провеждане на парична политика, основано на следните основни принципи:

- 1. фиксиран курс на лева към еврото на стойност 1,95583 лева за 1 евро;*
- 2. при поискване Българската народна банка е длъжна да продава и да купува без ограничения на територията на страната евро срещу левове, и обратно;*
- 3. общата сума на всички банкноти и монети в обращение и резервите на търговските банки в Българската народна банка не може да превишава левовия еквивалент на валутните резерви на централната банка.*

- *Политиката на доходите*, която се отнася до равнищата на доходите на населението, тяхната покупателна способност, формиране на приемлива за обществото подоходна диференциация, както и пови-

¹ В практиката на централните банки по света се определят множество лихвени проценти, чрез които се провежда парична политика. За целите на обучението по макроикономика на уводно равнище реферираме към сконтовия лихвен процент. При интерес студентите могат да се запознаят с лихвената политика на водещи централни банки като Европейската централна банка, Банката на Англия и Федералния резерв на САЩ.

² Ценна книга за дълг, която има определен процент възвръщаемост под формата на доходност, отпускат се до настъпване на последното плащане, и номинална стойност, която се изплаща в края на периода.

шаване на ефективността на социалната защита на неравнопоставените социални групи. Провежда се от правителството, чиито основни инструменти са определянето на минималната работна заплата, провеждането на определени политики на пазара на труда и на целенасочена данъчна политика (данъчни облекчения върху доходите от труд и капитал, напр.). Политиката на доходите е основно свързана с инфлационната динамика в страната, базирайки се на връзката между инфлация, работни заплати и покупателна способност на населението.

- *Външноикономическата политика*, която се състои в целенасоченото използване на тарифни (мита) и нетарифни (всички останали техни разновидности освен митата) ограничения върху свободната търговия, както и финансови инструменти (субсидии и финансиране на износа и вноса), които използва правителството за подобряване на националните условия на търговия, повишаване на конкурентоспособността на местните износители и насърчаване на местното производство. Традиционно се провежда от правителството, което може да налага мита, квоти и да сключва търговски споразумения. Политиката на централната банка, свързана с обменния курс на националната валута, също засяга националните условия на търговия.

Така можем да заключим, че двете основни макроикономически политики са фискалната и паричната политика, докато политиката на доходите и външноикономическата политика, доколкото те също се осъществяват през държавния бюджет или зависят от действията на централната банка, играят по-скоро спомагателна роля.

Същевременно изброените макроикономически политики са ефективни предимно в краткосрочен план, докато в дългосрочен план се прилага:

- *Структурна политика*, която цели подобряване функционирането на пазарния механизъм (търсене, предлагане, цени и конкуренция) и насърчаване на неговата ефективност чрез системи за образование и обучение, създаване на мрежи за социална сигурност и здравеопазване и провеждане на индустриална политика.
- Все по-силните връзки между реалния и финансовия сектор, както показва и световната финансова и икономическа криза от 2007 – 2008 г., изведоха на преден план значимостта от прилагането на *макропруденциална политика*, насочена към запазване на финансовата стабилност и ограничаване на системния риск във финансовия сектор.

4. Връзки и зависимости на макроикономиката с други клонове на икономиката и други науки

- *Микроикономиката* разглежда функционирането на отделните пазари и индивидуалното поведение на икономическите субекти. В този смисъл *микроикономиката е източник на данни за отделните пазарни процеси, които в макроикономиката се представят обобщено, съвкупно, агрегирано*. Все по-често в съвременната макроикономика се търсят *микроикономическите основи на макроикономическите процеси* и се използват методите на пределния (маржинален) анализ, допусканията за рационалност и стремежа към максимизиране на полезността на отделните пазарни субекти, както и заимстването на индивидуалното поведение на даден пазарен субект при анализа на макроикономическите процеси, т.нар. представителен агент.
- *Международната икономика* разглежда икономическите отношения в световен план, свързани с международната търговия, международните финанси, но и с международната макроикономика. *Износът и вносът на стоки и услуги и последващият ефект от външната търговия върху съвкупното търсене и бюджетната позиция на страната, както и ефектът върху националната икономика от свободното движение на капитали и ефективността на макроикономическата политика от режима на валутния курс* са въпроси, които не позволяват строгото разграничение между макроикономика и международна икономика.
- *Политическата икономия* се основава предимно на качествен анализ на наблюдаваните икономически процеси при установяване на причинно-следствени връзки и проследяване на исторически наложени зависимости при функционирането на световното стопанство. Тя отдава приоритет предимно на изследването на социалните промени и историческите трансформации, а може да се обвърже и с теорията на обществения избор. Също като макроикономиката, *изследва националния пазар, т. нар. социална тоталност, но поставя акцент върху неговата структура и източниците на националното богатство в производствен и разпределителен аспект*, като в съществена степен е свързана с моралната философия, а не с количествените му измерения. Политическата икономия подпомага макроикономическия анализ именно в структурен аспект и *ориентира макроикономическите изследвания към извеждане на заключения за характера и същността на икономическите процеси*. Основополагащ за политическата икономия е трудът на Адам Смит от 1776 г. „Богатството на народите“.

- Изхождайки от обстоятелството, че освен анализ на икономическите процеси, макроикономиката предоставя и подходи за тяхното направляване (макроикономическа политика), макроикономиката често се свързва и с *политиката*. Макроикономиката съдържа алтернативи за провеждането на икономическа политика, които могат да се отъждествяват с определени политически убеждения.
- В макроикономиката се използват методите на *икономическата статистика* за приложен анализ, математически способности за анализ и структуриране на икономическите процеси, и в по-малка степен *икономическа география* и *стопанска история*, които приоритетно служат на политическата икономия.

Използвана и препоръчителна литература

- Българска народна банка. Закон за Българската народна банка 1997 (2022).
- Йотова, Л., В. Алякова (2016). Основи на макроикономиката. София, Унив. изд. „Стопанство“.
- Baumol, W., A. Blinder, J. Solow (2019). Economics (Principle and Policy). South-Western College Pub., Fourteenth Edition.
- Blanchard, O. (2017). Macroeconomics. Pearson Prentice Hall, Seventh Edition, Chapter 24: Epilogue: The Story of Macroeconomics.
- Mosco, V. (2009). The Political Economy of Communication. SAGE Publications Ltd, London, Chapter 2: What is Political Economy? Definitions and Characteristics.
- Sachs, J., F. Larrain (1993). Macroeconomics in the Global Economy. Harvester Wheatsheaf, Chapter 1: Introduction.
- Snowdon, B., H. Vane (2005). Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State). Edward Elgar Publishing Limited, Chapter 1: Understanding modern macroeconomics; Chapter 12: Conclusions and reflections.

Тема 2

Секторен модел на националната икономика

- *Модели за функциониране на националната икономика*
- *Кръгова диаграма на доходите и разходите в отворена икономика*

1. Модели за функциониране на националната икономика

а) **Затворена икономика без правителствена намеса** – пазар, на който има само двама икономически субекти:

- домакинства – малка група от хора, които обитават едно жилище, обединяват своите доходи и имущество и потребяват колективно някои видове стоки и услуги, основно свързани с обитаването на дома и храна;
- фирми – юридически лица, които използват производствени фактори с цел производство, задоволяване на потребителското търсене и получаване на печалба, и се притежават от домакинствата.

В стандартен смисъл домакинствата се приемат за собственици на производствените фактори – труд и капитал, чиято основна функция е потреблението на стоки и услуги, докато фирмите са тези икономически агенти, които закупуват или наемат производствените фактори и произвеждат стоките и услугите, предназначени за потребление от домакинствата. С оглед по-голяма реалистичност на нашия анализ и доближаването му до съвременните практики, в настоящата тема приемаме и, че фирмите се притежават от домакинства, с което отразяваме и отношенията между собственици и мениджъри в корпоративния свят.

Нека едно домакинство използва **труд** L и **капитал** K като производствени фактори за производството на стоки и услуги Y , чието количество се определя от производствена функция:

$$Y = F(L, K).$$

Реализацията на тази продукция на пазара става по пазарната цена P , при което PY е **номиналният доход** от продажбата на стоки и услуги или приходите на тази фирма. От своя страна P е **ценовото равнище**, което е измерител на средните цени на всички стоки и услуги, които се произвеждат в дадена икономика за определен период.

Същевременно това домакинство, като собственик на фирмата, изплаща:

- работни заплати, чиято сумарна стойност се определя от производението на **номиналната работна заплата** (W) и **търсенето на труд** (L^D) – WL^D – разходи за труда и

- лихва върху използвания капитал RK^D , съставена от възвръщаемостта на използвания капитал под формата на **лихвен процент (R)** и **търсене на капитал (K^D)** – инвестиционните разходи за капитал под формата на сгради, машини, оборудване и др.,

които съставляват фирмените разходи – сумата на разходите за труд и разходите за капитал.

От друга страна, работната заплата може да бъде представена като номинална (W) и **реална работна заплата** $\left(\frac{W}{P}\right)$, като реалната работна заплата отразява покупателната способност на номиналната работна заплата.

Така **фирмената печалба** Π , която представлява разликата между фирмените приходи и фирмените разходи, се равнява на:

$$\Pi = PY - (WL^D + RK^D),$$

или:

$$\Pi = P * F(K^D, L^D) - (WL^D + RK^D).$$

Същевременно обаче, от гледна точка на домакинствата, които не притежават фирми:

– Работната заплата е доход, чиято сумарна стойност освен от номиналната работна заплата (W) се определя и от **предлагането на труд (L^S)**, и общите доходи от работна заплата възлизат на WL^S . Но предлагането на труд е ограничено от фирменото търсене на труд и между двете съществува равенство, при което се формира равновесното количество труд в икономиката – L , и разходите за работна заплата са WL .

– Доходите от предлагането на капиталови средства от домакинствата на фирмите са под две форми: отдаване под наем на производствени сгради, транспортни средства и съоръжения, и притежаването на ценни книжа, чрез които фирмите се финансират и изплащат доходност на домакинствата.

- **Предлагането на капитал** от домакинствата обозначаваме с K^S и доходите от притежаването на този капитал са RK^S , като по аналогия на пазара на труда, това предлагане на капитал е ограничено от неговото търсене и номиналният доход е RK . Но стойността на капитала намалява всяка година с определена норма на **амортизация** – δ , при което номиналната стойност на амортизирания/изхабения капитал е δPK и нетният доход от капитал е:

$$RK - \delta PK = (R - \delta P)K.$$

- По притежаваните ценни книжа домакинствата получават доход, зависещ от **номиналния лихвен процент (i)** и броя на ценните книжа (B) – iB .

Така общите доходи на домакинствата възлизат на сумата от:

- ✓ печалбата на фирмите;
- ✓ работната заплата;
- ✓ доходите от капитал;
- ✓ доходите от ценни книжа.

Общ доход на домакинствата $= P * (K^D, L^D) - (WL^D + RK^D) + WL + (R - \delta P)K + iB$.
Полученият доход от домакинствата се използва за тяхното потребление, което се формира в резултат на решението какви стоки и услуги и в какви количества те да купуват от пазара. **Потреблението на домакинствата** включва техните разходи за дълготрайни и краткотрайни стоки и услуги. Това могат да бъдат покупките на стоки и услуги от търговската мрежа, разходите за електро- и водоснабдяване, здравни и образователни услуги. Те формират агрегата S и отразяват страната на търсенето на стоки и услуги.

Разходите на домакинствата се трансформират в приходи на фирмите. Приходите от продажби се използват от фирмите за закупуване на производствени фактори, необходими за произвеждането на стоки и услуги. Разходите на фирмите за придобиване на машини, оборудване и транспортни средства за производствени цели формират агрегата **брутни вътрешни частни инвестиции I** , които зависят от **лихвения процент по кредитите**, предоставян от банките $- i^c$. Фирмите изразяват страната на предлагането на стоки и услуги.

Разликата между доходите на домакинствата и разходите на домакинствата формира техните **спестявания**, които обозначаваме с агрегата S . Домакинствата могат да използват спестяванията си под 4 форми:

- пари в наличност, които не им носят лихва – паричният агрегат $M1$;
- пари в банковата система, които им носят лихва от **лихвения процент по спестяванията** $- i^s$;
- **ценни книжа** $- B$;
- капитал, който им носи възвръщаемост $- K^s$.

Тогава спестяванията на домакинствата са равни на:

$$S = M1 + i^s * S + K^s + B.$$

- ❖ Обобщено накратко домакинствата получават от фирмите доход от използването на производствени фактори, които обозначаваме с агрегата Y . Домакинствата използват този доход за покупката на стоки и услуги, формиращи агрегата C , който се влива в приходите на фирмите. Така реализацията на продукцията е превръщане на доходите на домакинствата в разходи, и **пазарният механизъм работи като непрекъснато превръща разходите в доходи и доходите в разходи**.
- ❖ Националният пазар в затворена икономика без правителствена намеса е съставен от следните сегменти:

- пазар на стоки и услуги – на него се определят цените P и доходът Y ;
- пазар на факторите за производство – труд и капитал, на който се определят техните цени: работната заплата и лихвеният процент.

б) Затворена икономика с правителствена намеса – икономика, в която освен домакинствата и фирмите, пазарни субекти са правителството и централната банка.

Исторически фактори за засилване на ролята на правителството в икономиката са:

- Двете световни войни и все по-мощното въоръжаване на икономиките;
- Голямата депресия и възходът на кейнсианството, което включва предписания за активна правителствена намеса в икономиката, с оглед нейното стабилизиране при кризи;
- Създаването на Съветския съюз и неговият модел на силна роля на държавата в икономиката;
- Създаването на пенсионните системи, системите за социална защита и пренос на социални трансфери, които изискват пряко правителствено финансиране.

Нарастващата икономическа роля на правителството е видна и от увеличаването на правителствените разходи и данъчното облагане, нарастващия дял в националния доход на трансферните плащания, нарастващата регулаторна и законодателна роля в икономическия живот.

В съответствие с тези процеси основателен става въпросът за връзката между действията на правителството и състоянието на икономиката. В кейнсианството правителството се разглежда като екзогенен фактор, което определя своята намеса в икономиката на база провежданата фискална политика, докато съвременните теории от новата политическа макроикономика го разглеждат като ендогенен фактор, върху чиято дейност влияе и състоянието на икономиката и случващите се в нея процеси.

Причините за държавната намеса в икономиката могат да бъдат обобщени по следния начин:

- Предоставяне на публични блага, които се консумират свободно от всички и при които никой не може да бъде изключен от потреблението им – отбрана, сигурност, светофари, обществени паркове.
- Справедливо разрешаване на проблеми, произтичащи от наличието на външни ефекти – форма на социални разходи (напр. замърсяване на околната среда и въздуха, тютюнопушене на обществени места) или ползи (напр. научните изследвания и образователните услуги), които не са поети от икономическия агент, който ги причинява. Пра-

вительството разрешава посочените проблеми чрез определяне на права на собственост, налагане на данъци и/или субсидии, както и осигуряване на общи правила и закони, с които се уреждат отношенията на собственост и функциониране на пазарите. Субсидиите са средства, предоставяни безвъзмездно от правителството на фирмите с оглед насърчаване на определени производствени дейности.

- Предоставяне на статистическа информация за функционирането на пазара.
- Преодоляване на колебанията в икономическата активност и пазарно въздействие при икономически неравновесия.
- Намеса в преразпределението на ресурси и блага с цел социална защита на възрастни, социално слаби и нетрудоспособни.
- Осигуряване на производства и дейности, които са необходими за функционирането на икономиката, но не могат да се произведат и/или поддържат от частния сектор (напр. жп линии, АЕЦ, магистрали, национална сигурност).
- Отпечатване на пари и отсичане на банкноти от страна на централната банка и осъществяване на надзор над търговските банки.

Правителството се превръща във фактор за формиране на общия поток на доходите и разходите в икономиката чрез:

- **правителствени покупки** – предоставените от правителството на домакинствата безплатни услуги в областта на здравеопазването, социалното осигуряване, образованието, спорта, културата и изкуството, както и извършените правителствени разходи за поддържане на населените места, издръжката на държавната администрация, отбраната и сигурността и осъществяването на фундаментални научни изследвания. Те формират агрегата **G**, който се влива в потока на разходите и увеличава общия им размер.
- **трансферни плащания** – това са пенсиите, стипендиите и социалните помощи, които правителството отпуска на домакинствата. Те формират агрегата **TR**, който се влива в потока на доходите и става елемент на платежоспособното търсене.
- данъци – чрез тях се събират правителствени приходи, които биват:
 - **преки данъци** – начисляват се върху дохода (данък върху доходите на физическите лица, данък върху печалбата (корпоративен данък) и социално и здравно осигуряване). Те съставляват макроикономическия агрегат **TA**, тъй като изземват част от потока на доходите;
 - **косвени данъци** – начисляват се върху потреблението (ДДС, мита и акцизи) и не участват пряко в потока на доходите и разходите в икономиката.

Плащането на преки данъци директно засяга разполагаемите доходи на домакинствата и печалбата на фирмите, вкл. търговските банки, и формира приходите на правителството. Косвените данъци не участват пряко в потока на доходите и разходите на икономическите субекти, защото техният ефект е опосредстван чрез потреблението на икономическите субекти.

Обвързването на трите агрегата става чрез формирането на държавния бюджет, който е финансов инструмент за реализиране на общата държавна политика, съдържащ прогноза за **правителствените приходи (TA)** и разчети за **държавните разходи (G, TR)**. Разликата между бюджетните приходи и бюджетните разходи формира макроикономическия агрегат – **бюджетен излишък BS**: $BS = TA - (G + TR)$.

От своя страна централната банка също се намесва в икономиката, използвайки своите конвенционални инструменти – покупката и продажбата на държавни ценни книжа (операции на открития пазар), определяне на сконтовия лихвен процент и **нормата на задължителните минимални резерви (rd)**. По този начин тя оказва влияние върху икономическата активност, регулирайки парите в обращение и лихвените проценти.

в) Отворена икономика – отразява взаимоотношенията с външния сектор, който се обособява вследствие на разграничаването на националната икономика въз основа на принципа за резидентност, и обхваща трансакциите със стоки, услуги, доходи, капитали и заеми между резиденти и нерезиденти.

Резиденти са тези икономически субекти, които независимо от националната си принадлежност и гражданство, имат икономически интереси на икономическата територия на страната – занимават се с производство или живеят в страната не по-малко от 1 година. Икономическата територия на страната включва и местните посолства и военни бази в чужбина, но изключва чужди на местна територия.

Включването на външния сектор в икономическите отношения налага формирането на нов макроикономически агрегат – **нетен износ (нетен експорт – NX)**, който е разликата между **износа (X)** и **вноса (M) на стоки и услуги**:

$$NX = X - M$$

и видоизменя потока на доходите и разходите в отворена икономика.

Износът и вносът на стоки и услуги може да се осъществява от частните и държавните фирми, като стоките обикновено се разглеждат като търгуеми, докато услугите се приемат за нетъргуеми стоки. Разграничението между двете се основава на наличието на:

- Транспортни разходи – колкото са по-ниски транспортните разходи, толкова една стока ще бъде в по-голяма степен обект на търговски обмен;

- Протекционизъм и бариери пред свободната търговия;
- Производствената структура на икономиката и налагането на административен контрол от страна на правителството.

По същество това са предпоставки и за свиването на националния пазар в рамките на затворена икономика без или с правителствена намеса. Следва да се има предвид обаче, че съвременните средства за комуникация значително променят това обстоятелство, в резултат на което секторът на трансгранично предоставяне на услуги е един от най-бързо развиващите се в момента.

Външната търговия със стоки включва:

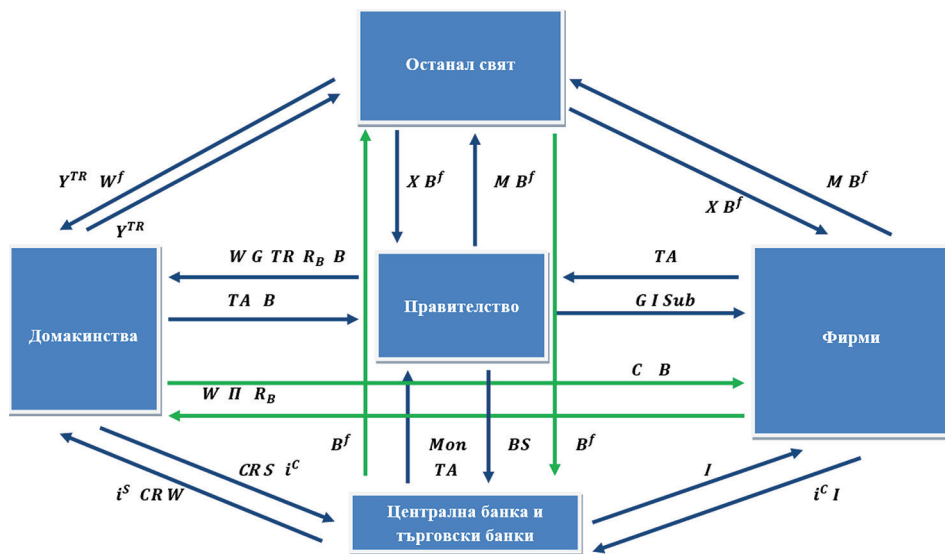
- потребителски стоки (храни и напитки; мебели и обзавеждане за дома; лекарства и козметика; дрехи и обувки);
- суровини и материали (черни и цветни метали; текстилни материали; дървен материал, хартия и картон; химически продукти; пластмаси и каучук; суровини за производство на храни; кожи и тютюн);
- инвестиционни стоки (машини, уреди и апарати; електрически машини; транспортни средства; резервни части и оборудване);
- енергийни ресурси (горива; суров петрол и природен газ; въглища; масла; електричество);

докато външната търговия с услуги се състои в: производствени услуги; транспортни услуги; туристически услуги; строително-монтажни услуги; застрахователни и пенсионни услуги; финансови услуги; услуги, свързани с права върху интелектуалната собственост; съобщителни и ИТ услуги; бизнес услуги; услуги в областта на науката, културата, спорта и отдиха; правителствени стоки и услуги, предоставени на посолства, консулски служби, под формата на техническа помощ и др.

Извод: В зависимост от структурата на разходите определяме:

- затворена икономика без правителствена намеса – $Y = C + I$
- затворена икономика с правителствена намеса – $Y = C + I + G$
- отворена икономика – $Y = C + I + G + NX$

Кръгова диаграма на доходите и разходите в отворена икономика – полезен способ за идентифициране на основните сектори в икономиката, както и на взаимоотношенията между тях (фиг. 2.1).

Фиг. 2.1. Кръгова диаграма на доходите и разходите в отворена икономика

Извод: Въз основа на доходите и разходите в отворена икономика можем да изведем следните четири икономически сектора (табл. 1):

- реален (частен) – включва домакинствата и фирмите;
- публичен (държавен, фискален, бюджетен) – включва дейността на правителството;
- паричен (банков, финансов) – включва централната банка и търговските банки;
- външен (останал свят) – отразява трансакциите със стоки, услуги, доходи и финансови средства с чужбина, които правят всички икономически субекти: домакинствата, фирмите, правителството, централната банка и търговските банки. Чрез обособяването на икономическите сектори извеждаме доходите (входящите потоци или вливанията), разходите (изходящите потоци или изтичанията) и печалбата/спестяванията (остатъка) за съответните сектори (отразяващ разликата между доходите и разходите), а така обособяваме и техните бюджетни ограничения:

$$\text{доход} = \text{разход} + \text{печалба/спестяване}$$

Сектор	Вливания (входящи потоци)	Изтичания (изходящи потоци)	Остатък
Реален (частен) сектор • Домакинства	<ul style="list-style-type: none"> – Работна заплата (W) – Печалба на фирмите (II) – Трансферни плащания (TR) – Предоставяните от правителството безплатни услуги на домакинствата (G) – Възвръщаемост от ценни книжа и дивиденди (R_B) – Лихви от спестявания (i^s) – Кредити (CR) – Работна заплата от чужбина (W^f) – Парични преводи от чужбина (Y^{TR}) 	<ul style="list-style-type: none"> – Потребление на стоки и услуги (C) – Данъци (TA) – Изплащане на кредити (CR) – Лихви по кредити (i^c) – Средства за покупка на ценни книжа (B) – Парични преводи към чужбина (Y^{TR}) – Мита 	Спестявания (S)
• Предприятия	<ul style="list-style-type: none"> – Потребление на стоки и услуги (C) – Средства от ценни книжа (B) – Правителствени покупки (G) и капиталови разходи на правителство (I_g) – Субсидии (Sub) – Кредити (I) – Приходи от износ на стоки и услуги (X) – Заеми от чужбина (B^f) 	<ul style="list-style-type: none"> – Работна заплата (W) – Данъци (TA) – Възвръщаемост по ценни книжа и дивиденди (R_B) – Изплащане на кредити (I) и заеми от чужбина (B^f) – Лихви по кредити (i^c) – Разходи за внос на стоки и услуги (M) – Мита 	Печалба на фирмите (Π)

Правителствен сектор	<ul style="list-style-type: none"> – Данъци (TA) – Мита – Лихви по правителствени средства в банките (i^s) – Средства от ДЦК (B) – Средства от централната банка (Mon) – Приходи от износ на стоки и услуги (X) – Заеми и помощи от чужбина (B^f) 	<ul style="list-style-type: none"> – Правителствени покупки (G) – Субсидии (Sub) – Работна заплата (W) – Трансферни плащания (TR) – Лихвени плащания по дълг (R_B) – Капиталови разходи (I) – Изплащане на заеми (B) – Разходи за внос на стоки и услуги (M) – Заеми и помощи за чужбина (B^f) 	Бюджетен излишък (BS)
Паричен сектор	<ul style="list-style-type: none"> – Спестявания на домакинствата (S) – Бюджетен излишък (BS) – Лихви по кредити (i^c) – Заеми от чужбина (B^f) 	<ul style="list-style-type: none"> – Кредити (I) – Средства от централната банка за правителството (Mon) – Лихви по спестявания (i^s) – Работна заплата (W) – Данъци (TA) – Заеми за чужбина (B^f) 	Банкова печалба (П)
Външен сектор (от гледна точка на националната икономика)	<ul style="list-style-type: none"> – Работна заплата (W^f) – Приходи от износ на фирмите (X) – Парични преводи от чужбина (Y^{TR}) – Получени заеми от чужбина (B^f) – Получени лихвени плащания по заеми за чужбина (R_B^f) 	<ul style="list-style-type: none"> – Работна заплата (W^f) – Разходи за внос на фирмите (M) – Парични преводи към чужбина (Y^{TR}) – Предоставени заеми за чужбина (B^f) – Изплатени лихвени плащания по заеми за чужбина (R_B^f) 	Салдо по платежния баланс*

*Статистически документ, който по систематизиран начин представя извършените за определен период трансакции със стоки и услуги, доходи и нефинансови и финансови вземания и задължения на резидентите на една икономика с останалия свят. Най-общо е съставен от текуща сметка (включваща нетните трансакции със стоки, услуги, доходи и парични преводи), капиталова сметка и финансова сметка (трансакциите със заеми и чуждестранни инвестиции в страната).

Използвана и препоръчителна литература

- Българска народна банка. Статистика на външната търговия, Методологически бележки.
Регламент (ЕС) № 549/2013 относно Европейската система от национални и регионални сметки в Европейския съюз.
- Barro, R. (2008). *Macroeconomics: A Modern Approach*, Thomson South-Western, Chapter 6: Markets, Prices, Supply, and Demand.
- Chobanov, G. (2009). Walras Law and Flow of Funds Analysis in an Open Economic System, Sofia Conferences on Social and Economic Development in Europe, volume 2, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, pp. 25 – 37.
- Sachs, J., F. Larrain (1993). *Macroeconomics in the Global Economy*, Harvester Wheatsheaf, Chapter 21: Tradable and Nontradable Goods.
- Samuelson, P., W. Nordhaus (2010). *Economics*, McGraw-Hill/Irwin, Chapter 16: Government Taxation and Expenditures.
- Varian, H. (2010). *Intermediate Microeconomics*, Eight Edition, New York: W.W. Norton & Company.

Тема 3

Измерване на икономическата активност

- *Същност на системата на националните сметки*
- *Брутен вътрешен продукт*
- *Несъвършенства при измерване на националното богатство чрез БВП*
- *Показатели за измерване на БВП*
- *Показатели за измерване на дохода*
- *Основни макроикономически твърдения*

1. Същност на системата на националните сметки – изгражда се на база на икономическата теория и същински тласък получава през 30-те на XX век, като в резултат на пионерните изследвания на Саймън Кузнец и Ричард Стоун се превръща в средство за обхващане на макроикономическите агрегати в единен механизъм. По същество представлява международно възприет стандарт от методи и препоръки за събиране на икономическа информация в съответствие със стриктни счетоводно-икономически принципи. Основополагащи документи са Системата на националните сметки (System of National accounts 2008 – SNA 2008) и Европейската система на сметките (System of European Accounts – ESA 2010), информация от които може да се използва за:

- анализ и оценка на производството и заетостта по отрасли и региони;
- дохода, разпределен по сектори на икономиката;
- разходите за крайно потребление по функции и групи продукти;
- образуване на основен капитал и наличности на основен капитал по отрасли;
- състав на запасите (наличностите) и потоците (трансакциите, размер) на финансовите активи по видове и по сектори.

а) Принципи на изграждане на Европейската система на сметките (ESA 2010):

1. Дейността на икономическите агенти се агрегира в СНС в институционални единици, които са групирани в 5 институционални сектора:

- ✓ домакинства;
- ✓ нетърговски организации, обслужващи домакинствата (НТООД), каквито са фондациите, религиозните общности, работодателските и работническите организации;

✓ нефинансови предприятия.

Трите институционални сектора формират частния сектор:

✓ финансови предприятия – паричния (финансов, капиталов) сектор;

✓ държавно управление – публичния (държавен, фискален) сектор.

Посочените пет институционални сектора формират националната икономика, а отношенията с нерезиденти се включват в шестия институционален сектор – „Останал свят“.

2. *Отношенията между институционалните сектори се отчитат под формата на сметки, които биват:*

✓ текущи сметки – отчитат производствения процес и създаването на продукцията, както и формирането, разпределението, преразпределението и използването на дохода;

✓ сметки с натрупване – капиталовата сметка и финансовата сметка, и те отразяват промените в активите и пасивите на отделните институционални единици.

• Сметките се представят в таблична форма. В дясната страна на текущите сметки се записват икономическите ресурси, а в лявата страна се отчита тяхното използване, като разликата между двете формира макроикономическите агрегати. Дясната страна на сметките с натрупване показва измененията в пасивите и нетната стойност, а лявата им страна отразява измененията в активите.

Използване	Ресурс
<i>Ресурс – Използване = Балансиращи позиции/Макроикономически агрегати</i>	

3. *За остойносттаване на трансакциите се използва набор от цени:*

• Базисни цени – цените, на които производителите продават своята продукция. Те включват получените производствени субсидии, но изключват косвените данъци (напр. ДДС, мита, акцизи), дължими при производството или продажбата на тази продукция, както и транспортните разходи.

• Пазарни цени – цените, на които стоките и услугите се продават на пазара в даден момент от време.

• Текущи цени (номинални цени) – цените в текущия момент на отчитане, които включват в себе си текущата инфлация.

• Постоянни (съпоставими) цени – съотнасяне на текущите цени към някакъв избран за базов момент, което представлява своеобразно изчистване на ефекта от инфлацията.

4. *Икономическата информация в СНС се представя под формата на:*
- ✓ потоци (интервални данни) – отразяват промените в обема, състава и стойността на институционалните активи и пасиви, натрупани за определен период; напр. стойността на съвкупното производство за едно тримесечие, годишното потребление на домакинствата, износьт и вносьт на стоки и услуги през текущата година, бюджетните приходи и разходи.
 - ✓ запаси (наличности) – задават стойността на икономическите показатели с натрупване за определен период; напр. натрупаните спестявания в банковата система, външния дълг на страната, международните валутни резерви, общото население на страната и броя на заетите лица.

б) Сметки и макроекономически агрегати от Европейската система на сметките (ESA 2010):

Сметка „Производство“

Използване	Ресурс
Междинно потребление	Продукция – Пазарна продукция – Продукция за собствено крайно потребление – Непазарна продукция – Данъци върху продуктите минус субсидии върху продуктите
<i>Брутен вътрешен продукт</i> Потребление на основен капитал <i>Нетен вътрешен продукт</i>	

Балансираща позиция (основен агрегат) по сметка „Производство“ е БВП (брутна добавена стойност).

Сметка „Формиране на дохода“

Използване	Ресурси
	<i>Брутен вътрешен продукт</i> <i>Нетен вътрешен продукт</i>
Компенсация на наетите лица: работна заплата и социалноосигурителни вноски за сметка на работодателите	
Данъци върху производството и вноса	
Субсидии	
<i>Брутен опериращ излишък</i>	
<i>Брутен смесен доход</i>	
Потребление на основен капитал	
<i>Нетен опериращ излишък</i>	
Нетен смесен доход	

Балансираща позиция по сметка „Формиране на дохода“ е брутен опериращ излишък/ брутен смесен доход.

Сметка „Разпределение на първичния доход“

Използване	Ресурси
Доход от собственост (платен) Лихви Разпределен доход на корпоративните предприятия Реинвестирана печалба от преки чуждестранни инвестиции Друг доход от инвестиции Рента	<i>Брутен оперирац излишък</i> <i>Брутен смесен доход</i> <i>Нетен оперирац излишък</i> <i>Нетен смесен доход</i>
	Компенсация на наетите лица Данъци върху производството и вноса Субсидии
	Доход от собственост (получен) – Лихви – Разпределен доход на корпоративните предприятия – Реинвестирана печалба от преки чуждестранни инвестиции – Друг доход от инвестиции – Рента
<i>Брутен национален доход</i> <i>Нетен национален доход</i>	

Балансираща позиция (основен агрегат) по сметка „Разпределение на първичния доход“ е брутният национален доход.

Сметка „Вторично разпределение на дохода“

Използване	Ресурси
Текущи трансфери (платени) – Текущи данъци върху дохода, имуществото и други – Нетни осигурителни вноски – Социални плащания, различни от социалните трансфери в натура – Други текущи трансфери	Брутен национален доход Нетен национален доход
	Текущи трансфери (получени) – Текущи данъци върху дохода, имуществото и други – Нетни осигурителни вноски – Социални плащания, различни от социалните трансфери в натура – Други текущи трансфери
<i>Брутен национален разполагам доход</i> <i>Нетен национален разполагам доход</i>	

Балансираща позиция (основен агрегат) по сметка „Вторично разпределение на дохода“ е брутният национален разполагам доход.

Сметка „Използване на разполагаемия доход“

Използване	Ресурси
	<i>Брутен национален разполагаем доход</i> <i>Нетен национален разполагаем доход</i>
Разходи за крайно потребление – Разходи за индивидуално потребление – Разходи за колективно потребление	
<i>Брутни национални спестявания</i> <i>Нетни национални спестявания</i>	

Балансираща позиция (основен агрегат) по сметка „Използване на разполагаемия доход“ са брутните национални спестявания.

Капиталова сметка

Сметка „Изменение в нетната стойност, дължащо се на спестяване и капиталови трансфери“

Изменение в активите	Изменение в пасивите и нетната стойност
<i>Изменения в нетната стойност, дължащи се на спестяване и капиталови трансфери</i>	<i>Нетни национални спестявания</i>
	Капиталови трансфери за получаване
	Дължими капиталови трансфери

Сметка „Придобиване на нефинансови активи“

Изменение в активите	Изменение в пасивите и нетната стойност
Бруто капиталобразуване – Бруто образуване на основен капитал – Потребление на основен капитал	<i>Изменения в нетната стойност, дължащи се на спестяване и капиталови трансфери</i>
Изменение на запасите	
Придобиване минус отписване на ценности	
<i>Нето предоставени (+)/нето получени заеми (-)</i>	

Балансираща позиция по сметка „Капиталова сметка“ са нето предоставени (+)/нето получени заеми (-), които могат да бъдат тълкувани и като нетни спестявания.

Сметка „Финансова сметка“

Изменение в активите	Изменение в пасивите и нетната стойност
	<i>Нето предоставени (+)/нето получени заеми (-)</i>
Нето придобиване на финансови активи Монетарно злато и специални права на тираж (СПТ) Валуты и депозити Дългови ценни книжа Заеми Собствен капитал и акции/дялови единици в инвестиционни фондове Застрахователни, пенсионни и стандартни гаранционни схеми Финансови деривати и опции върху акции на наетите лица Други сметки за получаване/плащане	Нето придобиване на финансови активи Монетарно злато и специални права на тираж (СПТ) Валуты и депозити Дългови ценни книжа Заеми Собствен капитал и акции/дялови единици в инвестиционни фондове Застрахователни, пенсионни и стандартни гаранционни схеми Финансови деривати и опции върху акции на наетите лица Други сметки за получаване/плащане

Балансираща позиция по сметка „Финансова сметка“ са нето предоставени (+)/нето получени заеми (-).

2. Брутен вътрешен продукт

а) Същност – отразява пазарната стойност на всички **крайни** стоки и услуги, произведени в националната икономика в рамките на определен период.

б) Методи за изчисляване на БВП:

- **Производствен метод** – според него БВП отразява общата брутна добавена стойност по икономически сектори в икономиката за определена година.
 - Брутната добавена стойност включва стойността на произведените стоки и услуги по икономически сектори и представлява разликата между общото количество продукти, които са създадени през даден период, и стоките и услугите, които са потребени като вложени ресурси в производствения процес, т.е. междинното потребление.
 - За изчисляването на БВП по производствения метод към брутната добавена стойност се прибавят т.нар. корективи, които представляват разликата между косвените данъци (ДДС, мита и акцизи) и получените субсидии за единица произведена или внесена стока или услуга.

БВП по производствения метод

$$= \text{продукция} - \text{междинно потребление} + \text{косвени данъци} - \text{субсидии върху продуктите}$$

$$\text{БВП} = \sum \text{БДС по икономически сектори} + \text{корективи.}$$

- За целите на изчисляването на брутната добавена стойност се оформят три икономически сектора, включващи отделни икономически дейности:

Икономически сектори
Първичен – добиващ: селско, горско и рибно стопанство; добив на въглища, нефт, природен газ; метални и неметални материали и суровини
Вторичен – преработващ: тежка и лека промишленост; енергетика; металургия; машиностроене; химическа промишленост; текстилна промишленост; хранително-вкусова промишленост; строителство
Третичен – обслужващ: търговия; транспорт; далекосъобщения; финансови и застрахователни дейности; държавно управление; образование; култура; здравеопазване

- **Метод на доходите** – при него БВП отразява стойността на доходите от производствени фактори, получени в икономиката през даден период. Компонентите на БВП по метода на доходите са:
 - ✓ Доходите от труд – компенсация на наетите, която включва работната заплата и осигурителните вноски, които се изплащат от работодателите, както и допълнителните плащания от работодателя като премии, ваучери за храна, застраховки и др.
 - ✓ Печалбата на предприятията, която се нарича брутен опериращ излишък, а при предприятията, които са собственост на едно домакинство и неговите членове работят в него – некорпорираниите предприятия, се нарича смесен доход и съдържа като елемент освен печалбата, така и възнагражденията за труда, положен от членовете на семейството.
 - ✓ Разликата между данъците върху производството и вноса, включващи освен косвените данъци и данъците върху собствеността и използването на земята и дълготрайните активи, и отпуснатите субсидии за производствени цели (субсидии за намаляване на замърсяването от дейността на предприятията; лихвени облекчения; компенсиране на плащания на ДДС; поемане на разходи за обучения на персонала; плащане на работна заплата на определен вид работници от правителството за даден период)

БВП по метода на доходите

- = компенсация на наетите
- + брутен опериращ излишък / смесен доход
- + данъци върху производството и вноса
- субсидии върху производството и вноса

- **Метод на разходите за крайно потребление** – според него БВП обхваща съвкупните разходи в икономиката и се изчислява чрез сумиране на:

- **Крайно потребление (C + G)**, което включва:
 - ↪ **Крайни потребителски разходи на домакинствата** – покупките на стоки от търговската мрежа на дребно и заведенията за обществено хранене; покупките на услуги като електроенергия, водоснабдяване, топлоенергия, транспортни и съобщителни услуги, жилищни наеми, образователни услуги, платени здравни услуги; стоките, произведени от домакинствата за собствено потребление, и условно изчислената рента на жилищата, заемани от собствениците им.
 - ↪ **Крайни потребителски разходи на НТООД**, които включват синдикални, религиозни, благотворителни и други организации с идеална цел за предоставяне на стоки и услуги на домакинствата безплатно или по икономически незначими цени.
 - ↪ **Крайни потребителски разходи на правителството** – правителството предоставя на домакинствата безплатни услуги в областта на здравеопазването, социалното осигуряване, образованието, спорта, културата и изкуството.
 - ↪ **Колективно потребление на правителството** – разходите за поддържане на населените места, издръжката на държавната администрация, отбраната и сигурността и осъществяването на фундаментални научни изследвания.

Дезагрегиране на компонентите на крайното потребление

Крайни потребителски разходи на домакинствата	Агрегат C	Лично потребление	Индивидуално потребление на домакинствата
Крайни потребителски разходи на НТООД			
Крайни потребителски разходи на правителството	Агрегат G	Правителствено потребление	Колективно потребление
Колективно потребление на правителството			

- **Бруто капиталобразуване (I)**:
 - ↪ **Бруто образуване на основен капитал** – разходите за придобиване на:
 - дълготрайни материални активи, включващи сгради: машини, съоръжения и оборудване; транспортни средства; новопостроените жилища и разходите за ремонт и поддръжка;
 - дълготрайни нематериални активи като програмни продукти, геологопроучвателни и проучвателно-проектантски работи и др.
 - ↪ **Изменение на запасите** – запасите включват суровини и материали, незавършено производство и готова продукция, нереализирана на пазара.

Част от brutните вътрешни инвестиции са и инвестиционните правителствени разходи.

Нетен износ (NX) – разликата между **износа на стоки и услуги (X)** и **вноса на стоки и услуги (M)**. Същевременно износът и вносът на стоки са силно свързани и често активният износ на стоки е следствие от използването на вносни компоненти за тяхното производство, при което влиянието на нетния износ върху БВП не може да се определи еднозначно.

БВП по метода на разходите за крайно потребление = $C + I + G + X - M$.

Извод: На теория независимо по кой от трите метода се измерва БВП, той съвпада и това дава основание да се твърди, че

$$Y = \text{БВП} = \text{производство} = \text{доходи} = \text{разходи},$$

но на практика това трудно се получава и затова като референтна се приема стойността на БВП по метода на разходите за крайно потребление, а по производствения и метода на доходите БВП се изравнява чрез използването на т.нар. корективи.

3. Несъвършенства при измерване на БВП

а) Трансакции през текущата година, които се изключват от стойността на БВП:

- продажбата на използвани стоки, които са произведени през предходна година;
- непазарните стоки и услуги като домакинските услуги вкъщи;
- стойността на свободното време – частично подобно несъвършенство се преодолява чрез отчитане на услугите, свързани със забавления;
- екологичният ефект от производството или потреблението – развитието на силно индустриализирани производства увеличава brutната добавена стойност, но замърсява околната среда;
- пазарната стойност на стоките и услугите, произведени в сивата икономика, и от т.нар. работещи безработни – това прави структурата на икономиката важна при международни сравнения на база БВП;
- качеството на произведената продукция – при презумпцията, че по-висококачествените стоки се продават и на по-висока цена, косвено този ефект се включва в крайната стойност на националното производство.

С оглед преодоляване на тези несъвършенства при измерването на БВП, се търсят **нови индикатори за отчитане на икономическото благосъстояние**, като индекс на щастието и индекси за човешко развитие, отчитащи екологичните щети, здравния статус на населението, продължителността на живота и образователното равнище на населението. Сред тях можем да

посочим Human Development Index (HDI), Genuine Progress Indicator (GPI), Inclusive Wealth Index (IWI) и др. В съвременен аспект Коо (2018) твърди, че щастието на една страна се измерва с това колко бързо нараства нейната икономика и дали съществуват и по какъв начин се коригират неравенствата в доходите.

Въпреки споменатите несъвършенства при изчисляването на БВП и търсенето на нови индикатори за отчитане на икономическото развитие, понастоящем БВП остава най-широко използваният и най-разпространеният показател за икономическата динамика. Това налага разработването на различни статистически методи и техники за събиране на навременна информация за пазарните трансакции и нейното ревизиране при необходимост. В последните години все по-голямо значение придобива експресната оценка за БВП, която се изчислява при непълни данни и в много голяма степен на базата на определени допускания и иконометрични оценки. Целта е чрез нея да се получи ранна и достатъчно навременна представа за икономическите процеси и промените в тях, която да послужи на макроикономическите власти за своєвременна реакция при необходимост. Поради сериозния обем информация, който трябва да се събере за пресмятането на БВП, нейния различен характер и източници, често се налагат преизчисления на стойността на БВП и публикуване на ревизирани данни. Това може да е и в резултат от промяна в методологията, която използват статистическите институти. Пример е преминаването към Европейската система на сметките 2010 (ESA 2010), което налага преизчисляване на данните за БВП за периоди назад, а респективно и промяна в изводите и оценките за отделни епизоди от стопанскоисторическото развитие.

б) Разлика между БВП, доход и национално богатство – богатството включва в себе си всички финансови и физически активи, които домакинствата притежават, докато доходът се ограничава до текущо получените плащания от използването на производствени фактори. По своята същност богатството е запас (наличност), докато доходът е поток. При природни бедствия или военни конфликти страните отделят повече разходи за строителство или за военната индустрия, което повишава БВП в краткосрочен план, но не се отчитат негативните последици от тези събития върху националното богатство като цяло.

4. Показатели за измерване на БВП

а) Номинален БВП – стойността на БВП по цени на същата година (текущи цени):

$$\text{номинален БВП}_t = P_t Q_t$$

където P_t е ценовото равнище през текущата година, а Q_t е обемът произведени стоки и услуги през текущата година. Номиналният БВП, който обо-

значаваме също като PY , се използва като показател за общото икономическо развитие на една страна.

б) Реален БВП – това е стойността на произведените стоки и услуги през дадена година, измерена чрез цени от друга избрана за базисна година (постоянни или съпоставими цени):

$$\text{реален БВП}_t = P_{t-1} Q_t,$$

където P_{t-1} е ценовото равнище през миналата година, а Q_t е обемът произведени стоки и услуги през текущата година. Реалният БВП (Y) измерва промените във физическия обем на производството през различни периоди и позволява проследяване на икономическата динамика във времето. Обикновено за измерване на жизнения стандарт се използва показателят реален БВП на човек от населението.

в) Дефлатор на БВП – това е съотношението между номиналния и реалния БВП, изчислени за една и съща година. Дефлаторът може да бъде представен като индекс:

$$\text{дефлатор на БВП}_t = \frac{\text{номинален БВП}_t}{\text{реален БВП}_t} = \frac{P_t Y_t}{Y_t} = P_t,$$

измерващ средното равнище на цените за текущата година спрямо базисна година – P_t . Представен като темп на изменение, дефлаторът на БВП има следния вид:

$$\text{дефлатор на БВП}_t = \frac{\text{номинален БВП}_t}{\text{реален БВП}_t} * 100 - 100,$$

и позволява да се измери темпът на нарастване на ценовото равнище, т.е. инфлацията.

г) Паритет на покупателна способност – за целите на международните сравнения БВП се задава и изчислява и на база паритета на покупателната способност, който представлява валутен конвертор за превръщане на изразените в национална валута разходи в единна условна валута (Стандарт на покупателната способност – СПС), като се елиминира ефектът от ценовите различия между страните. На практика чрез ППС се гарантира, че БВП на сравняваните страни е приравнен към едно и също равнище на цените и по този начин той отразява само разликите в реалните обеми на производството. Ако ППС се раздели на номиналния валутен курс в дадена страна, се получава индекс на равнището на цените, който изразява ценовото ниво в тази страна по отношение на друга или група страни (напр. държавите членки на ЕС).

д) **Икономически растеж** – изчислява се като прирастът на БВП по съпоставими цени за определен период се отнесе към БВП по същите съпоставими цени за предходната година и се изразява в проценти:

$$\text{Икономически растеж} = \frac{\text{БВП}_{\text{реален}_t} - \text{БВП}_{\text{реален}_{t-1}}}{\text{БВП}_{\text{номинален}_{t-1}}} * 100 = \frac{\text{БВП}_{\text{реален}_t}}{\text{БВП}_{\text{номинален}_{t-1}}} * 100 - 100.$$

Икономическият растеж е основен макроикономически показател за отчитане на пазарната конюнктура и състоянието на икономическата активност и може да бъде:

- екстензивен – прираст на БВП, дължащ се на количествено увеличаване на производствените фактори – труд и капитал, ангажирани в производството на стоки и услуги;
- интензивен – прираст на БВП вследствие на използването на по-добра технология при същото количество производствени фактори;
- балансиран – всички фактори на растежа (труд, капитал и производствена технология) нарастват с приблизително еднакъв темп;
- устойчив – насърчаване постигането на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика при по-ефективно използване на ресурсите.

Факторите за икономическия растеж могат да бъдат:

- Ендогенни и свързани с функционирането на икономическата система – отнасят се до количеството и качеството на трудовите ресурси, които зависят от:
 - ✓ демографската ситуация в страната,
 - ✓ възрастовата структура на населението,
 - ✓ равнището на образование и квалификация,
 - ✓ наличния капитал и технологичната структура на производството,
 - ✓ предприемаческите и управленските умения,
 - ✓ икономическата интеграция в световната икономика,
 - ✓ размера на националния пазар,
 - ✓ качеството на институционалната среда.
- Екзогенни (неикономически) фактори на растежа – природните ресурси (климат, земя, полезни изкопаеми), географското положение на страната и културните особености.

5. Показатели за измерване на дохода

а) **Позволяващи чрез БВП да се разшири представата за националния доход и благосъстоянието в затворена икономика с правителствена намеса:**

- *нетен вътрешен продукт = БВП – амортизации*

Амортизацията представлява намаляване на цената на един реален актив (машина, оборудване, транспортно средство) поради износване или изхабяване.

- *национален доход = нетен вътрешен продукт – косвени данъци*
- *вътрешен доход = национален доход + субсидии + нетен първичен доход³*
- *личен доход = национален доход + осигурителни плащания от работодатели – (неразпределена фирмена печалба + лични осигурителни вноски)*
- *личен разполагаем доход = личен доход – преки данъци (TA) + трансферни плащания (TR)*
- *национален разполагаем доход (YD) = БВП(Y) – преки данъци (TA) + трансферни плащания (TR)*
- *нетни данъци = преки данъци (TA) – трансферни плащания (TR).*

б) Разширяващи представата за националния доход и благосъстояние след отчитане на взаимоотношенията в отворена икономика

- *Брутен национален доход (GNI) – измерва само произведените стоки и услуги от резиденти, които независимо дали в рамките на националната икономика или в чужбина са граждани на националната икономика и осъществяват икономическа дейност или пребивават в нея в продължение на поне 1 година. Показателят, наричан още *брутен национален продукт*, дава по-точна оценка за националното благосъстояние от БВП в условията на отворена икономика.*

Брутен национален доход = БВП + нетен първичен доход

Нетен първичен доход (Y^F) = получен доход от труд и капитал от нерезиденти – предоставен доход от труд и капитал на нерезиденти

$$GNI = Y + Y^F.$$

- *Брутен национален разполагаем доход (GNDI) – позволява отчитане и на паричните преводи от чужбина, които в някои развиващи се икономики заемат съществен дял.*

Брутен национален разполагаем доход = БНД + нетен вторичен доход

Нетен вторичен доход (Y^{TR}) = получени парични преводи от резиденти – предоставени парични преводи на нерезиденти

$$GNDI = GNI + Y^{TR}.$$

³ Стойността на нетния първичен доход при затворена икономика с правителствена намеса е 0.

Брутният национален разполагаем доход включва брутния национален разполагаем доход на частния сектор ($GNDI^P$) и брутния национален разполагаем доход на правителствения сектор ($GNDI^G$):

$$GNDI = GNDI^P + GNDI^G$$

Въз основа на брутния национален разполагаем доход се вземат решения за спестяване и се определя размерът и структурата на разходите, т.е. потреблението. Брутните национални спестявания (S) отразяват общия потенциал за инвестиране в икономиката и представляват разликата между брутния национален разполагаем доход ($GNDI$) и крайното потребление на домакинствата и правителството ($C + G$):

$$S = GNDI - (C + G).$$

Националните спестявания (S) включват:

- личните спестявания (S_p), които са разликата между брутния национален разполагаем доход на частния сектор ($GNDI^P$) и частното потребление (C):

$$S_p = GNDI^P - C,$$

където: $GNDI^P = GNDI - GNDI^G$

- правителствените спестявания (S_g), които съвпадат с бюджетното салдо (BS):

$$BS = \text{общи приходи} - \text{общи разходи}$$

и чрез тях можем да изразим брутния национален разполагаем доход на правителствения сектор ($GNDI^G$) по следния начин:

$$GNDI^G = S_g + G$$

спестяванията на правителствения сектор:

$$S_g = GNDI^G - G$$

и брутния национален разполагаем доход на частния сектор:

$$GNDI^P = GNDI - S_g = G.$$

Така брутните национални спестявания възлизат на:

$$\begin{aligned} S &= S_p + S_g = GNDI^P - C + GNDI^G - G = GNDI - C - G \\ S &= GNDI - C - G = C + I + G + NX + Y^F + Y^{TR} - C - G = I + CAB \\ S - I &= CAB. \end{aligned}$$

И салдото по текущата сметка на платежния баланс (CAB), което се формира от нетния износ (NX), нетния първичен доход (Y^F) и нетния вторичен доход (Y^{TR}), определяме като остатък от външни спестявания (S_p), компенсиращ несъответствието между националните спестявания и инвестициите.

$$S_r = CAB = NX + Y^F + Y^{TR}.$$

По този начин, ако спестяванията в икономиката надвишават инвестициите, салдото по текущата сметка представя нетното кредитиране (излишък) на световната икономика от местната икономика или нетното задлъжняване (дефицит) на местната икономика към останалия свят, ако салдото по текущата сметка е отрицателно.

6. Основни макроикономически тъждества

Теоретичното равенство между производство, доход и разход позволява извеждането на **основни макроикономически тъждества**, които ни показват какви зависимости има между агрегатите от СНС.

Основно макроикономическо тъждество в затворена икономика без правителствена намеса: $S = I$

- В затворена икономика без правителствена намеса е налице съвпадение между произведената (Y) и продадената ($C + I$) продукция: $Y = C + I$, като нереализираната продукция на пазара се включва в запасите, които са част от инвестиционните разходи (I).

От друга страна, целият доход се използва за потребление и спестяване:

$$Y = C + S.$$

- Следователно стойността на произведената продукция, която формира доходите на домакинствата, е равна на продадената продукция, формираща приходите на фирмите, а доходите на домакинствата и фирмите се изразходват за покупката на стоки и услуги с потребителско и инвестиционно предназначение или се спестяват:

$$Y = C + I$$

$$Y = C + S$$

$$C + I = Y = C + S$$

въз основа на горното равенство можем да изведем, че:

$$Y = C + S - C - I$$

$$I = Y - C = S$$

$$I = S$$

и инвестиции и спестявания съвпадат в затворена икономика без правителствена намеса.

Основно макроикономическо тъждество в затворена икономика с правителствена намеса: $S_p + S_g = I$.

- При реализацията на производството вече участва и правителството (G):

$$Y = C + I + G.$$

- Но също така то се намесва и в разпределението на дохода чрез трансферните плащания и прякото данъчно облагане, при което се изразходва националният разполагаем доход – YD :

$$YD = Y - TA + TR.$$

Следователно вече националният разполагаем доход се използва за потребление и спестяване от три икономически субекти – домакинства, фирми и правителство:

$$YD + TA - TR = C + I + G$$

$$YD = C + I + G - TA + TR.$$

- Но бюджетното салдо в затворена икономика с правителствена намеса възлиза на $BS = TA - TR - G$ и се отъждествява със стойността на правителствените спестявания $BS = S_g$:

$$YD = C + I - BS$$

$$YD = C + I - S_g.$$

От друга страна, личните спестявания са: $S_p = YD - C$,
т.е.

$$YD - C = I - S_g$$

$$S_p = I - S_g$$

$$I = S_p + S_g$$

Така в затворена икономика с правителствена намеса стойността на инвестициите е равна на личните и правителствените спестявания.

Основно макроикономическо твърдение в отворена икономика:
 $S - I = CAB$

което при декомпозиране на националните спестявания на лични и правителствени придобива следния вид:

$$S = S_p + S_g$$

$$S_p + S_g - I = CAB.$$

Но $S_g = BS$

$$S_p - I + BS = CAB,$$

и виждаме, че между бюджетното салдо и салдото по текущата сметка на платежния баланс е налице правопрпорционална зависимост, известна като **хипотеза за двойните дефицити**.

Използвана и препоръчителна литература

- Илиева, Г., Д. Златинов и авт. колектив (2011). Модели и решения на икономически задачи в софтуерна среда (Сборник материали – част Първа Икономическо моделиране, Методология на приложния макроикономически анализ). Пловдив, Унив. изд. „Паисий Хилендарски“.
- Йотова, Л., В. Алякова (2006). Основи на макроикономиката. С., Унив. изд. „Стопанство“.
- Ненова, М. (2006). Макроикономически анализ на финансовите потоци. С., „Амброзия НТ“ ООД.
- Dornbusch, R., S. Fischer, R. Startz (2018). Macroeconomics. McGraw-Hill International Edition, Thirteenth Edition, Chapter 2: National Income Accounting.
- Koo, R. (2018). The Other Half of Macroeconomics and the Fate of Globalization. John Wiley and Son Ltd.
- Mankiw, G. (2019). Macroeconomics. Tenth Edition, Worth Publishers, Chapter 2: The Data of Macroeconomics.
- Regulation (EU) No 549/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on the European system of national and regional accounts in the European Union.

Тема 4

Безработица и инфлация

- *Изследване на пазара на труда*
- *Безработица*
- *Ценови индекси*
- *Инфлация*
- *Връзки между инфлацията, валутния курс и лихвения процент*
- *Теории за връзката между инфлация и безработица*
- *Икономически и социални последици от безработицата и инфлацията*

1. Изследване на пазара на труда

а) Основни понятия:

- **Заети лица** – лица на 15 и повече навършени години, които работят поне един час срещу заплащане или отсъстват временно от работа поради отпуск, болест или майчинство, стачка и др. Според статуса в заетостта заетите лица се класифицират на:
 - **Работодатели** – лицата, които сами или в съдружие с други лица управляват собствени предприятия, фирми, стопанства, работят под аренда или извършват друга дейност, като наемат на работа поне 1 лице.
 - **Самонаети лица** – лицата, които сами или в съдружие с други лица извършват стопанска дейност, работят на свободна (частна) практика, работят под аренда или извършват самостоятелно друга дейност, като не наемат на работа други лица (напр. надомните работници и представителите на свободни професии като адвокати, преводачи, артисти).
 - **Наети лица** – лицата, извършващи в общественния сектор или за частен работодател работа, за която получават възнаграждение в пари или натура под формата на работна заплата (в т.ч. лицата на постоянен и временен трудов договор, на пълно и непълно работно време), възнаграждение по граждански договор или друго възнаграждение.
 - **Неплатени семейни работници** – лицата, които работят без заплащане във фирма, предприятие и стопанство на родствено лице от същото домакинство.

В СНС заетите лица се класифицират като:

- **Наети лица** – лицата, работещи за резидентно предприятие и получаващи възнаграждение за вложения труд. Това са: лица, ангажирани от работодател по силата на договор за заетост; чиновници и други държавни служители; въоръжени сили; работещи студенти; надомни работници, ако е налице изрично споразумение, че надомният работник получава възнаграждение на база извършена работа; работници инвалиди; лицата, наети от агенциите за временна заетост; лицата, които временно отсъстват от работа при условие, че получават надница или работна заплата и уверение за връщане на работа.

- **Самонаети лица** – лицата, които са еднолични собственици или съсобственици на некорпорирани предприятия, в които те работят. Като самонаети лица се третират: неплатени семейни работници, включително работещите в некорпорирани предприятия; надомни работници, чийто доход е функция от стойността на продукцията от даден производствен процес, за който те са отговорни; лицата, заети в предприятие, ангажирано с производство изцяло за тяхно крайно потребление.

- **Безработни лица** – лица на 15-74 навършени години, които нямат, но **активно** търсят работа в продължение на 4 седмици и са готови да започнат работа до 2 седмици.

- За **активен метод на търсене на работа** се счита: контакт с бюро-то по труда; частна агенция, извършваща посреднически услуги по набиране на персонал; директен контакт с работодатели; търсене на съдействие от роднини и познати за намиране на работа; подаване или отговаряне на обяви за работа; явяване на изпит, тест или интервю за кандидатстване за работа; търсене на земя, сграда, помещение, оборудване, необходими за започване на самостоятелен бизнес.

- За безработни се считат и лицата, които не търсят активно работа, но са намерили работа, която очакват да започнат до 3 месеца след наблюдавания период.

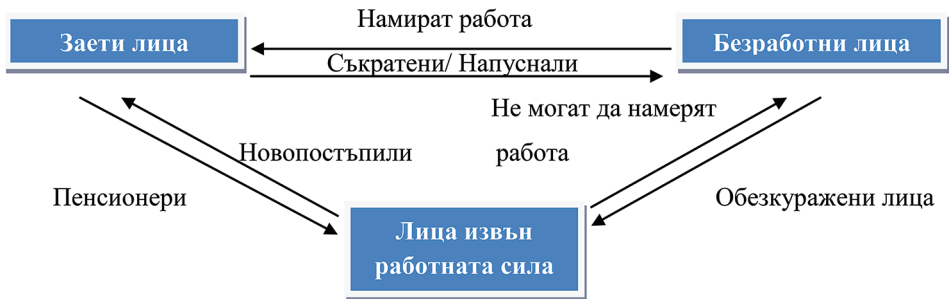
- Лицата, които са в принудителен неплатен отпуск, по-голям от 3 месеца, се определят като безработни, ако търсят активно работа и са на разположение да започнат работа.

- **Работна сила** – това е текущо икономически активното население, което включва заетите и безработните лица в определен възрастов интервал.

- **Лица извън работната сила** (текущо икономически неактивно население) – лицата, които не са нито заети, нито безработни през наблюдавания период. В тази група се отнасят и лицата, които са в допълнителен отпуск за отглеждане на дете до 2-годишна възраст, учащи и студенти.

- **Обезкуражени лица** – лицата на 15 и повече навършени години, които желаят да работят, но не търсят работа, тъй като предполагат, че няма да намерят (напр. хора с ниско образование).
- **Производителност на труда** – показател за ефективността на производствения процес, който отразява производството на едно заето лице при използване на определена технология.

б) Измерване на потоците от хора на пазара на труда (фиг. 4.1)

Фиг. 4.1. Потоци от хора на пазара на труда

Източник: Burda&Wyplosz (2017).

- Коефициент на заетост = $\frac{\text{Заети лица}_t}{\text{Население в трудоспособна възраст}_t} * 100$
- Коефициент на безработица = $\frac{\text{Безработни лица}_t}{\text{Работна сила}_t} * 100$
- Коефициент на икономическа активност = $\frac{\text{Работна сила}_t}{\text{Население в трудоспособна възраст}_t} * 100$

Следва да се отбележи, че възрастовият интервал на съответните групи лица в числителя и знаменателя на посочените формули трябва да е един и същ.

- Производителност на труда = $\frac{\text{БВП}_{\text{реален}_t}}{\text{Заети лица, общо за икономиката}_t} * 100.$

При изчисляването на производителността на труда използваме данни за заетите лица от СНС, а не както при пресмятането на коефициента на заетост от Наблюдението на работната сила, информация за което се получава на база извадка от домакинства. Основните различия между двата източника се състоят в това, че заетите лица според СНС включват нерезиденти, работещи в националната икономика, но и резиденти, работещи в чужбина,

които от своя страна попадат в обхвата на заетите лица според данните от Наблюдението на работната сила.

2. Безработица – определя се като процента на лицата от работната сила, които са безработни. Възможно е да не отразява точния брой безработни лица, тъй като изключва икономически неактивните и обезкуражените лица, и почасовата заетост се класифицира като пълноценна работа, а не като частична заетост или частична безработица.

а) Видове безработица:

➤ **Текуща безработица (фрикционна)** – предизвиква се от естественото движение (текучество) на работната сила поради демографски (навлизане на нови хора на пазара на труда и отпадане на други) и социални (търсене на по-високо платена работа или мобилност в рамките на друг град) фактори. Фрикционна безработицата могат без съществени затруднения да си намерят работа, защото имат необходимата квалификация и умения за заемане на работни места. Текущата безработица по-скоро отразява времето, необходимо за търсене на работа, отколкото невъзможност за нейното намиране. Това определя характера на този вид безработица като относително постоянна, поради което тя не представлява макроикономически проблем.

➤ **Структурна безработица** – резултат е от несъответствието между изискванията за заемане на работните места и уменията и квалификацията на безработните, промените в структурата на производството и въвеждането или износването на определени технологии. При този вид безработица се изисква преквалификация на работната сила или допълнителна квалификация особено от младежите на пазара на труда, което може да създаде социални проблеми.

➤ **Естествена безработица** – безработица, съответстваща на пълната заетост, при което наблюдаваната безработица е изключително доброволна и всеки, който желае при определена пазарно формирана работна заплата, може да си намери работа. Обозначава се като U^* и се определя още като дългосрочна безработица, равна на текущата и структурната безработица. Служи като макроикономическа мярка за оценка на ефективната заетост.

- Тя зависи от демографската картина в страната, тенденциите за миграция, секторната структура на заетостта и обезщетенията при безработица. Емпирично се доказва, че пълна заетост се постига при 4% безработица в САЩ, 3.7% в Германия, 8.1% в Италия, 3.5% в Япония, 15% в Испания и 4.6% в Обединеното кралство по данни на ОИСР⁴.
- Ситуации, при които поддържането на висока безработица води до промяна и повишаване на естествената безработица, са известни ка-

⁴ OECD, Economic Outlook No. 106, November 2019.

то *хистерезис ефект* и те се дължат на трайна безработица, която може да е следствие от прекалено либерална система за социални обезщетения. Този ефект се подхранва и от работодателите, разглеждащи продължително безработните лица като загубили своята квалификация и умения за работа, което ги кара да се въздържат от тяхното наемане.

➤ **Циклична безработица** – появява се при свиване на производството в рамките на бизнес цикъла при рецесия и спадове в икономическата активност. Тя е в основата на колебанията на фактичката безработица (U) отвъд пълната заетост (U^*) и по същество представлява макроикономически проблем.

$$\text{циклична безработица} = U - U^*$$

➤ **Сезонна безработица** – поражда се от цикъла на селското стопанство, строителството или туризма и е изключително променлива.

➤ **Скрита безработица** – появява се, когато пределният принос на работника или служителя в производствения процес е много нисък или отрицателен, при което от икономическа гледна точка е по-добре той да бъде освободен или да се преориентира към дейности, в които трудът му ще бъде по-производителен.

3. Ценови индекси – служат за измерване на ценовото равнище (P).

а) Видове ценови индекси:

➤ **Индекс на потребителските цени** – измерител на средното ценово равнище на стоките и услугите, използвани от домакинствата за лично (непроизводствено) потребление, т.е. реално тяхното потребление – C ;

➤ **Индекс на цени на производител в промишлеността** – отразява средните цени на промишлените продукти, произведени от местни предприятия и продадени на вътрешния и международните пазари, и се използва за прогнозиране на инфлацията – I и G ;

➤ **Индекси на цени на износа и вноса** – служат за измерване на измененията в търговските условия (показателят условия на търговия) и се използват за получаване на реални стойности на износа и вноса – X и M

$$\text{условия на търговия} = \frac{\text{индекс на цени на износа на стоки и услуги}}{\text{индекс на цени на вноса на стоки и услуги}}$$

б) Предназначение на ценовите индекси:

➤ **Макроикономически показатели** – чрез тях се отчита динамиката на цените в националната икономика;

- **Дефлатори на икономически величини** – служат за трансформиране на номиналните в реални икономически величини чрез отчитане на изменението на цените;

W_e номинална работна заплата.

$\frac{W}{P}$ е реална работна заплата.

Преминаването от номинални към реални стойности на дадена икономическа променлива илюстрира процеса на **дефлиране**.

Y е реален БВП.

PY е номинален БВП.

Преминаването от реални към номинални стойности на една икономическа променлива е процес на **инфлиране**.

- **Средство за индексирание на работни заплати, пенсии и други доходи** – изменението на ценовото равнище е добър индикатор за необходимите корекции в номиналните доходи и тяхното приспособяване към текущата икономическа среда.

4. Инфлация – отразява постоянното и устойчиво повишение на общото равнище на цените в икономиката и се изчислява по следния начин:

$$\text{инфлация} = \frac{\text{ценово равнище}_t}{\text{ценово равнище}_{t-1}} * 100 - 100.$$

Ценовото равнище се измерва въз основа на претегляне на цените на включените стоки и услуги в дадена потребителска кошница. Напр. ако допуснем, че в една икономика се произвеждат и потребяват само 3 стоки: домати, хляб и сирене, и техните количества са постоянни, а само цените им се променят и са дадени в следната таблица:

Изчисляване на инфлацията

	Домати	Хляб	Сирене	Общо
Количества (кг)	300	100	50	
Цени (ед.) – период 1	3	1	7	
Цени (ед.) – период 2	3,50	1,20	7,50	
Разходи (ед.) – период 1	900	100	350	1350
Разходи (ед.) – период 2	1050	120	375	1545

Инфлацията ще възлиза на:

$$\text{инфлация} = \frac{1545}{1350} * 100 - 100 = 14,44\%,$$

като ценовото равнище в период 1 ще възлиза на 1350, а в период 2 – съответно на 1545, и ще се изразява от общите разходи за двата периода.

а) Измерване на инфлацията – чрез:

➤ **Индекс на потребителските цени (ИПЦ)** – основен измерител на инфлацията, отразяващ изменението на цените на ограничен кръг стоки и услуги, използвани от домакинствата за лично (непроизводствено) потребление. Изчисляването му се базира на няколко извадки:

- **потребителска кошница** – извадка от стоки и услуги, предлагани на потребителския пазар (за 2022 г. това са 846 стоки и услуги);
- **географски обхват** – извадка от населените места, в които се наблюдават цените на стоките и услугите от потребителската кошница (това са населени места от всички областни центрове, в които живеят над 50% от населението на страната и се реализират над 65% от продажбите);
- **точки на наблюдение** – извадка от супермаркети, универсални и специализирани магазини, кооперативни пазари, ателиета, ресторанти, кафенета и други в населените места от географския обхват (за 2022 г. са обхванати над 6400 обекта);
- **регистрирани цени** – извадка от цени, съдържаща цените в точките на наблюдение на стоките и услугите от потребителската кошница (40 833 цени на хранителни и нехранителни стоки, обществено хранене и услуги).

➤ **Хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ)** – отчита динамиката на потребителските цени въз основа на хармонизирана методология за всички държави членки от ЕС. Основните различия с индекса на потребителските цени са в следните направления:

- ХИПЦ обхваща потреблението на резиденти и нерезиденти на територията на страната, докато при националния ИПЦ потреблението на нерезиденти не се включва.
- ХИПЦ в година t се изчислява с тегла от година $t - 2$ в промили, докато националният ИПЦ в година t се изчислява с тегла от година $t - 1$ в проценти.
- При изчисляване на националния ИПЦ за тегла се използват крайните парични потребителски разходи на домакинствата на база наблюдение на домакинските бюджети в страната, докато ХИПЦ се изчислява с данни за крайните парични потребителски разходи на домакинствата от националните сметки (СНС). Теглата и за ИПЦ, и за ХИПЦ се пресмятат на база ЕСОICOP – Европейска класификация на индивидуалното потребление по цели, обхващащо 12 раздела, 42 групи, 97 класа и 207 подкласа.

Тегла за изчисляване на ИПЦ (%) и ХИПЦ (%)

Потребителски групи – 2022	ИПЦ	ХИПЦ
	Тегла 2022	Тегла 2020
Хранителни продукти и безалкохолни напитки	31,625	227,300
Алкохолни напитки и тютюневи изделия	4,934	57,880
Облекло и обувки	4,296	38,676
Жилища, вода, електроенергия, газ и други горива	17,193	119,880
Жилищно обзавеждане, стоки и услуги за домакинството и за обичайно поддържане на дома	5,576	62,879
Здравеопазване	8,090	86,139
Транспорт	9,127	137,521
Съобщения	5,402	56,268
Развлечения и култура	4,608	78,210
Образование	0,624	15,152
Ресторанти и хотели	3,689	62,278
Разнообразни стоки и услуги	4,837	57,818
	100%	1000‰

Източник: НСИ.

ИПЦ и ХИПЦ са индекси на Ласпер (Laspeyres), при които и двете години, за които се изчислява инфлацията, се съпоставят при едни и същи тегла за предходен период. Индексът на Ласпер отговаря на въпроса колко струва кошница от стоки и услуги, закупена в предишния период, в настоящия момент.

$$L_p = \frac{\sum_{i=1}^n P_i Q_{t-1}}{\sum_{i=1}^n P_{t-1} Q_{t-1}}$$

➤ **Дефлатор на БВП** – по-точен измерител на инфлацията от индекса на потребителските цени (ИПЦ), защото обхваща изменението на цените на произведените на територията на страната стоки и услуги, а не само на потребителските, но също така чрез него се изчислява само вътрешната инфлация и не показва ефекта от изменението на цените на вносните стоки и услуги.

$$\begin{aligned} \text{дефлатор на БВП}_t &= \frac{\text{номинален БВП}_t}{\text{реален БВП}_t} * 100 - 100 = \frac{P_t Y_t}{Y_t} * 100 - 100 = \\ &= \text{вътрешна инфлация като \%} \end{aligned}$$

$$Y = C + I + G + X - M.$$

- Дефлаторът на БВП се базира на дела на разходите за потребление в текущата година и се изчислява като индекс на Пааше (Paasche), отговаряйки на въпроса колко би струвала кошница от стоки и услуги, закупена в текущия период, в предишния период.

$$P_p = \frac{\sum_{i=1}^n P_i Q_i}{\sum_{i=1}^n P_{i-1} Q_i}.$$

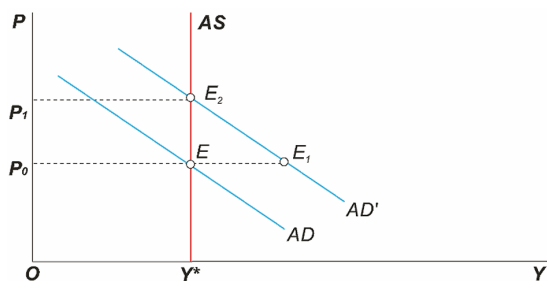
- ИПЦ също е обект на критика поради невъзможността чрез него да се идентифицира степента на заместване на едни стоки и услуги с други при повишаване на техните цени, потреблението на нови стоки и услуги и промените в тяхното качество.

б) Видове оценки на инфлацията:

- **дефлация** – отрицателна инфлация, задаваща спад на ценовото равнище;
- **дезинфлация** – забавяне на темпа на инфлацията след поддържана висока ценова динамика и поддържане на ниско равнище на цените в рамките на 1–2% годишно, което се определя като ценова стабилност;
- **умерена инфлация** – инфлация в границите до 10% годишно, при която несъществено намалява покупателната способност и не се предвижда инфлационна индексация на сключените договори; тя по същество стимулира икономическия растеж;
- **ускорена инфлация** – инфлация до 50% годишно, която съществено преразпределя националния доход от кредитодатели към кредитополучатели и от производители към търговци и намалява в голяма степен покупателната способност на населението;
- **хиперинфлация** – инфлация, която надхвърля 50% месечно и ликвидира наложилата се система на цените; поражда се от същественото нарастване на паричното предлагане поради експанзионистична макроикономическа политика, войни и граждански сблъсъци, отколкото от пазарните процеси.

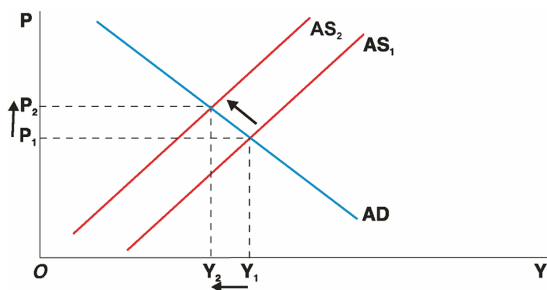
в) Видове инфлация според причините за нейното възникване:

- **инфлация на търсенето** – формира се при високо вътрешно търсене, породено от вътрешни или външни шокове, включително експанзионистична фискална и/или парична политика (фиг. 4.2);

Фиг. 4.2. Инфлация на търсенето

➤ **инфлация на разходите** – формира се от промени в цените на ресурсите, водещи до нарастване на разходите за единица продукция (напр. повишаване на работната заплата или цените на производствените ресурси) (фиг. 4.3);

Фиг. 4.3. Инфлация на разходите

➤ **инфлацията като макроикономически инструмент** – основава се на връзката между инфлацията и валутния курс и се поражда вследствие на промени в обменния курс на националната валута.

5. Връзки между инфлацията, валутния курс и лихвения процент

а) Зависимост между инфлацията и валутния курс

➤ **номинален валутен курс** – отразява цената на националната валута, измерена чрез дадена чуждестранна валута, и най-често се определя по следния начин: колко единици от националната валута могат да се закупят срещу 1 единица чуждестранна валута: 1 евро = 1,95583 лв.

➤ **реален валутен курс** – показва равнището на цените на чуждестранните стоки (P^*), измерено чрез цените на местните стоки (P) и номиналния валутен курс (E):

$$\text{реален валутен курс} = \text{номинален валутен курс} * \left(\frac{100 + \text{инфлация}_{\text{търговски партньори}}}{100 + \text{инфлация}_{\text{национална икономика}}} \right)$$

Показателят се свързва с концепцията за покупателната способност на валутата, според която разменният курс на валутите на две страни, търгуващи помежду си, е равен на съотношението на техните ценови равнища и следователно пряко се влияе от инфлацията, а впоследствие и оказва ефект върху нея по линия на външната търговия и паричните преводи от чужбина.

Начини за отразяване на промените във валутния курс спрямо валутния режим

Номинален/реален валутен курс	Плаващ валутен курс	Фиксиран валутен курс
• Нараства	обезценка (depreciation)	девалвация (devaluation)
• Намалява	поскъпване (appreciation)	ревалоризация (revaluation)

Пример:

Хърватия се присъединява към еврозоната през 2023 г. при фиксиран обменен курс от 7,53450 куни за 1 евро. Така стойността на 1 куна, измерена в евро, при този фиксиран номинален валутен курс възлиза на:

$$1 \text{ куна} = \frac{1}{7,53450} = 0,13272 \text{ евро}$$

Ако хипотетично фиксираният валутен курс беше определен на 8,50 куни/евро, неговата стойност се променя на:

$$1 \text{ куна} = \frac{1}{8,50} = 0,11764 \text{ евро}$$

Това означава, че куната би била по-евтина спрямо еврото и с 1 куна би могло да се закупи по-малко евро. В този случай е налице девалвация.

Но ако хипотетично фиксираният валутен курс е зададен на 6,50 куни/евро, неговата стойност вече е:

$$1 \text{ куна} = \frac{1}{6,50} = 0,15385 \text{ евро}$$

Т.е. куната би била по-скъпа спрямо еврото и с 1 куна в Хърватия би могло да се закупи повече евро. Налице би била ревалоризация.

- Обезценяването на номиналния валутен курс показва, че приходите от износ на стоки и услуги в националната икономика нарастват, но също така и, че вносът на стоки и услуги се оскъпява.
- По линия на нарасналия износ се реализира увеличаване на националния доход и последващо повишаване на паричното предлагане в страната, което се отразява и в ускоряване на инфлацията. При плаващ валутен курс ефектът е пряк и се реализира чрез промени-

те в номиналния валутен курс, а при фиксиран валутен курс е опосредстван чрез реалния валутен курс.

$$\uparrow E \rightarrow \uparrow X \rightarrow \downarrow M \rightarrow \uparrow NX \rightarrow \uparrow Y \rightarrow \uparrow P$$

Това позволява приспособяване на вътрешните към международните цени, което зависи от структурата на вноса на стоки и услуги:

- Ако вносните стоки се използват основно от домакинствата, обезценката на валутния курс ще повиши тяхната цена и ще намали потреблението на вносни стоки и услуги, което ще стимулира заместването им със стоки и услуги, които са местно производство, и техните цени ще се повишат – следователно ще е налице инфлация на търсенето.
- Ако обаче вносните стоки се използват предимно с производствена цел, оскъпяването им ще повиши производствените разходи и ще се наблюдава инфлация на разходите.

Ефектът върху дохода в двата случая не е еднакъв. При инфлация на търсенето местното производство ще се разшири, а при инфлация на разходите – ще се съкрати. Обикновено в краткосрочен план негативното влияние на по-скъпия внос, докато икономиката се настрои към негови местни или заместители от други страни, доминира над нарасналите приходи от износ и повишаването на инфлацията е в средносрочен и дългосрочен план.

- Разгледано от страна на реалния валутен курс и при допускане, че номиналният валутен курс не се променя, при нарастване на местната инфлация реалният валутен курс намалява, докато при по-ниска инфлация неговата стойност нараства и се наблюдават следните ефекти:

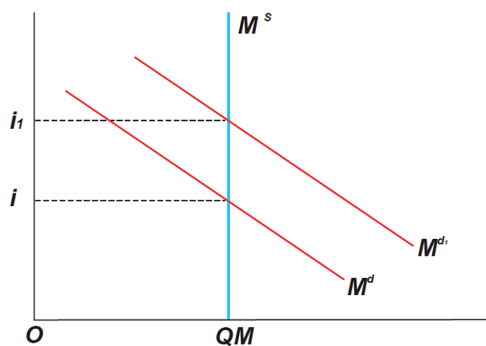
$$P > P^* \rightarrow \downarrow RER \rightarrow \uparrow M \downarrow X \downarrow Y$$

$$P < P^* \rightarrow \uparrow RER \rightarrow \uparrow M \downarrow X \uparrow Y$$

- Така инфлацията също може да се използва и като макроикономически инструмент за въздействие върху стойността на националната валута, което я обвързва и с провеждането на макроикономическа политика.

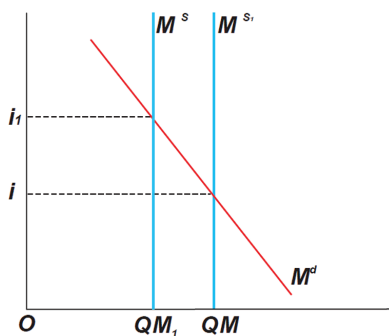
б) Зависимост между инфлацията и лихвения процент

- **номинален лихвен процент** – цената за използването на определени парични средства, независимо дали под формата на кредити или спестявания – i .
- При нарастване на търсенето на пари, номиналният лихвен процент би следвало да нараства, а в обратната ситуация – при излишък от заемни средства в икономиката, да намалява (фиг. 4.4).

Фиг. 4.4. Ефект върху лихвения процент от промените в търсенето на пари

- При намаляване на лихвения процент като следствие от повишеното предлагане на пари в икономиката, инфлацията би следвало да нараства, което е известно като **ефект на ликвидността в краткосрочен план** и показва **обратнопропорционалната зависимост между инфлацията и лихвения процент** (фиг. 4.5).

Фиг. 4.5. Ефект върху лихвения процент от промените в предлагането на пари

Забележка: Кривата на предлагане на пари е вертикална, тъй като се разглежда само предоставянето на парични средства от централната банка.

➤ **реален лихвен процент** – в съответствие с уравнението на Фишер:

$$(1 + i) = (1 + R)(1 + \pi^e),$$

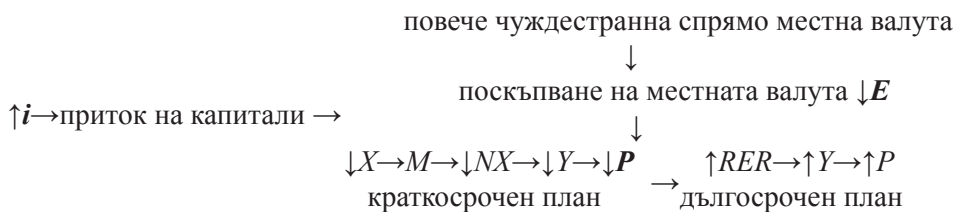
където реалният лихвен процент (R) представлява разликата между номиналния лихвен процент (i) и очакваната инфлация π^e . За по-ниски стойности на инфлацията уравнението на Фишер се преобразува така:

$$R = i - \pi^e.$$

- Реалният лихвен процент прави инфлационна корекция във времето, което позволява запазване на покупателната способност на лихвения процент в различни периоди. В този смисъл той може да се определи като *дългосрочен* или *естествен лихвен процент*, чиято стойност се приема за относително постоянна във времето.
- Според ефекта на Фишер, за да се запази реалният лихвен процент относително постоянен във времето, е необходимо номиналният лихвен процент да нараства в същата степен, както и очакваната инфлация. *Когато инфлацията е висока, повишаването на номиналният лихвен процент свива кредитирането в икономиката и така се понижава предлагането на пари, а когато инфлацията е ниска и търсенето на стоки и услуги в икономиката е слабо, понижаването на лихвения процент би стимулирало вземането на кредити, увеличаване на паричното предлагане и ускоряване на инфлацията.*
- Следователно по отношение на реалния лихвен процент връзката между инфлацията и номиналният лихвен процент е опосредствана чрез *очакваната инфлация*.
- Независимо дали очакванията са адаптивни или рационални, очакваната инфлация и в двата случая е функция на текущо наблюдаваната инфлация. При адаптивни очаквания, текущата инфлация съвпада с инфлацията от миналия период, докато при рационални очаквания текущата е и очакваната в бъдеще инфлация, защото тя отразява цялата налична информация за изменението на цените, с която разполагат икономическите субекти.

в) Зависимост между инфлацията, валутния курс и лихвения процент

По-високият лихвен процент в страната означава и по-висока възвръщаемост за вложените средства в нея, което стимулира притока на капитали в чуждестранна валута и местната валута става по-скъпа спрямо чуждестранната валута, чието предлагане нараства. В тази ситуация в краткосрочен план поскъпването/ревалоризацията на номиналният валутен курс води до намаляване на приходите от износ на стоки и услуги, а оттам се отразява негативно на националния доход, което е фактор за забавяне на местната инфлация. Но в дългосрочен план по-ниската инфлация в страната се свързва с обезценяване/девалвация на реалния валутен курс, което заедно с привлечените чуждестранни капитали, позволява разширяване на местното производство, увеличаване на износа на стоки и услуги и отново нарастване на инфлацията.

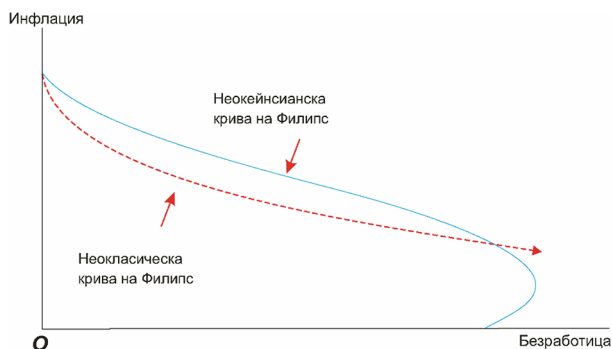

$$Y = C + I + G + X - M$$

Извод: В краткосрочен план се наблюдава правопрпорционална зависимост между валутния курс и инфлацията и обратнопропорционална зависимост между инфлацията и лихвения процент.

6. Теории за връзката между инфлация и безработица

а) в краткосрочен план – през 1958 г. Уилям Филипс публикува изследване, в което установява, че е налице отрицателна зависимост между безработицата и темпа на изменение на номиналните работни заплати във Великобритания за периода 1861 – 1957 г., която става известна като оригинална крива на Филипс. За извеждане на зависимостта между инфлацията и безработицата от оригиналната крива на Филипс се използва пряката зависимост между изменението на работните заплати (разходите за труд) и изменението на инфлацията, т. нар. инфлация на разходите, при което кривата на Филипс става по-популярна като израз на отрицателната връзка между безработицата и инфлацията (фиг. 4.6).

Фиг. 4.6. Краткосрочна крива на Филипс

В краткосрочен план кривата на Филипс дава добро обяснение на инфлацията като феномен на реалната икономика (предизвиква се от промените в безработицата като резултат от процеси в реалния (частен) сектор на икономиката).

$$\begin{array}{ccccccc} \uparrow Y \rightarrow & \uparrow L^D \rightarrow & \uparrow L \rightarrow & \downarrow U \rightarrow & \uparrow W \rightarrow & \uparrow \frac{W}{P} & \\ & & & & \downarrow & & \\ & & & & \uparrow C \rightarrow & \uparrow P & \end{array}$$

- Краткосрочната крива на Филипс се превръща в неразделна част от кейнсианския анализ за обяснение на инфлацията като икономически процес в дългосрочен план, задвижван от състоянието на пазара на труда.

б) в дългосрочен план – Милтън Фридман и Едмънд Фелпс в края на 60-те години на XX век обвързват изследването на зависимостта между безработица и инфлация с:

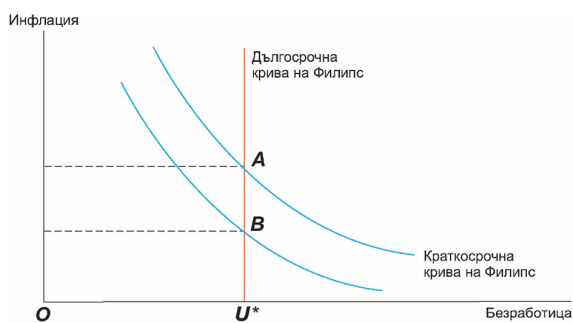
- **Реалната работна заплата**, спрямо промените в която икономическите субекти определят своето икономическо поведение.
- **Ролята на очакванията в икономиката** – в кейнсианския анализ се допуска, че икономическите субекти определят своето поведение въз основа на адаптивни очаквания (очакванията за бъдещето се основават на натрупания опит и вече наблюдавани процеси в миналото, а не толкова на текущо постъпваща и конюнктурна информация). Фридман и Фелпс обаче използват концепцията за рационалните очаквания, според която икономическите агенти отчитат текущите промени в икономическата среда и на тяхна база формират своите очаквания за бъдещето.
- Използва се **рикардианският принцип за съответствие между изменението на работната заплата и производителността на труда**:

$$\Delta \frac{W}{P} = \Delta \frac{Y}{L}$$

Така при договаряне на номиналната работна заплата икономическите субекти отчитат и своите очаквания за инфлация, т.е. те договарят реалната работна заплата при очаквания за инфлация, съвпадащи с текущо наблюдаваната инфлация, а не с наложилото се в миналото равнище на цените. По този начин колкото по-висока е текущата инфлация, толкова и очакваната реална работна заплата от икономическите субекти ще бъде по-висока, а съответно и по-ниски стимулите на работодателите да търсят труд. Така се формира несъответствие между търсене и предлагане на труд, т.е. безработица:

$$\uparrow P \rightarrow \downarrow \frac{W}{P} \rightarrow \text{искания за } \uparrow W \rightarrow \uparrow L^S \downarrow L^D \rightarrow \uparrow U.$$

- Следователно в дългосрочен план се отхвърля отрицателната зависимост между инфлация и безработица, като се демонстрира, че тя се определя от производителността на труда и въз основа на нея работодателите биха били склонни да плащат и по-висока реална работна заплата, за да задържат квалифицираните си служители.
- Така едно и също равнище на безработица може да се наложи както при по-ниска реална работна заплата, така и при по-висока реална работна заплата (поради което дългосрочната крива на Филипс е вертикална) в зависимост от производителността на труда.
- Сред икономистите се е наложил консенсус, че отрицателният наклон е валиден само в краткосрочен план, а дългосрочната крива на Филипс показва липсата на зависимост между инфлацията и безработицата, защото безработицата в дългосрочен план (пълната заетост) съвпада с естественото ѝ равнище (фиг. 4.7).

Фиг. 4.7. Дългосрочна крива на Филипс

- Неокейнсианецът Джеймс Тобин аргументира и равнище на безработица, което не ускорява инфлацията (Non-Accelerating Inflation Rate Unemployment) и за такова приема постигането на пълна заетост. Той се основава на зависимостта, че *ако действителната безработица е по-ниска от естествената, инфлацията има тенденция да нараства, а в обратната ситуация – да намалява именно за да осигури съвпадение на действителната и естествената норма на безработица.*

$$U < U^* \rightarrow \uparrow \pi$$

$$U > U^* \rightarrow \downarrow \pi.$$

По този начин равновесната норма на безработица се постига чрез промени в цените, т.е. инфлация в краткосрочен план, а в дългосрочен план, след като е постигната вече естествена безработица, зависимостта от инфлацията изчезва.

- След като инфлацията в дългосрочен план не се определя от безработицата, както се допуска в кейнсианството, тя не е и феномен на реалната икономика, а зависи от състоянието на паричния пазар, на който се формира паричното предлагане, а оттам и динамиката на инфлацията. Тогава всяко увеличаване на паричното предлагане се отразява в ускоряване на инфлацията и както Милтън Фридман твърди „инфлацията винаги и навсякъде е монетарно явление“.

7. Икономически и социални последици от безработицата и инфлацията

а) Свързани с безработицата и производителността на труда

➤ Високата безработица в макроикономически аспект се свързва с:

- по-ниски възможности за производство и спад на БВП;
- намаляване на доходите на заетите лица и задържане на пазарната цена на труда;
- по-ниска покупателна способност и ограничаване на потребителското търсене, а оттам и спад в равнището на цените и дефлация;
- спад в жизнения стандарт на населението, при което може да се създаде необходимост от увеличаване на трансферните плащания, а оттам и да се появи бюджетен дефицит;
- деквалификация на работната сила и загуба на трудови навици;
- загуба на социален статус и социална деградация;
- емиграция.

➤ *Схемите за обезщетения при безработица и мерките за осигуряване на временна заетост и преквалификация* са опит за преодоляване на тези негативни ефекти. В някои случаи обаче ако тези обезщетения са високи и се отпускат за продължителен период, се създава опасност от загуба на стимули за търсене и намиране на работа и изпадане в трайна безработица, която намалява съществено шансовете за започване на работа. Тази ситуация е известна като *капан на безработицата*.

➤ *Връзка между повишаването на минималната работна заплата и безработицата* може да се търси по-скоро на секторно ниво сред онези групи от населението като младежите и нискоквалифицираните лица, при които заплащането на труда по принцип е по-ниско.

➤ Ниската производителност на труда се свързва с ниски работни заплати и нисък жизнен стандарт, а понякога води и до ситуация на „износ“ на евтина работна сила към други страни поради висока емиграция.

б) Произтичащи от процесите на инфлацията и дефлацията

➤ Високата инфлация се свързва със следните **негативи**:

- икономическите субекти започват да предпочитат да не държат богатството си под формата на пари, а да го влагат в други активи;

- е причина за наличието на парична илюзия, според която се притежават повече пари, но на практика с тях могат да се закупят по-малко стоки и услуги, което налага честа промяна в цените и номиналните работни заплати;
- намалява стойността на печалбата на инвеститорите и спестяванията на икономическите агенти;
- засяга потребителските и инвестиционните планове, тъй като спестяванията и инвестициите се изразяват в номинални стойности, но покупателната им способност пряко зависи от инфлацията;
- повишава несигурността в икономиката при намаляване и преразпределяне на богатството;
- засяга нивата на данъчно облагане и равнището на данъчните приходи – може да породи голям бюджетен дефицит поради реално обезценените правителствени приходи;
- при висока инфлация реалната стойност на данъчните постъпления намалява, а се увеличават номиналните плащания по правителствения дълг;
- създава съмнения относно надеждността на икономическата политика и пазарната ефективност.

Както и със следните позитиви:

- води до по-високи приходи от сенъораж (разликата между номиналната стойност на парите и разходите за печатане на пари от страна на централната банка);
 - кредитополучателите печелят в периоди на ускорена инфлация, защото бъдещата стойност на техните плащания по главницата и лихвата по изтеглените кредити е по-ниска от покупателната способност на националната валута в момента на получаване на заема;
 - в периоди на висока инфлация реалната стойност на държавния дълг намалява, но се понижават реалните бюджетни приходи.
- Ефектите от високата инфлация до голяма степен зависят от това доколко тя е очаквана или неочаквана.
- **Очакваната инфлация (π^e):**
 - ↳ Влияе на текущите потребителски и инвестиционни решения на икономическите субекти като мотивира домакинствата да потребяват повече в текущия момент, което се отразява в спад на техните спестявания и може да се отрази и в спад на БВП в дългосрочен план.
 - ↳ Очакваната по-висока инфлация стимулира фирмите да вземат повече кредити в текущия момент, които ще се изплащат при по-висок номинален лихвен процент (i), но всъщност реалният лих-

вен процент (R) ще бъде по-нисък, като се изхожда от начина на изчисляването му:

$$R = i - \pi^e.$$

Така се осъществява пренос на икономическо богатство от кредитодатели към кредитополучатели, от спестители към потребители и от това доколко инфлационните очаквания са били правилни зависи и равнището на инфлационната премия, включена при договаряне на условията по отпускане на кредита или влягане на спестяванията в банковата система.

• **Неочакваната инфлация:**

- ↳ прави рисково подписването на дългосрочни договори;
- ↳ води до преразпределение на доходите между кредитори и длъжници;
- ↳ обуславя нарастващи данъчни плащания, с което се намаляват разполагаемите средства за потребление и спестяване;
- ↳ се свързва и с нарастване на алтернативните разходи от държане на пари, т.е. пропуснатия лихвен процент от притежаването на налични пари вместо тяхното влягане в банковата система.

➤ Ниската инфлация/дефлация също може да се свързва с определени икономически **негативи**:

- икономическа стагнация и спад в производството, а оттам и във фирмените печалби;
- висока безработица, изхождайки от краткосрочната крива на Филипс;
- увеличаване на реалния лихвен процент и повишаване на стойността на изтеглените кредити и правителствени дългове;
- ако трайно се установи дефлация в икономиката, това може да мотивира потребителски очаквания за още по-голямо понижаване на цените и така да се обезкуражи текущото потребление и покупката на определени стоки, които в бъдеще се очаква да станат още по-евтини;
- ниската инфлация, когато е причинена от икономическа несигурност и икономически спадове, стимулира икономическите агенти да спестяват и може да се изпадне в „**парадокс на спестовността**“ – увеличените спестявания ограничават текущото потребление, а оттам и производството, и водят до задълбочаване на икономическия спад.

Позитиви:

- увеличава покупателната способност на спестяванията;
- увеличава износа на стоки и услуги и намалява техния внос;
- намалява производствените разходи, което би могло да се отрази в увеличаване на техническия потенциал на фирмите и повишаване на

- производителността на труда при относително задържане на номиналните работни заплати, чиято покупателна способност в периоди на ниска инфлация е по-висока;
- се свързва с повишаване на конкурентоспособността на икономиката в международен план, тъй като води до повишаване на местния износ на стоки и услуги и ограничаване на вноса на чужди стоки (използването на инфлацията като макроикономически инструмент).
 - За преодоляване на отрицателните последици от инфлацията се прилагат:
 - Схеми за индексирание на работните заплати с инфлацията, пенсиите и други доходи, както и на някои дългови ценни книжа.
 - ↪ Индексирането може да е в основата на *инфлационна спирала*, при която шокове от страна на предлагането, като нарастване на цените на производствените ресурси и последващото увеличаване на цените на стоките и услугите, се компенсират частично с повишаване на работните заплати, създаващо допълнителен натиск за увеличаване на цените на продукцията и така допълнително ускорява инфлацията.
 - ↪ Индексирането също така не позволява на икономиката да се справи с такива шокове чрез промяна на относителните цени и намалява стимулите на правителството и централната банка да тушират инфлацията.
 - Технологичният прогрес, свързан с използването на по-ефективни производствени методи и разширяване на производството, също може да се разглежда като източник за понижаване на инфлацията, въпреки че разходите за неговото внедряване често са значителни и това възпира подобен процес на дезинфлация.
 - Стандартните средства за справяне с хиперинфлацията са въвеждане на нова валута, фиксиране към някоя голяма световна валута и реформиране на данъчната система и бюджетния сектор чрез ограничаване на правителствените разходи.
 - Като цяло намаляването на инфлацията винаги е съпътствано от загуба на БВП, която може да се измери процентно като частта от БВП, загубена от обществото вследствие на понижаването на инфлацията.

Използвана и препоръчителна литература

- Илиева, Г., Д. Златинов и авт. колектив (2011). Модели и решения на икономически задачи в софтуерна среда (Сборник материали. Част първа. Икономическо моделиране, Методология на приложния макроикономически анализ). Пловдив, Унив. изд. „Паисий Хилендарски“.
- Национален статистически институт. Индекс на потребителските цени (Методология). Хармонизиран индекс на потребителските цени (Методология). Заетост и отработени часове (Наблюдение на работната сила).
- Blanchard, O. (2017). *Macroeconomics*. Pearson Prentice Hall, Seventh Edition.
- Burda, M., C. Wyplosz (2017). *Macroeconomics (A European Text)*. Oxford University Press, Seventh Edition.
- Dornbusch, R., S. Fischer, R. Startz (2018). *Macroeconomics*. McGraw-Hill International Edition, Thirteenth Edition, Chapter 2: National Income Accounting; Chapter 7: The Anatomy of Inflation and Unemployment; Chapter 19: Big Events: The Economics of Depression, Hyperinflation, and Deficits.
- Hall, R., J. Taylor (1993). *Macroeconomics*. W.W. Norton & Company, Fourth edition, New York.
- Mishkin, F. (2013). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Tenth Edition, Pearson Addison Wesley, Chapter 5: The Behaviour of Interest Rates; Chapter 17: The Currency Market
- Moghadam, R., R. Teia, P. Berkmen (2014). Euro Area – “Deflation” Versus “Lowflation”, IMF-direct.
- Phillips, W. (1958). The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861 – 1957, *Economica*.
- Snowdon, B., H. Vane (2005). *Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State)*, Edward Elgar Publishing Limited.

Тема 5

Макроикономическо равновесие

- *Съвкупно търсене*
- *Съвкупно предлагане*
- *Макроикономическо равновесие*

1. Съвкупно търсене (AD) – съдържа различните количества продукция, които икономическите субекти са готови да закупят при различни равнища на цените.

а) Компоненти на съвкупното търсене – включва съвкупните разходи: лично потребление (C), правителствено потребление (G), инвестиции (I) и нетен износ (NX).

$$AD = C + I + G + X - M$$

б) Крива на съвкупното търсене – представлява графичен израз на съвкупното търсене и има отрицателен наклон, който се дължи на следните три ефекта:

➤ **Ефект на Кейнс** – ако цените се увеличат, номиналният лихвен процент също нараства под натиска на увеличеното търсене на пари, което води до повишаване на спестяванията и съответно свиване на потреблението, а именно търсенето на стоки и услуги. Това е в съответствие и с парадокса на спестовността. Същевременно по-високият лихвен процент оскъпява кредитите за инвестиции и те също намаляват.

$$\uparrow P \rightarrow \uparrow i \rightarrow \uparrow S \rightarrow \downarrow C \downarrow I \rightarrow \downarrow AD \downarrow Y$$

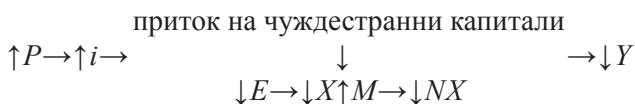
➤ **Ефект на Пигу** – всяко увеличение на цените намалява покупателната способност на работната заплата, в резултат на което се съкращава търсенето на стоки и услуги при постоянни работни заплати.

$$\uparrow P \rightarrow \uparrow \frac{W}{P} \rightarrow \downarrow C \downarrow AD \downarrow Y$$

➤ **Ефект на Мъндел–Флеминг** – при повишаване на цените местните стоки стават по-скъпи в чужбина, а вносните стоки – по-евтини у нас, което води до съкращаване на износа и увеличаване на вноса на стоки и услуги и намаляване на агрегата нетен износ.

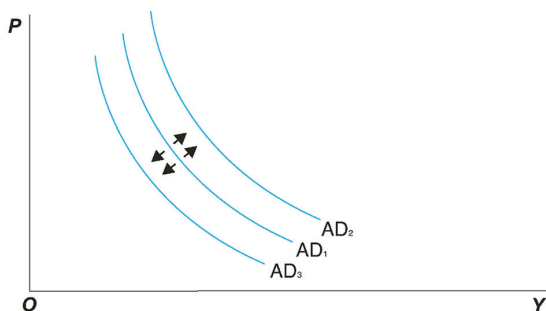
$$\uparrow P \rightarrow \downarrow X \uparrow M \rightarrow \downarrow NX \rightarrow \downarrow AD \downarrow Y$$

Ефектът на Кейнс и ефектът на Мъндел–Флеминг се съчетават чрез влиянието на промените в лихвения процент върху притока на капитали:

По-високият лихвен процент вследствие на увеличаването на ценовото равнище води до приток на капитали към страната и увеличаване на чуждестранната спрямо местната валута. Това се свързва с поскъпване на номиналния валутен курс, намаляване на износа на стоки и услуги и увеличаване на вноса им. Намаляването на всички разгледани компоненти на съвкупното търсене отново показва отрицателната зависимост между ценовото равнище и съвкупното търсене.

в) фактори за изместване на кривата на съвкупното търсене – промените в равнището на съвкупното търсене намират графичен израз в преместване на кривата на съвкупното търсене нагоре и надясно, ако съвкупното търсене расте, и надолу и наляво, ако то намалява (фиг. 5.1).

Фиг. 5.1. Крива на съвкупното търсене

Изместването на кривата на съвкупното търсене зависи от компонентите на съвкупното търсене, т.е. съвкупните разходи:

➤ Разходите за индивидуално (лично) потребление (C), които зависят от:

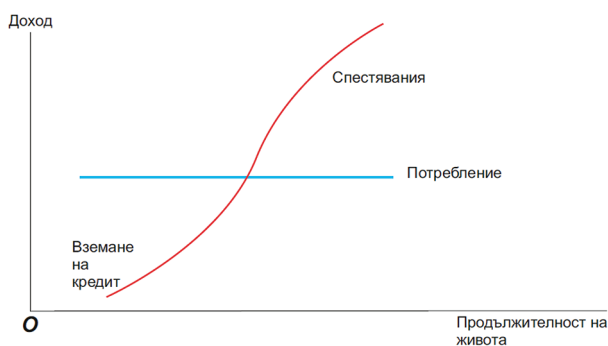
✓ располагаемия доход (YD)

$$YD = Y - TA + TR,$$

✓ лихвения процент – в общия случай при нарастване на лихвения процент се увеличават спестяванията и намалява потреблението, но ако домакинствата притежават ценни книжа, по-високият лихвен процент води и до по-високи доходи от капитал, които могат също да се използват за потребление

$$\uparrow i \rightarrow \uparrow S \rightarrow \downarrow C,$$

- ✓ промените в благосъстоянието на домакинствата,
- ✓ очакванията на потребителите за промените в техния доход и инфлацията, оказващи ефект върху готовността им да потребяват и спестяват в текущия момент и в бъдеще,
- ✓ задлъжнялостта на потребителите,
- ✓ промените в данъчното облагане,
- ✓ фазата на жизнения цикъл – по време на младостта си икономическите субекти са по-склонни да потребяват, отколкото да спестяват, докато на средна възраст се натрупват повече спестявания, които се използват в по-напреднала възраст (фиг. 5.2).

Фиг. 5.2. Зависимост на спестяванията и кредитирането от жизнения цикъл

- Брутните вътрешни инвестиции (I) зависят от:
 - ✓ очакванията на фирмите за реализация на продукцията им на пазара и получаването на печалба,
 - ✓ натрупването или оползотворяването на запаси,
 - ✓ възвръщаемостта на инвестициите,
 - ✓ натоварването на производствените мощности,
 - ✓ технологичния прогрес,
 - ✓ данъчното облагане върху доходите и инвестициите,
 - ✓ лихвения процент,
 - ✓ правителствените субсидии,
 - ✓ амортизацията,
 - ✓ когато инвестициите на фирмите са под формата на жилищни сгради, те зависят и от цената на недвижимите имоти и тяхното търсене.
- Правителствените покупки (G) са обект на определяне от страна на правителството и техният размер зависи от целите и приоритетите на макроикономическата политика. В този смисъл те се определят като **екзогенна променлива**, чиято динамика не зависи пряко от равнището на БВП.

- ✓ От друга страна, правителството може да повлияе върху равнището на съвкупното търсене чрез правителствените разходи, ставката по преките данъци и трансферните плащания. Повишаването на ставката по преките данъци и намаляването на трансферните плащания понижава располагаемия доход на домакинствата и съвкупното потребление, а оттам и стойността на БВП, която пряко зависи и от размера на правителствените покупки.
- ✓ Корпоративният данък, който се налага от правителството, пряко засяга фирмената печалба, а оттам и располагаемите средства за инвестиране на фирмите.
- Нетният износ (NX) се определя от износа на стоки и услуги (X) и вноса на стоки и услуги (M), които зависят от:
 - ✓ равнището на БВП у нас и в чужбина – увеличаването на световния БВП разширява местните възможности за износ, а нарастването на местния БВП повишава вноса на стоки и услуги от чужбина,
 - ✓ валутния курс, който зависи от съотношението между цените на вносните и местните стоки:

$$RER = \frac{E \cdot P^*}{P},$$

където RER е реалният валутен курс, E е номиналният валутен курс, P^* е ценовото равнище в чужбина, а P е местното ценово равнище. Ако стойността на местната валута се повиши, местният износ става по-слабо конкурентен на международните пазари и нетният износ намалява,

- ✓ иновационната политика на фирмите – разходите за научно-развойна дейност (R&D),
- ✓ регулаторната база – бизнес средата и инвестиционните стимули на фирмите,
- ✓ трудовите компетенции и умения – разходите за образование и обучения на корпоративно и публично равнище.

Внезапната промяна в местоположението на кривата на съвкупното търсене може да се породи от **шокове от страна на търсенето**:

- ✓ Резултат от използването на инструментите на фискалната и паричната политика, които се свързват с изменение в лихвения процент, правителствените покупки, трансферните плащания и ставката по преките данъци и водят до промени в компонентите на съвкупното търсене.
- ✓ Промени в очакванията на домакинствата и фирмите, бизнес средата, чуждестранния доход и демографски промени.

Благоприятните шокове повишават съвкупното търсене и изместват кривата на съвкупното търсене нагоре и надясно, докато неблагоприятните намаляват съвкупното търсене при движение на кривата на съвкупното търсене надолу и наляво.

2. Съвкупно предлагане (AS) – отразява различните равнища на производство, възможни при всички равнища на цените.

а) Детерминанти на формата на кривата на съвкупното предлагане – зависи от времевия план и изменението на цените, чиято връзка с равнището на производство се извежда чрез:

- фактическия БВП (Y) – действително произведеният БВП в даден период,
- потенциалния БВП (Y^*) – стойността на БВП, достижима в една икономика при пълно използване на производствените фактори.

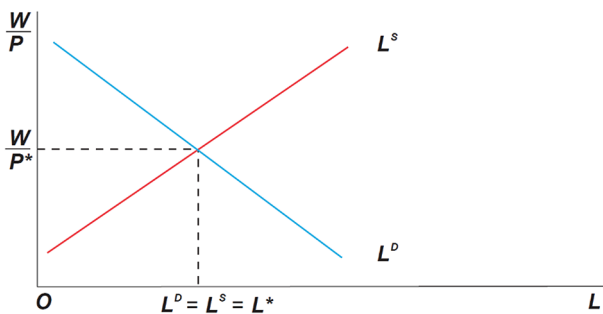
б) Определяне на потенциалния БВП – потенциалният БВП се определя въз основа на производствената функция, която показва максималното количество производство, което дадена икономика може да произведе не само при определено количество производствени фактори – труд и капитал, но и спрямо тяхната ефективност, обобщена с понятието обща факторна производителност⁵ – A :

$$Y^* = A * F(K^*, L^*),$$

където:

- Y^* е потенциалният БВП,
- K^* е целият физически капитал в икономиката – машини, сгради, транспортни средства,
- L^* е броят работници и служители при равновесен пазар на труда – съвпадение между търсенето на труд (от фирмите – L^D) и предлагането на труд (от домакинствата – L^S) при дадена равновесна реална работна заплата $\frac{W}{P}$.

⁵ В икономическата теория това понятие не се приема еднозначно и към него често се отправят и множество критики. Те най-вече са свързани с практическата приложимост и липсата на статистически данни за обективизиране на общата факторна производителност, което води до множество различни оценки за нейния размер и обхват, както и относно обхващането чрез това понятие на предимно нематериални технологични промени (иновации, организация на работа, учене чрез практика и др.), а не и на самите технологии, измерител на които са капиталовите стоки. Вж. Рангелова (2008).

Фиг. 5.3. Определяне на равновесното количество заетост

Предлагането на труд от домакинствата зависи правопрпорционално от реалната работна заплата, защото нейното повишаване се отразява в по-голяма склонност на домакинствата да предлагат труд на фирмите, а търсенето на труд намалява в този случай, поради което кривата на търсене на труд е с отрицателен наклон. При равновесна заетост наблюдаваната безработица е изключително доброволна и можем да твърдим, че е постигната пълна заетост, защото безработни са само тези лица, които доброволно не желаят да работят при дадената равновесна реална работна заплата за икономиката (фиг. 5.3).

- Общата факторна производителност (A) по същество не е производствен фактор, а метод и технология на производство, който позволява при същото количество труд и капитал да се произвежда повече, поради което най-често се свързва с технологичния прогрес и човешкия капитал под формата на знания, умения, здравен статус на населението, културни навици и ценностна система.

Същевременно пълното използване на производствените фактори е много повече икономическа, отколкото физическа концепция, тъй като:

- Физически трудът се използва напълно, ако всеки работник или служител работи обичайно по 8 часа или максимум 12 часа на ден според нормативно определената продължителност на работния ден, докато икономически пълна заетост се постига, когато всеки, който желае, си намира работа при дадена равновесна реална работна заплата за пазара на труда.
- Капиталът също не може да се използва непрекъснато и независимо дали става въпрос за работни помещения или учебни зали, в тях се осъществява работен процес през определена част от денонощието.
- Към физическия капитал може да се включи и финансовият, и природният капитал, с което цялата концепция за капиталовия фактор в производствената функция да се промени.

Ако допуснем, че производствената функция е с постоянна възвръщаемост от мащаба (т.е. при нарастване на даден производствен фактор с определен процент, в същата пропорция нараства и крайното производство), тогава тя може да се представи като Коб-Дъгласова производствена функция в следния вид:

$$Y^* = AK^{*\alpha}L^{*\beta},$$

където:

- α е еластичността на производството спрямо капитала – показва нарастването на капитала с 1% до колко процента нарастване на потенциалния БВП води,
- β е еластичността на производството спрямо равновесното количество труд – показва нарастването на равновесното количество труд с 1% в колко процента нарастване на потенциалния БВП се отразява.

Прилагайки линейна апроксимация, прирастът на потенциалния БВП можем да представим по следния начин:

$$\frac{\Delta Y^*}{Y^*} = \frac{\Delta A}{A} + \alpha \frac{\Delta K^*}{K^*} + \beta \frac{\Delta L^*}{L^*},$$

като при постоянна възвръщаемост от мащаба:

$$\alpha + \beta = 1,$$

откъдето следва, че:

$$\alpha = 1 - \beta$$

и β е дялът на разходите за труд в общите производствени разходи, който може да бъде представен така:

$$\beta = \frac{WL^*}{PY} = \frac{\text{номинална работна заплата} * \text{павновесен брой заети в икономиката}}{\text{номинален БВП}}$$

Графично потенциалният БВП се изразява като права линия, която непрекъснато нараства във времето вследствие на устойчивия прираст на населението, използването на повече инвестиционни средства в производството и технологичния прогрес, както и натрупването на нови знания и умения. Динамиката на потенциалния БВП във времето формира **тренда на БВП**, около който фактическият БВП (реално отчетеният БВП за дадена година) има тенденция да се колебае. Процентната разлика между фактическия и потенциалния БВП се нарича **производствен разрыв**:

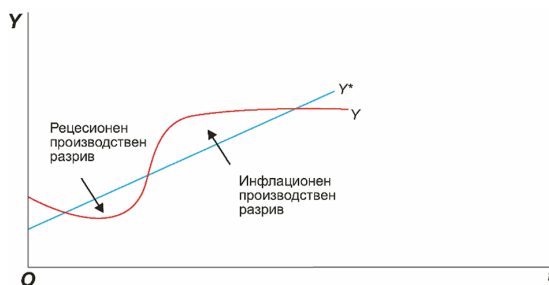
$$\frac{Y - Y^*}{Y^*},$$

като ако:

- $Y > Y^*$, т.е. фактическият БВП надвишава потенциалния БВП, е налице инфлационен производствен разрыв (фиг. 5.4), при който търсенето на стоки и услуги надвишава тяхното производство и това се

отразява в увеличаване на тяхната цена, последващо разширяване на производството, намаляване на безработицата и ускоряване на инфлацията.

- $Y < Y^*$, т.е. потенциалният БВП надвишава фактическия БВП, е налице рецесионен производствен разрыв (фиг. 5.4), тъй като ценовото равнище намалява при по-голямо производство спрямо търсенето на стоки и услуги, безработицата се увеличава, а инфлацията се забавя.

Фиг. 5.4. Инфлационен и рецесионен производствен разрыв

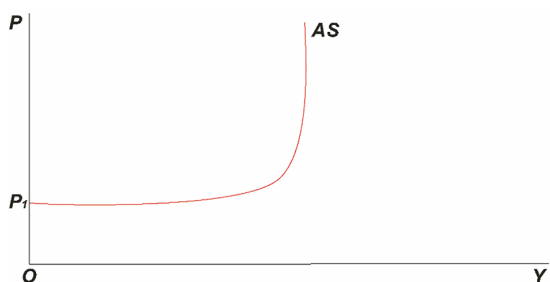
От друга страна, съотношението на фактическия и потенциалния БВП изразява степента на използване на производствените мощности (capacity utilization) и може да служи като индикатор за икономическото развитие:

$$\text{Степен на използване на производствените мощности} = \frac{Y}{Y^*} * 100 .$$

в) Наклон на кривата на съвкупното предлагане – в зависимост от отклоненията на фактическия от потенциалния БВП и разглеждания период, кривата на съвкупното предлагане (фиг. 5.5) има различен наклон и тя се определя като сегментирана крива на съвкупното предлагане, която условно се разделя на 3 участъка:

- **Хоризонтален (кейнсиански)** – характерен е в краткосрочен план и включва равнища на производство, по-ниски от потенциалното при постоянни цени. Това е възможно, когато предлагането на ресурси (от домакинствата) е по-голямо от тяхното търсене (от фирмите), което позволява на фирмите да придобиват по-голям обем производствени фактори при относително постоянни цени.
- **Възходящ (междиен) участък** – отразява едновременното нарастване на производството и цените в средносрочен план и включва равнища на доход, които постепенно се доближават до потенциалния.
- **Вертикален (класически) участък** – свързва се с равнища на доход, равен на потенциалния, при който не е възможен негов растеж,

а само нарастване на цените, и е налице, когато търсенето на ресурси съществено превишава тяхното предлагане, пряко отразяващо се само в промени в равнището на цените.

Фиг. 5.5. Крива на съвкупното предлагане

г) **Фактори, влияещи върху наклона и преместването на кривата на съвкупното предлагане** – промените в равнището на съвкупното предлагане намират графичен израз в преместването на кривата на съвкупното предлагане нагоре и наляво, ако съвкупното предлагане намалява, и надолу и надясно, ако то расте. Факторите, които оказват влияние върху тези процеси, зависят от разглеждания период:

- в краткосрочен план – количеството използвани производствени фактори (труд и капитал),
- в средносрочен план – повишаване на очакваната инфлация и промени в цените на производствените фактори,
- в дългосрочен план – нарастване на производителността на производствените фактори, подобрения в технологиите и ефективността на наличните производствени мощности, които съдействат за увеличаване на потенциалния БВП.

Внезапната и неочаквана промяна на местоположението на кривата на съвкупното предлагане може да се породи вследствие на **шокове от страна на предлагането**, които могат да бъдат:

- Вследствие на провеждането на определена макроикономическа политика, свързана с промени в ставката по преките данъци, равнището на работната заплата, продължителността на работната седмица;
- Свързани с промени в климатичните условия, възникването на епидемии, стачки и политически сътресения, но също и с изобретяването на нова технология за производство и трудова миграция;
- Благоприятни – добра селскостопанска реколта, технически прогрес и намаляване на вносните цени на стоките и услугите, в резултат на които предлагането се увеличава;

- Неблагоприятни – водят до ограничаване на предлагането и покачване на цените на стоките и услугите, напр. при прекъсване на доставка на производствени ресурси, покачване на цените на вносните стоки, искания за по-високи работни заплати.

Част от шоковете от страна на предлагането са и **ценовите шокове**, каквито са:

- увеличаване на цените на хранителните стоки поради природни катаклизми,
- залагане на нови екологични стандарти във фирмената дейност, повишаващи цените на продукцията,
- синдикалната активност за повишаване на работните заплати,
- намаляване на конкуренцията в икономиката, което се свързва с увеличаване на продажните цени.

3. Макроикономическо равновесие – определяне на равновесното равнище на дохода и цените, при което търсеното и предлаганото количество съвкупно производство съвпадат. Графично макроикономическо равновесие се постига в точката на пресичане на кривата на съвкупното търсене и съвкупното предлагане.

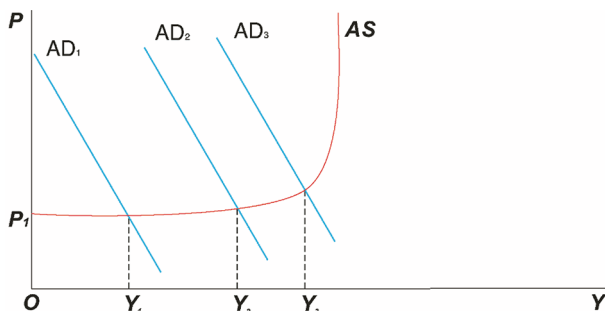
а) Видове макроикономическо равновесие:

- **Статично и динамично** – статичното макроикономическо равновесие е моментното балансиране на съвкупното търсене и съвкупното предлагане в икономиката, докато промените в него в резултат на изместване на кривите на съвкупното търсене и съвкупното предлагане се определят като динамично макроикономическо равновесие.
- Поради наличието на различни участъци на кривата на съвкупното предлагане, макроикономическото равновесие може да бъде **краткосрочно, средносрочно и дългосрочно** в резултат от несъвпадението между фактическия и потенциалния БВП и придвижването на икономиката към потенциала си.

б) Статично макроикономическо равновесие на различните участъци на кривата на съвкупното предлагане

➤ **Статичното макроикономическо равновесие на хоризонталния участък на кривата на съвкупното предлагане** (фиг.5.6) показва възможностите за увеличаване на равнището на производство при постоянни цени и работни заплати, позволяващи на фирмите да натрупат фирмени запаси от готова продукция. Допълнителното разширяване на фирмената дейност мотивира търсенето на повече труд, докато предлагането на труд се запазва постоянно, тъй като равнището на работната заплата в краткосрочен план е непроменено.

➤ **Статичното макроикономическо равновесие на възходящата участък на кривата на съвкупното предлагане** (фиг. 5.6) по същество е типичното микроикономическо равновесие, което показва регулирането на равнището на националния доход чрез промените в цените в средносрочен план. Тъй като цените са фиксирани в краткосрочен план, при една и съща тяхна стойност може да се произведе различно количество стоки и услуги, което увеличава фирмените запаси. В средносрочен план чрез промените в цените тези запаси се изчерпват, при което става възможно реализирането на фирмената продукция на по-високи цени.

Фиг. 5.6. Макроикономическо равновесие на различните участъци на кривата на съвкупното предлагане

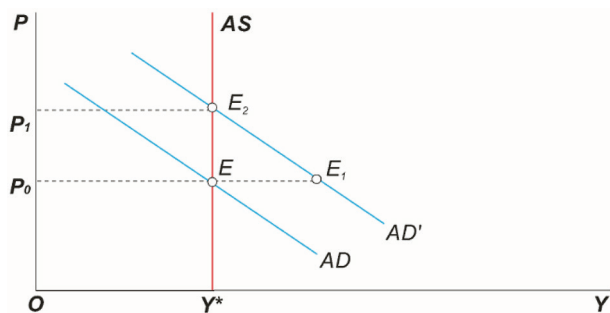
➤ **Статичното макроикономическо равновесие на вертикалния участък на кривата на съвкупното предлагане** отразява постигането на пълно използване на производствените ресурси и достигане на потенциален БВП. В тази ситуация производството на стоки и услуги е фиксирано, което позволява продаването им на различни цени в зависимост от тяхното търсене.

в) Динамично макроикономическо равновесие – показва промените в постигнатото макроикономическо равновесие в резултат от преместването на кривите на съвкупното търсене и съвкупното предлагане. Нека го изследваме при две допускания:

1. кривата на съвкупното предлагане приемаме за статична;
2. промените в съвкупното търсене зависят от разглеждания времеви план и следват изменението на AD_1 , AD_2 и AD_3 , както е посочено на фиг. 5.6.

Тогава динамичното макроикономическо равновесие на различните участъци на кривата на съвкупното предлагане отразява ролята на цените като дългосрочен корективен механизъм, при който фактическият и потенциалният БВП се изравняват, а цените имат тенденция да нарастват, когато фактическият БВП е по-нисък от потенциалния.

- **Динамично равновесие на хоризонталния участък на кривата на съвкупното предлагане** – нека допуснем, че в една икономика се установи фактически доход, който е по-нисък от потенциалното му равнище, и правителството реши да стимулира съвкупното търсене като увеличава правителствените покупки, което ще доведе до преместване на кривата на съвкупното търсене надясно в краткосрочен план. Това се свързва с нарастване на равнището на дохода при първоначално запазване на ценовото равнище, вследствие на разширяването на фирменото производство при неизменни работни заплати и цени. Фирмите ще започнат да търсят повече труд, докато предлагането на труд се запазва постоянно, тъй като равнището на работната заплата първоначално също остава непроменено.
- **Динамично равновесие на междинния участък на кривата на съвкупното предлагане** – в средносрочен план вследствие на нарасналото съвкупно търсене и по-голямото производство на фирмите цените се повишават, а така намалява реалното богатство на домакинствата и тяхното потребление. Това предизвиква искания за промени на възнаграждението на труд, мотивирани и с нарасналото търсене на труд. Увеличените работни заплати правят основателно и допълнителното повишаване на цените на стоките и услугите поради завишеното съвкупно търсене, като двата процеса се реализират в средносрочен план, в който кривата на съвкупното предлагане е с положителен наклон. Наблюдава се едновременно увеличаване както на количеството производство от страна на фирмите, така и на цените, на които те предлагат своята продукция, и постепенно се достига потенциалното равнище на БВП.
- **Динамично равновесие на вертикалния участък на кривата на съвкупното предлагане** – измененията в дългосрочното равновесие в икономиката зависят от това дали са породени от временни или постоянни промени в икономическата среда.
- Нека е постигнато дългосрочно макроикономическо равновесие. При **временен благоприятен шок от страна на търсенето**, като напр. намаляване на ставката по преките данъци, потреблението на домакинствата и частните инвестиции нарастват и фактическият БВП е над потенциалния (фиг. 5.7).

Фиг. 5.7. Промяна в макроикономическото равновесие в дългосрочен план при временен благоприятен шок от страна на съвкупното търсене

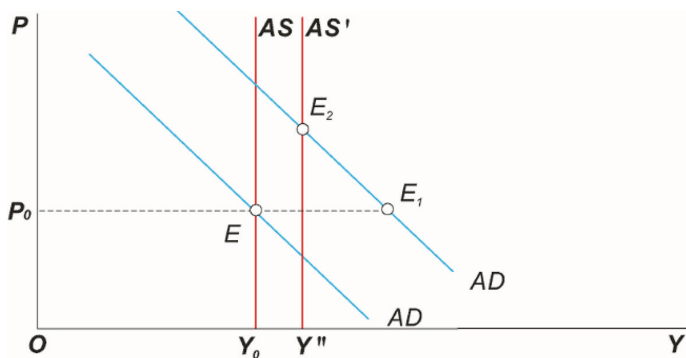
В тази ситуация обаче стимулите на домакинствата за полагане на допълнителен труд намаляват, което ограничава възможностите на фирмите да наемат персонал при наложилото се равнище на работната заплата. Така пред тях има две алтернативи:

- ↪ Или да продължат да търсят труд при същата работна заплата, което няма да им позволи да наемат повече персонал, за да увеличат производството си спрямо новото по-високо търсене на стоки и услуги. Дори и това по-високо потребителско търсене да се компенсира от внос, ефектът ще бъде по посока на намаляване на фактическия БВП и възстановяване на съвпадението между фактическия и потенциалния БВП.
- ↪ Или фирмите да предложат по-висока работна заплата, което повишава производствените разходи, а оттам и цените на продукцията. Така инфлацията се ускорява, но покупателната способност на домакинствата не се променя. Ускоряващите се цени водят до искания за още по-високи работни заплати, с цел компенсиране на понижената покупателна способност, при което работодателите започват да търсят по-малко количество труд и промяната в съвкупното търсене точно съответства на промяната в съвкупното предлагане, но в противоположна посока, а в икономиката се възстановява отново потенциалното равнище на БВП.

Следователно:

- ✓ Отклоненията от постигнатото макроикономическо равновесие се възстановяват чрез промените на трудовия пазар. Ако промените в работната заплата съответстват на промените в цените на стоките и услугите, в икономиката се осигурява постигане на потенциално производство и в това се състои саморегулиращият се механизъм на цените.

- ✓ Цените в бъдещия момент зависят от цените в настоящия и скоростта на приспособяване спрямо производствения разрыв.
- ✓ Ако скоростта на приспособяване на цените е висока, приспособяването към дългосрочно равновесие е бързо. Но ако тази скорост е ниска, тогава може да бъде използвана **стабилизационна макроикономическа политика** – това са целенасочените действия на правителството и централната банка, насочени към туширане на ефектите от шоковете от страна на търсенето и предлагането и намаляване на икономическите колебания чрез поддържане на производството и заетостта близо до потенциалните им равнища.
- Ако допуснем наличието на **постоянен шок от страна на предлагането**, напр. промени в технологиите, повишаващи производителността на производствените фактори, налице са промени и в потенциалния доход. По-високата ефективност на използването на труда и капитала пряко кореспондира с увеличаване на потенциалното производство, което позволява на икономиката да се придвижи на друга дългосрочна крива на съвкупното предлагане (фиг. 5.8).

Фиг. 5.8. Промяна в макроикономическото равновесие в дългосрочен план при постоянен благоприятен шок от страна на съвкупното предлагане

Ефективни мерки в тази насока могат да бъдат т. нар. **политики от страна на предлагането**, свързани с:

- намаляване на данъчните ставки и обезщетенията при безработица;
- ограничаване на ролята на синдикалните организации;
- създаване на схеми за преквалификация на трудещите се;
- отпускане на правителствени субсидии за насърчаване на технологичния прогрес;
- увеличаване на средствата за фундаментални научни изследвания.

Използвана и препоръчителна литература

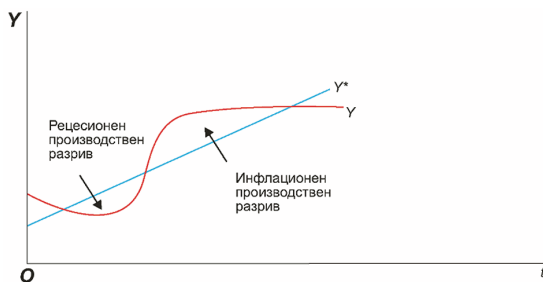
- Рангелова, Р. (2008). Критика на концепцията и измерителя за общата факторна производителност. – *Икономическа мисъл*, 3/2008.
- Dornbusch, R., S. Fischer, R. Startz (2018). Macroeconomics, McGraw-Hill International Edition, Thirteenth Edition, Chapter 1: Introduction; Chapter 5: Aggregate Supply and Demand.
- Mishkin, F. (2013). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets, Tenth Edition. Pearson Addison Wisley, Chapter 22: Aggregate Demand and Supply Analysis.

Тема 6

Цикличност на икономическото развитие

- *Икономически цикъл*
- *Обяснение на цикличността в икономическото развитие*
- *Фази на икономическия цикъл*
- *Динамика на макроикономическите показатели през различните фази на икономическия цикъл*
- *Зависимост между безработицата и икономическия растеж*

1. Икономически цикъл – с понятието икономически цикъл се обозначава последователният период на възход (инфлационен разрив) и спад (рецесионен разрив) на икономическото развитие като един икономически цикъл включва периода между две екстремални стойности на БВП – икономически подем или икономическо дъно (фиг. 6.1).

Фиг. 6.1. Динамика на фактическия и потенциалния БВП

а) Основен подход за идентифициране на икономическите цикли – ключов момент в идентифицирането на икономическите цикли е разграничаването на тренда на БВП (потенциалния доход) и цикличните колебания (измененията на фактическия БВП).

Традиционна декомпозиция на времевия ред – всеки времеви ред се приема, че съдържа следните компоненти:

$$y_t = T_t + C_t + S_t + I_t$$

където:

y_t е *времевият ред*,

T_t е *трендът*, който отразява дългосрочната тенденция в развитието на дадена икономическа променлива – за целите на изучаването на икономическия цикъл се възприема за гладък.

C_t е **циклически компонент**, който отразява краткосрочните колебания в дохода вследствие от:

- шокове от страна на предлагането, засягащи производствената страна на икономиката,
- шокове от страна на търсенето, произтичащи от промените в съвкупните разходи,
- политически шокове, отнасящи се до решенията на правителството и централната банка за макроикономическото регулиране, свързани основно с въздействие върху съвкупното търсене чрез промени в правителствените разходи, паричното предлагане и валутния курс,
- външни шокове по линия на международната търговия и финансовите отношения между страните.

Именно цикличният компонент определя промените в икономическия цикъл.

S_t е **сезонен компонент**, който задава измененията във времеви ред, които нямат икономически характер и се повтарят през определен сезон всяка година – напр. производство, продажби и потребление на определен вид стоки и услуги, характерни за определен сезон; използване на туристически услуги; строителство. Най-често сезонните колебания се дължат на:

- календарни ефекти, каквито са празничните и почивните дни;
- влиянието на институциите и регулациите вследствие на цикъла на изплащане на възнагражденията, данъците и таксите;
- климатични фактори с ефект върху селското стопанство, туризма, строителството, заетостта и безработицата.

I_t са **случайни отклонения**, които протичат нерегулярно, без да следват определена тенденция на изменение, но засягат икономическата динамика, като напр. природни бедствия и катаклизми.

За да се изследват икономическите колебания, се използват **сезонно изгладени данни**, в които чрез статистически методи се игнорира влиянието на случайните отклонения.

б) Основен метод за изследване на икономическия цикъл – според **фазовия метод** на Бърнс и Митчел (Burns&Mitchell, 1946) всеки цикъл може да се разгледа като отделен епизод, характеризиращ се с определена продължителност, колебания и поведение на икономическите променливи. Така става възможно открояването на връзките и зависимостите между макроикономическите показатели през различните фази на икономическия цикъл.

2. Обяснение на цикличността в икономическото развитие

а) Теории за икономическия цикъл

- Екзогенни теории, според които цикличността в икономиката се дължи на научни открития, внедряване на нови технологии в производството, промяна в цените на суровините и енергоносителите на международните пазари, политически промени и природни катаклизми, войни и протести.

Според Йозеф Шумпетер цикличността на икономическото развитие се задвижва от иновациите, които се осъществяват при подходящи условия от предприемачите – ниски лихвени проценти и ниски цени на производствените фактори. Успешните иновации понижават цените на стоките и услугите и принуждават и другите пазарни субекти да се приспособяват към тях под натиска на конкуренцията. В това се състои съзидателното разрушение – поредица от иновации-имитации, при които конкуренцията играе селектираща роля.

- Ендогенни теории, според които в основата на смяната на фазите на икономическия цикъл са промените в инвестиционната активност на предприемачите; ситуациите на свръхпроизводство в икономиката; по-бързият растеж на населението спрямо средствата за производство в икономиката; развитието на финансовата система и възможностите ѝ за трансформиране на спестяванията в инвестиции; пределната ефективност на капитала (очакваната норма на възвръщаемост на дадена инвестиция в определен период).
- Политическите теории, които обвързват цикличността в икономиката с политическия цикъл, свързан с държавното управление и функционирането на публичните институции, като се отчита емпирично наблюдаваната зависимост, че при приближаване на политически избори правителствата увеличават правителствените покупки и намаляват данъчната тежест, което води до икономическа експанзия.

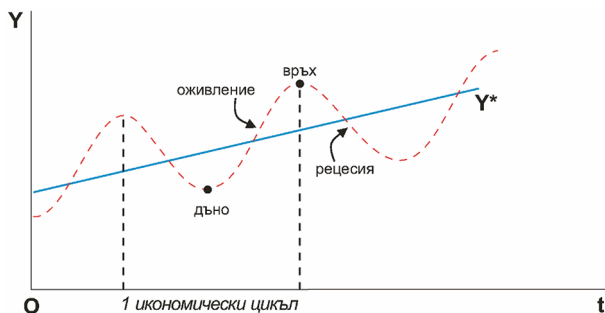
б) Продължителност и общи черти в проявлението на икономическите цикли

- Икономическите цикли протичат за цялата икономика, но нерегулярно и с различна продължителност.
- В исторически план се наблюдава, че продължителността на икономическите цикли се съкращава (от 10 – 15 години на 5 – 6 години) поради техническия прогрес и по-бързото морално амортизиране на стари и навлизане на нови технологии.
- Наблюдава се също по-малка дълбочина на кризите с по-слаби, но по-резки спадове, поради което се говори за наличие не на 4 фази на икономическия цикъл, а на 2 критични точки – икономически бум и икономическо дъно.

- Като следствие от глобализацията и по-голямата обвързаност на страните в световната икономика е налице съвпадение (синхронност) на протичане на фазите на икономическия цикъл в развитите страни и дори се възприема съществуването на глобален икономически цикъл.

3. Фази на икономическия цикъл

- **Икономически бум (пик, връх)** – фактическият БВП е по-висок от потенциалния БВП (фиг. 6.2) и е налице инфлационен производствен разрыв, при който безработицата намалява и инфлацията се ускорява. Инвестиционната активност също нараства, като се въвеждат нови и се модернизират използваните производствени мощности. Бюджетните приходи нарастват поради по-високите данъчни постъпления от доходите на домакинствата и печалбите на фирмите и се реализира бюджетен излишък. В края на пиковата фаза, с оглед предотвратяване на високата инфлация и туширане на прегряването на икономиката, лихвените проценти започват да нарастват, което ограничава заемането на кредити и рефлектира върху постепенното съкращаване на производството.

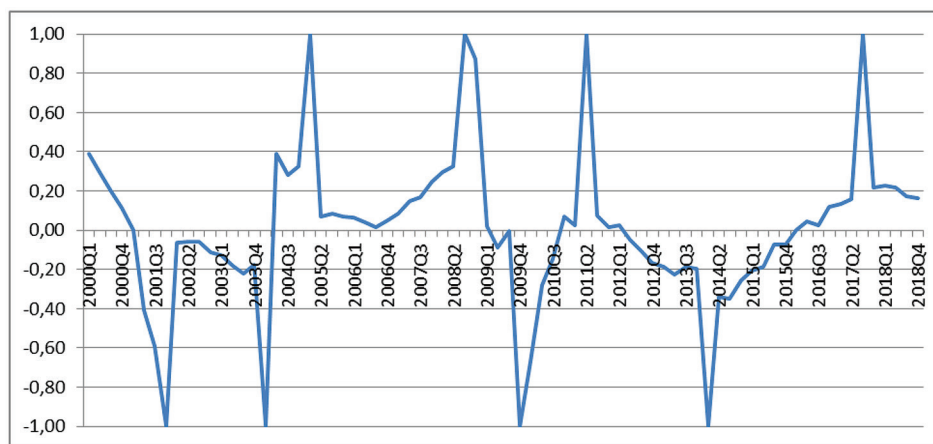

Фиг. 6.2. Четирифазова структура на икономическия цикъл

- **Рецесия (свиване)** – технически индикатор за изпадане на икономиката във фазата на рецесия е спадът на реалния БВП през две последователни тримесечия, при което инфлацията се забавя, а безработицата нараства. Доходите и съвкупните разходи в икономиката намаляват, а несигурността относно запазването на работните места мотивира домакинствата да увеличат своите спестявания. Появяват се **сигнали за икономическа криза** – при свитото потребление на домакинствата, фирмите изпитват затруднения при предлагането на продукцията, нараства нереализираната продукция и респектив-

но складовите запаси и намалява производството. Рязко намаляват фирмените печалби и търсенето на кредити, от което следва намаляване и на лихвените проценти. Ниската инфлация се свързва и с повишаване на реалния валутен курс, откъдето нараства износът на стоки и услуги и намалява техният внос.

- **Депресия (икономическо дъно)** – достига се най-ниско равнище на икономическа активност със застой на производството, много висока безработица и ниска инфлация. Налице са негативни демографски процеси и загуба на дългосрочен производствен потенциал, които са предпоставка за растящо социално напрежение. Същевременно обаче ниските цени позволяват на фирмите да закупят ново оборудване и да внедрят по-ефективни технологии, понижаващи производствените разходи, което създава предпоставки за съживяване на производството и откриване на нови работни места. Увеличаването на социалните разходи на правителството в условията на висока безработица също подпомага потреблението на домакинствата, но води до бюджетен дефицит. Повишената заетост се свързва с растеж на доходите на домакинствата, постепенно съживяване на търсенето на стоки и услуги и намаляване на стоковите запаси.
- **Експанзия (оживление, възстановяване)** – възстановяват се загубените работни места и нормалният производствен ритъм, заетостта нараства, доходите на домакинствата се стабилизират и реалният БВП расте.

Фиг. 6.3. Фази на икономическото развитие в България (2000 – 2018)

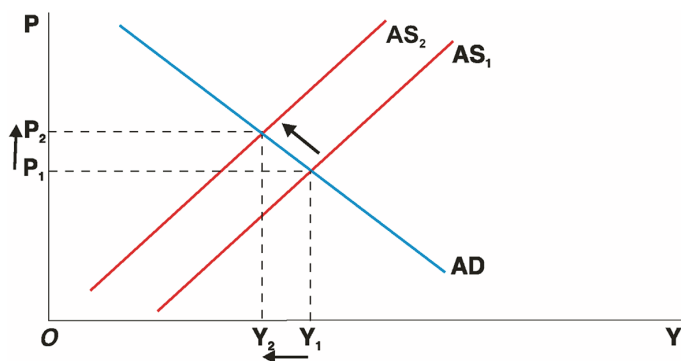
Източник: Собствени изчисления.

Забележка: Стойностите на фиг. 6.3 показват цикличните колебания в българската икономика в следния порядък: 1 е икономически бум и най-висока точка за един икономически цикъл; -1 е депресия и най-ниска точка за един икономически цикъл; стойности между 0 и 1

показват процес на възходящо икономическо развитие, а стойности между 0 и -1 отразяват спадове в икономиката.

Методологията на изчисленията и анализ на наблюдаваните циклични колебания в българската икономика през разглеждания период може да се види в Годишния доклад „Икономическо развитие и политики в България: оценки и очаквания. Тема на фокус: Структурни дисбаланси и рискове за икономиката“ на Института за икономически изследвания при Българската академия на науките за 2019 г., наличен на следния линк: <https://www.iki.bas.bg/godishen-doklad-2019>.

Стопанската история ни дава примери и за съчетаване на ефектите от две фази на икономическия цикъл. **Стагфлация** е налице, когато се наблюдава свиване на производството (стагнация) и увеличаване на цените (инфлация) (фиг. 6.4).

Фиг. 6.4. Състояние на стагфлация в икономиката

При стагфлация безработицата се увеличава заедно с нарастването на ценовото равнище, при което се пораждат естествени стимули за повишаване на работните заплати. Стагфлация също може да се породи от неблагоприятни шокове от страна на предлагането като рязко повишаване на цените на ресурсите (най-вече енергийните ресурси и петрола), при което кривата на съвкупното предлагане се измества нагоре и наляво и се наблюдава съкращаване на производството при по-високи цени. Подобна ситуация се наблюдава през 70-те години на XX век с покачването на цената на енергийните ресурси и петрола.

4. Динамика на макроикономическите показатели през различните фази на икономическия цикъл – въз основа на фазовия подход на Бърнс и Митчел макроикономическите показатели могат да бъдат класифицирани като:

- **водещи** – промяна в тяхната динамика се наблюдава от 6 месеца до 1 година преди окончателното обръщане на фазата на икономическия

цикъл (напр. инфлация, лихвени проценти, валутен курс, фирмени запаси, инвестиции в недвижими имоти, цени на акции и облигации);

- **съвпадащи** – отразяват промените в макроикономическата среда заедно с настъпване на нова фаза на икономическия цикъл (напр. лични доходи, потребление на домакинствата, индустриално производство, инвестиции и печалби на фирмите);
- **последващи** – отразяват промените в икономическата среда със закъснение от 6 месеца след промяната в икономическата конюнктура (напр. безработица, разходи за труд на единица продукция и фирмени фалити);
- **проциклични** – увеличават се при икономически подем и намаляват при икономически спад (напр. индустриално производство, потребление на домакинствата, инвестиции, заетост, печалби на фирмите, парично предлагане, номинални лихвени проценти);
- **антициклични** – увеличават се при икономически спад и намаляват при икономически подем (напр. безработица, фирмени фалити, цени на акции и облигации);
- **ациклични** – зависят от екзогенни за икономическата система фактори, а не толкова от състоянието на местната икономика (напр. износ на стоки и услуги и правителствени покупки).

Съвпадащите показатели обикновено са проциклични, а последващите – и антициклични.

Подобно класифициране на макроикономическите показатели трябва да отчита статистическата актуалност на събираната икономическа информация, което се характеризира с наличието на определени **лагове**:

- **въздействащ лаг** – дължи се на забавяне на ефектите върху макроикономическата среда при промяна на фазата на икономическия цикъл и необходимото време този ефект да бъде реализиран;
- **идентификационен лаг** – забавената идентификация тук се дължи на законово фиксираните срокове за събиране и публикуване на икономическа информация или ревизиране на данни (напр. през м. март 2021 г. получаваме информация за стойността на БВП за 2020 г.).

На световно равнище (Групата на най-развитите икономически страни в света – Г20) и на европейско равнище (Европейския съюз) се търсят механизми за предотвратяване и ранно идентифициране на промените в цикличното развитие на икономиките чрез изграждането на таблици с показатели (scoreboard), включващи показатели, насочени към отчитане на вътрешни за икономиката процеси (чрез проследяване на кредитирането на частния сектор, бюджетния дълг и безработицата) и индикатори за външноиконо-

мическите отношения и конкурентоспособността на икономиката (напр. салдо на текущата сметка на платежния баланс, валутен курс, разходи за труд).

Показатели на Европейската комисия към 2022 г.

Показател	Индикативен праг
Външни дисбаланси	
Тригодишно средно съотношение на салдото на текущата сметка на платежния баланс към БВП	+6% от БВП и -4% от БВП
Нетна международна инвестиционна позиция в процент от БВП	-35% от БВП
Петгодишно процентно изменение на пазарния дял на износа	-6%
Тригодишно процентно изменение на номиналните разходи за труд	+9% за държавите членки от еврозоната и +12% за другите държави членки
Тригодишно процентно изменение на реалния ефективен валутен курс, изчислен на база дефлатора на ХИПЦ/ИПЦ, съотнесен към 41 търговски партньори	-/+5% за държавите членки от еврозоната и -/+11% за другите държави членки
Вътрешни дисбаланси	
Консолидиран дълг на частния сектор в % от БВП	133% от БВП
Изменение на консолидирания дълг на частния сектор в % от БВП	14% от БВП
Годишно изменение на цените на недвижимите имоти на база дефлатора за потребление на Евростат	6%
Дълг на правителствения сектор в % от БВП	60% от БВП
Тригодишна средна стойност на безработицата	10%
Годишно изменение на общите пасиви на финансовия сектор	16.5%
Допълнителни индикатори	
Тригодишно изменение на коефициента на икономическа активност	-0.2 пр.п.
Тригодишно изменение на дългосрочната норма на безработица	-0.5 пр.п.
Тригодишно изменение на младежката норма на безработица	+2%

Източник: ЕК.

5. Зависимост между безработицата и икономическия растеж – изследва се от американския икономист Артър Оукън, който въз основа на данни за американската икономика в периода 1950 – 1960 г. стига до извода, че при увеличаване на производствения разрыв с 3 пр.п., цикличната безработица намалява с 1 пр.п. Това твърдение е известно като Закон на Оукън

(Okun's Law), който обвързва отклонението на фактичката от естествена-та норма на безработица с производствения разрыв:

$$\frac{Y - Y^*}{Y^*} = -3(U - U^*),$$

където Y е фактическият БВП, Y^* е потенциалният БВП, U е фактичката норма на безработица, а U^* е равнището на пълната заетост.

По-нови изследвания показват, че коефициентът от Закона на Оукън в периода 1981 – 2006 г. варира от 0.51 във Великобритания, 0.42 в САЩ и 0.29 в Германия и 0.11 в Япония, докато за ЕС като цяло се установява стойност от 0.5 (Mishkin, 2013).

Извод: В краткосрочен план съгласно кривата на Филипс съществува правопрпорционална връзка между безработицата и инфлацията, която от своя страна повишава дохода, който пък се свързва със съкращаване на безработицата съгласно Закона на Оукън.

$$\begin{aligned} &\uparrow P \downarrow U - \text{Крива на Филипс} \\ &\uparrow Y \downarrow U - \text{Закон на Оукън} \\ &\uparrow Y \uparrow P \downarrow U \end{aligned}$$

Използвана и препоръчителна литература

- Илиева, Г., Д. Злагинов и авт. колектив (2011). Модели и решения на икономически задачи в софтуерна среда (Сборник материали. Част първа. Икономическо моделиране. Методология на приложния макроикономически анализ). Пловдив, Унив. изд. „Паисий Хилендарски“.
- Blanchard, O., S. Fischer (1989). Lectures on Macroeconomics. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Burda, M., C. Wyplosz (2017). Macroeconomics (A European Text). Oxford University Press, Seventh Edition.
- Burns, A., W. Mitchell (1946). Measuring Business Cycle, New York: National Bureau of Economic Research.
- Mishkin, F. (2013). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. Tenth Edition, Pearson Addison Wisley.
- Sachs, J., F. Larrain (1993). Macroeconomics in the Global Economy. Harvester Wheatsheaf, Chapter 17: Explaining Business Cycles.

Тема 7

Фискална и парична политика

- *Цели на макроикономическата политика*
- *Фискална политика*
- *Същност и функции на парите*
- *Търсене и предлагане на пари*
- *Депозитна и парична мултипликация*
- *Парична политика*

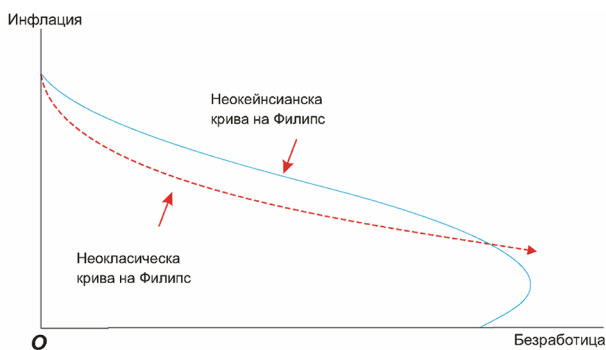
1. Цели на макроикономическата политика

а) Фундаментални цели на макроикономическата политика – като фундаментална цел се възприема равнището на номиналния БВП (PY), който по същество обхваща двете най-важни цели на фискалната и паричната политика:

- доходът (Y), тъждествен като понятие с производство и съвкупни разходи, чието стабилизиране около равнището на пълната заетост е фундаментална цел на фискалната политика;
- равнището на цените (P), чиято стабилност задава и параметрите на стабилност на макроикономическата система като цяло и е фундаментална цел на паричната политика.

Подобно виждане за фундаменталната цел на макроикономическата политика се аргументира от Робърт Хол и Джон Тейлър (1997), обосновавайки го както с развития инструментариум за измерване на номиналния БВП, така и с универсалното макроикономическо значение на двете понятия – доход и равнище на цените. Въпреки това обаче номиналният БВП като най-комплексен индикатор на икономическата активност търпи и много критики поради своите несъвършенства, свързани най-вече с ниската степен на отчитане на социалния елемент и устойчивото развитие.

Следва да имаме предвид обаче, че в краткосрочен план е налице конфликт между целта на фискалната политика за ниска безработица и целта на паричната политика за ниска инфлация, който пряко се задава от краткосрочната крива на Филипс и по същество налага координацията между двете политики (фиг. 7.1). В дългосрочен план този конфликт изчезва.

Фиг. 7.1. Краткосрочна крива на Филип

б) Насоки на макроикономическата политика – при така зададената фундаментална цел на макроикономическата политика се дефинират и насоките, в които тя се реализира. Основното макроикономическо твърдение, което показва компонентите на номиналния БВП, е:

$$\text{БВП} = C + G + I + X - M,$$

където C е индивидуалното потребление на домакинствата, G е държавното потребление, I е бруто капиталобразуването, X е износьт на стоки и услуги, а M е вносьт на стоки и услуги.

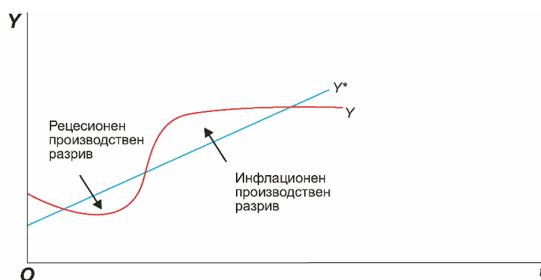
- Държавното потребление, което е един от инструментите на фискалната политика, оказва пряк ефект върху номиналния БВП. От своя страна потреблението на домакинствата и инвестициите на фирмите също се влияят от фискалната политика в страната.
- Всички съвкупни разходи се осъществяват в монетарна форма и провежданата парична политика и състоянието на финансовия сектор оказват пряко влияние както върху компонентите на съвкупното търсене, така и върху стойността на номиналния БВП.

в) Видове макроикономическа политика спрямо изпълнението на заложените цели

- **Експанзионистична и рестриктивна** – спрямо използването на инструментите на фискалната и паричната политика. Ако макроикономическата политика е насочена към разширяване на икономическата активност и стимулиране на икономическия растеж, тя се определя като експанзионистична, а в обратната ситуация – като рестриктивна;
- **Стабилизационна** – състои се в целенасочените действия на правителството и централната банка за туширане на ефектите от неблагоприятни шокове от страна на търсенето и/или на предлагането и

намаляване на икономическите колебания чрез поддържане на производството и заетостта близо до потенциалните им равнища. Такива неблагоприятни шокове могат да бъдат неочаквани промени в бизнес средата, покачване на цената и прекъсване на доставките на производствени ресурси, поскъпване на вносните стоки, искания за по-високо заплащане на труда и др.;

- **Проциклична** – състои се в неправилното разчитане на шокове от страна на търсенето и предлагането от правителството и/или централната банка, които могат да са причина за провеждане на макроикономическа политика, чиито ефекти пряко се свързват с мултиплициране на въздействието на икономическия цикъл. Антицикличната макроикономическа политика е насочена към ограничаване на влиянието на икономическия цикъл.

Фиг. 7.2. Динамика на фактическия и потенциалния БВП

При рецесионен производствен разрив ($Y < Y^*$) е подходящо провеждане на експанзионистична макроикономическа политика, която по същество може да се определи като стабилизационна и антициклична, докато при инфлационен производствен разрив (когато търсенето на стоки и услуги надхвърля производствения капацитет на икономиката, както е показано на фиг. 7.2) провеждането на фискална и парична експанзия представлява проциклична макроикономическа политика, докато по-разумно е провеждането на антициклична политика за свиване на икономическата активност при сигнали за прегряване на икономиката.

- **Дискреционна и макроикономическа политика по правила** – при **дискреционната** макроикономическа политика решенията на правителството и централната банка се вземат по собствена преценка, без да се поема стриктен ангажимент за бъдещите действия в тази насока. Така провежданата в един момент антициклична макроикономическа политика може да се окаже, че е създавала условия за прекомерно разширяване на икономическата активност и ако те не са

достатъчно добре разчетени от фискалните и монетарните власти, да се стигне до процикличен ефект върху икономиката с отрицателни последици. Именно за да се избегнат такива ситуации някои икономисти, основно с неокласически виждания, препоръчват да се провежда **макроикономическа политика по правила**, която включва обвързващи схеми за действия от страна на правителството и централната банка при определени предварително зададени условия и промени в макроикономическата среда.

В съвременен аспект именно следването на правила е модерният начин за провеждане на макроикономическа политика и докато във втората половина на XX век те са се разглеждали като основно приложими към паричната политика, днес и провеждането на фискална политика се подчинява на определени правила. В икономическата теория са широко дискутирани:

- **монетарното правило на Фридман**, което обвързва нарастването на паричното предлагане с растежа на реалния БВП в съответствие с количествената теория на парите;
- **правилото на Тейлър** за определяне на целевото ниво на лихвения процент на междубанковия пазар.

Пример в тази насока за България е въвеждането на паричния съвет, който по същество представлява правило за провеждане на парична политика, а Законът за публичните финанси от 2014 г. съдържа специална глава с фискални правила, по-важните от които са, че бюджетният дефицит не трябва да надвишава 3% от БВП, максималните разходи на правителството да не превишават 40% от БВП, а правителственият дълг – 60% от БВП.

Фиг. 7.3. Фискална и парична политика спрямо техните цели

2. Фискална политика

а) Същност на фискалната политика – осъществява се от правителството и е насочена към коригиране на вътрешни дисбаланси, произтичащи от задълбочаваща се безработица и нисък икономически растеж, чрез провеждането на целенасочена данъчна политика и политика на социално осигуряване, политика на разпределение и управление на бюджетните разходи и политика на управление на държавния дълг.

Чрез бюджетното салдо най-добре може да се опише какво представлява и какви са насоките на фискалната политика, имайки предвид, че:

$$\text{бюджетно салдо} = \frac{\text{бюджетни приходи}}{(\text{данъчна политика})} - \frac{\text{бюджетни разходи}}{(\text{управление на разходите})} < \begin{matrix} 0 \\ \text{заемане на дълг} \end{matrix}$$

На тази база могат да се определят и инструментите на фискалната политика, които се групират в 2 насоки:

- от страна на бюджетните приходи – определяне на данъчните ставки (ta),
- от страна на бюджетните разходи – правителствени покупки (G) и трансферни плащания (TR).

б) Оценка на фискалната позиция – за оценка на устойчивостта на фискалната позиция най-често се използва бюджетното салдо и правителственият дълг.

- **Видове бюджетни салда** – една и съща фискална програма може да води и до голям, и до малък бюджетен дефицит, като ефектът зависи от големината и състоянието на икономиката. Само наблюдаването на бюджетното салдо не е подходящ ориентир за провежданата фискална политика, защото неговата стойност може да се дължи и на други фактори, както показват фазите на икономическия цикъл. **Бюджетното салдо е функция както от използването на инструментите на фискалната политика, така и от състоянието на икономиката, т.е. равнището на дохода.**

✓ **Общото бюджетно салдо** е разликата между общите приходи и общите разходи:

$$BS = taY - (G + TR).$$

Когато приходите на правителството надвишават неговите разходи е налице бюджетен излишък, а в обратната ситуация – бюджетен дефицит. При съвпадение на правителствените приходи и разходи е налице балансирано бюджетно салдо.

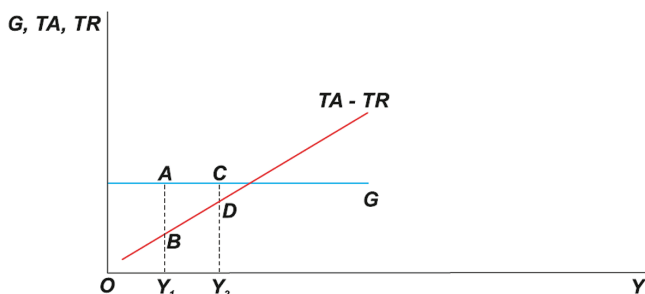
✓ **Структурното бюджетно салдо** отразява равнището на бюджетното салдо при достигнат потенциален БВП, т.е. измерва приходите и разходите на правителството при постигната пълна заетост, и не-

говата стойност е *реалният ориентир дали дадена фискална политика е експанзионистична или рестриктивна.*

$$BS^* = taY^* - (G + TR).$$

Разлика между общото бюджетно салдо и структурното бюджетно салдо. Тъй като G не зависи от равнището на дохода, защото е екзогенна величина и обект на фискална политика, а TA ($TA = taY$) и TR (при по-висок доход намалява необходимостта от социални помощи) пряко се влияят от него, тогава зависимостта между G и Y е постоянна и тя може да се представи с хоризонтална линия, а връзката между TA , TR и Y е положителна – при по-висок доход нарастват данъците и трансферните плащания (фиг. 7.4). От друга страна обаче, бюджетното салдо е:

$$BS = TA - (G + TR) = TA - TR - G = \text{нетни данъци} - G.$$

Фиг. 7.4. Връзка между общото бюджетно и структурното бюджетно салдо

Така ако равнището на дохода е Y_1 , бюджетният дефицит ще е разликата $A-B$, но ако потенциалният доход е на равнище Y_2 , BS ще намалее до CD и това вече е структурният дефицит. Структурният дефицит не зависи от състоянието на икономиката, но се определя от провежданата фискална политика и затова се счита, че той по-добре отразява нейните мащаби.

✓ Отклонението на структурното от фактическото бюджетно салдо се нарича *циклично бюджетно салдо*:

$$BS^* - BS = taY^* - (G + TR) - [taY - (G + TR)] = ta(Y^* - Y).$$

Разлика между структурното и цикличното бюджетно салдо. Докато структурното бюджетно салдо зависи от дискреционните действия на правителството при определяне на параметрите на приходната и разходната бюджетна политика, цикличното бюджетно салдо показва ефекта от икономическия цикъл върху отчетното фискално салдо – той измерва какво е отклонението на структурното бюджетно салдо от реалното отчетно салдо поради спадове и възходи в икономиката. При рецесия именно структурното бюджетно

салдо е в основата на бюджетния дефицит, а при икономически подем – на бюджетния излишък.

Бюджетният дефицит може да нараства при рецесия и да намалява при икономически възход дори без правителството да е променяло своята фискална политика. В това се състои действието на **автоматичните или вградени стабилизатори** (automatic/built-in stabilizers) – механизъм в икономиката, чрез който без изрична правителствена намеса се намалява промяната в дохода в отговор на промяна в автономното търсене. Автоматичните стабилизатори стабилизират производството чрез намаляване на ефекта от промените в съвкупното търсене и са автоматични, без да е необходимо да се решава кога да се приложат или не, което ги прави по-ефективна мярка от дискреционната политика, тъй като се съкращава лагът им на действие. Чрез тях се намаляват негативните ефекти от икономическия цикъл върху икономическите променливи и те са предпоставка за избягване на кризи от страна на правителството – добро средство са при рецесия, но и във фазата на оживление намаляват дохода и така се забавя окончателното преминаване към икономически възход.

$$\downarrow Y \uparrow U \uparrow TR.$$

Примери за автоматични стабилизатори са:

- **Данък върху доходите**, чието действие като автоматичен стабилизатор се основава на връзката между БВП и разполагаемия доход: когато БВП расте, разполагаемият доход нараства в по-малка степен поради плащането на данъци; когато БВП намалява, разполагаемият доход също намалява, но с по-малко, защото част от това намаление се поема от правителството под формата на събраните по-ниски данъчни постъпления. Така и в двата случая потреблението не се променя толкова рязко, колкото доходът, защото правителството частично поема този шок.

$$TA = taY$$

$$Y_1 = 1000 \text{ ед.} \quad ta = 10\% \quad TA = 0.1 * 1000 = 100 \text{ ед.}$$

$$Y_2 = 700 \text{ ед.} \quad ta = 10\% \quad TA = 0.1 * 700 = 70 \text{ ед.}$$

- Същият механизъм се наблюдава и при **обезщетенията при безработица**, които позволяват потреблението да се поддържа относително постоянно. **Социалните помощи** като част от трансферните плащания също имат характера на вградени стабилизатори.

По същество **разликата между структурното и цикличното бюджетно салдо е близка до разликата между автоматичните стабилизатори и дискреционната фискална политика**. Структурните бюджетни

приходи и разходи са следствие от дискреционна политика, докато ефектът на вградените стабилизатори зависи от фазата на икономическия цикъл и те се използват точно за нейното смекчаване. Разликата произтича от зависимостта на приходите от данъци от дохода. Ако текущият доход е под потенциалното си равнище, структурният дефицит ще бъде по-малък от реално наблюдавания, а ако икономиката е над потенциала си, ситуацията ще бъде обратната – реалният бюджетен дефицит ще бъде по-малък от структурния.

- ✓ Когато от бюджетното салдо се приспадат лихвените плащания по дълга, се получава **първичното бюджетно салдо**, което показва как текущите действия на правителството по отношение на заемането на държавен дълг влияят върху фискалната стабилност и задължнялостта на страната. То позволява да се открие частта от бюджетното салдо, която се дължи на плащанията по правителствения дълг от предходни периоди и така да се види тежестта от предишни дефицити върху текущото състояние на фиска.

първично бюджетно салдо = приходи и помощи – (общо разходи – лихвени Разходи)

- **Правителственият дълг** отразява стойността на непогасените текущи и безусловни задължения, които изискват плащания на главница и/или лихва и са възникнали на база договор между правителството и други икономически субекти.

Управлението на дълга е начинът, по който правителството финансира и рефинансира правителствения дълг.

Невъзможността да се покриват плащанията по взетия правителствен дълг води до обявяване на неплатежоспособност от страна на правителството (**мораториум върху дълга**) и в краен случай може да доведе до договаряне на условията по взетия държавен дълг. Мораториумът върху изплащането на дълга може да има отрицателни последици върху дълговата репутация на страната за определен период да ѝ се отказва достъп до финансиране или то да става при по-високи лихвени проценти. Ако този непогасен правителствен дълг се държи от населението вътре в страната, това може да доведе до фалити на банки и проблеми за финансовия сектор, а оттук да намалее инвестициите. По същество мораториумът, придружен от частично реструктуриране на дълга и намаляване на неговата стойност, е вид данъчно облагане на инвеститорите, които държат този дълг, защото така се намаляват техните постъпления.

Същевременно **правителственият дълг следва да не се разглежда в абсолютни стойности, а като дял от БВП**, чиято динамика се наблюдава и спрямо числителя, и спрямо знаменателя. По този начин се отчита динамиката на дълга спрямо размера на икономиката, измерител за който е БВП.

- **Връзката между бюджетния дефицит и държавния дълг** е опосредствана по следния начин: финансирането на първичния бюджетен дефицит може да е съчетано с увеличаване на правителствения дълг, при което нарастват разходите по обслужването, а оттам и общият бюджетен дефицит.

↑ първичен дефицит → ↑ правителствен дълг → ↑ общ дефицит

Бюджетният дефицит може да се финансира чрез:

- *Увеличаване на вътрешния или външния държавен дълг* – продажба на държавни ценни книжа на националните или международните финансови пазари. Когато правителственият дълг се държи от местни лица, неговото изплащане се връща при тях под формата на лихва и по този начин изтичането на финансови средства от местните инвеститори частично се неутрализира и правителството, заемайки дълг, създава източник на доходи за резидентите в една икономика. Когато дългът е към чужденци обаче, този ефект на национално равнище изчезва и по сходен начин се стимулират чужди икономики. Но същевременно притежаването на ДЦК от местни лица намалява инвестициите им в реални активи или корпоративни ценни книжа, с което се намаляват средствата на фирмите за покупка на физически капитал за сметка на финансиране на разходите на правителството.
- *Увеличаване на данъчната тежест.*
- *Заемане на средства от централната банка*, което е известно като **монетизиране на дълга** и е забранено в рамките на ЕС и в частност в условията на паричния съвет в България. Това рядко се случва и, защото правителствата все повече използват възможностите на финансовите пазари и все по-малко разчитат на сенъораж особено в развитите страни; централните банки имат независимост, за да се противопоставят на такива намерения; самите правителства знаят, че инфлацията е лошо решение на фискалните проблеми. Но все пак монетизиране на дълга е налице, когато правителството има правото директно да управлява изкупуването на ДЦК от централната банка, при което е необходимо да бъдат напечатани повече пари, за да може централната банка да направи покупка на ДЦК, вследствие на което парите в обращение пряко нарастват. В това се състои **връзката между бюджетния дефицит и инфлацията** и може да се стигне до хиперинфлация. Но същевременно **инфлацията намалява реалната стойност на приходите на правителството, но и на лихвените плащания по правителствения дълг** освен ако те нямат надбавка, свързана с инфлацията и лихвения процент.

3. Същност и функции на парите

а) **Определение за пари** – общоприето средство за разплащане при покупката на стоки и услуги и/или погасяване на дългове.

- **Разлика между пари и богатство** – богатството включва различните видове собственост, които служат за съхранение на стойността, което е само една от функциите на парите, и към богатството се причисляват не само парите, но и други активи като ценни книжа, земя, недвижимо имущество и др. Богатството се държи в пари, защото те са най-силно ликвидни спрямо другите активи, а следователно и трансакционните разходи са по-ниски. Ликвидността отразява лекотата и бързината, с които един актив може да бъде превърнат в разменно средство, т.е. пари.
- **Разлика между пари и доход** – доходът е поток от парични средства, получени за определен период, докато парите са запас: те са определена сума към даден момент.

Използването на пари позволява да се избегне *двойното съвпадение на потребностите*, т.е. необходимостта всеки индивид при размяна да изисква точно определена стока, която точно се изразява от финансовото ограничение на Клоуър (Clower): парите купуват стоки, стоките носят пари, но стоките не купуват стоки. Така се намаляват и трансакционните разходи, които отразяват стойността на времето, необходимо за размяната на стоки и услуги – двойното съвпадение на потребностите води до високи трансакционни разходи, което се избягва при използването на пари. Парите намаляват трансакционните разходи, защото се намалява броят на цените на стоките – т.е. цената на една праскова е 5 ед. пари, а не 2 бр. кайсии или 3 бр. ягоди.

б) **Развитие на паричната система** – могат да се разграничат три етапа:

- **Стокови пари** – най-ранната форма на пари, възникнала в процеса на бартерна размяна като средство за преодоляване на двойното съвпадение на потребностите. Като универсален еквивалент постепенно се налага използването на златото, чието предлагане се определя от разходите за неговото добиване и търгуване, а търсенето му – от парични и непарични нужди. При наличието на златен стандарт измерител на всички цени е златото и ценовото равнище зависи от неговата цена и разходите за добиване и търгуване на злато. Проблем обаче е, че ценните метали трудно се транспортират поради техните размери и тегло. Стоките трябва да отговарят на определени критерии, за да бъдат използвани като пари: 1. да са стандартизирани, за да може лесно да се определи тяхната стойност; 2. стоката да е общоприета; 3. стоката да е делима, за да може лесно да се използват части от нея; 4. да е леснопреносима; 5. стоката да има определена

трайност и да не се разваля лесно. Различни примери в човешката история за стокови пари са гerdани от раковини, използвани от американските индианци; тютюн и уиски, използвани от ранните американски колонизатори; цигари във военнопленническите лагери по време на Втората световна война.

- **Книжни (договорни, декретни или кредитни) пари** – развиват се като средства за размяна през XIX век, като банките първоначално издават банкноти, срещу представянето на които се получава техният еквивалент в злато или сребро. Това са книжни пари, обявени от държавата като законно платежно средство, които се приемат при изплащане на дълг, но нямат златен или сребърен еквивалент. При използването на книжните пари вече възниква въпросът как да се контролира паричната система и количеството им, което ясно извежда ролята на централната банка в икономиката. Предимството им е, че са много по-леки от стоковите пари, но могат лесно да бъдат откраднати, фалшифицирани и изискват доверие в паричните власти, които ги емитират, за да се приемат като надеждно парично средство.
- **Електронни пари** – електронните плащания правят възможно развитието на електронни пари, които съществуват само във въображаема форма. Първата форма на електронните пари са дебитните и кредитните карти, които позволяват покупката на стоки и услуги чрез електронни преводи на средства от банковата сметка на притежателя към сметката на търговеца. Друга развита форма са смарт картите, при които плащането става чрез мобилния апарат и наличието на фиктивни електронни пари, които служат за разплащания в интернет, а напоследък и биткойните. За създаването на този вид пари са необходими разходи за изграждане на компютърни и телекомуникационни системи, а също се повдигат въпроси и относно тяхната сигурност и конфиденциалността на плащанията.

в) Функции на парите

- **Разменно средство** – парите като общоприето средство за размяна при покупка-продажба, чрез което се улесняват трансакциите между икономическите агенти. Тази функция на парите ги отъждествява с т.нар. налични пари, т.е. агрегатът M0.
- **Разчетна единица** – използването на парите като средство за измерване на стойността (полезността) на дадена стока или услуга. Колкото една икономика е по-комплексна и повече трансакции се извършват в нея, толкова повече нараства тази функция на парите.
- **Средство за съхранение на стойността** – парите като актив, който независимо дали носи лихва или не, може да бъде използван в оп-

ределен бъдещ момент. Тази функция на парите отразява същността им на запас от покупателна способност във времето, т.е. чрез пари се запазва покупателната сила от момента на получаване на дохода до момента на изразходването му. Тази функция на парите се свързва с тяхната ликвидност.

- **Стандарт за отложено плащане** – парите като средство за обезпечаване на дълг, т.е. чрез парите се определя в каква парична единица ще бъде изплатен взет дълг в определен момент.
- **Световни пари** – тази функция се проявява при международните разплащания и включва използването на световни конвертируеми национални валути (най-често щатски долар, евро, йена). Употребата им се свързва с избягването на трансакционни разходи при обмена на валута. Задържането само на един вид валута, включително по линия на валутната субституция и т.нар. доларизация и евроизация на икономиката, илюстрира ситуации, при които се използва чужда валута като разплащателно средство в една национална икономика.

Функциите на парите като средство за размяна и мярка на стойността са концептуално различни, защото в периоди на висока инфлация чуждите пари се използват като мярка на стойността (средство за съхраняване на стойността), а местните пари са средство за размяна.

4. Търсене и предлагане на пари

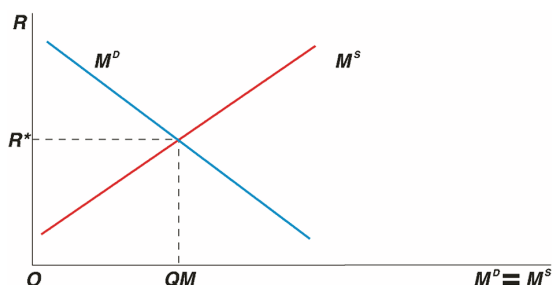
- **търсене на пари** (demand for money – M^d) – отразява каква част от общото богатство на един икономически субект той желае да бъде държано под формата на пари;
- **предлагане на пари** (money supply – M^s) – измерва се чрез паричните агрегати, които го представят спрямо степента на ликвидност на отделните му компоненти.

Същност и обхват на паричните агрегати

Паричен агрегат	Друго наименование	Обхват	Същност
M0	налични пари	книжни пари и монети	пари в обращение
M1	тесни пари	книжни пари и монети + безсрочни (овърнайт) депозити	пари извън ПФИ – парите в обращение, намалени с парите в касите на другите парично-финансови институции (ПФИ) депозити, които нямат определен срок и могат незабавно да бъдат конвертирани в пари в брой или да се преведат чрез банково нареждане или чек без ограничения и санкции, включително до 1 ден

M2	парично предлагане в макроикономически аспект	<p>M1 + квазипари, които включват: <u>депозити с договорен матуритет до 2 години</u></p> <p><u>депозити, договорени за ползване след предизвестие до 3 месеца</u></p>	<p>не са незабавно на разположение, тъй като имат договорен срок преди тегленето им; не могат да се използват за извършване на плащания, както и не са конвертируеми в пари в брой без какъвто и да е вид значимо ограничение или глоба</p> <p>Включват: <u>спестовни депозити</u> –непрехвърляеми депозити без определен матуритет, които служат за съхранение на пари на домакинствата срещу издаване на лична спестовна книжка или аналогичен документ: жилищни влогове, детски влогове и други</p> <p><u>други депозити, договорени за ползване след предизвестие</u> – непрехвърляеми депозити без определен матуритет, които не могат да бъдат конвертирани в пари в брой без период на предизвестие или конвертирането им е възможно, но с налагане на определена санкция</p>
M3	широки пари (парично предлагане в практиката)	<p>M2 + търгуеми инструменти, които включват: <u>репо-сделки</u></p> <p><u>акции и дялове на фондове на паричния пазар</u></p> <p><u>издадени дългови ценни книжа до 2 години</u></p>	<p>получените в ПФИ парични средства срещу продажбата на ценни книжа с твърд ангажимент за обратно изкупуване или подобни ценни книжа по определена цена на дадена бъдеща дата</p> <p>издадените от фондовете на паричния пазар акции</p> <p>емитираните от кредитните институции ценни книжа, различни от акции и други форми на собственост, които обикновено се търгуват на вторичния пазар и не гарантират на притежателя им права на собственост</p>

Съвпадението между търсенето и предлагането на пари при определен лихвен процент формира паричната маса – QM – и задава равновесието на паричния пазар. В този случай пренебрегваме фиксираното парично предлагане от страна на централната банка и разглеждаме паричното предлагане като функция на лихвения процент от страна на търговските банки, т.е. ендогенно парично предлагане (фиг. 7.5).

Фиг. 7.5. Равновесие на паричния пазар при ендогенно парично предлагане

Отрицателният наклон на кривата на търсенето на пари показва, че то намалява при увеличаване на лихвения процент, тъй като повече пари спестяват, поради което и кривата на паричното предлагане е с положителен наклон.

5. Депозитна и парична мултипликация – паричното предлагане се свързва с процеса на създаване на пари, в който участват централната банка, търговските банки и техните клиенти. Нарастването на паричното предлагане произтича от депозитната и паричната мултипликация.

- **Депозитната мултипликация** показва максималните възможности на банковата система да разширява паричното предлагане при постъпване на нов депозит. Тя е възможна благодарение на частичната резервна банкова система, според която всяка търговска банка образува въз основа на получените депозити задължителен частичен банков резерв при определена норма на задължителни минимални резерви – r_d .

Нека в една търговска банка е получен депозит от 100 лв. при норма на задължителни минимални резерви от 10%. Търговската банка заделя от получения депозит 10 лв. (стойността на задължителните минимални резерви) и останалите 90 лв. отпуска под формата на кредит на даден икономически агент, срещу което тя получава лихва. Икономическият агент след получаване на кредита от 90 лв., го депозира в същата или друга банка, която също заделя под формата на резерви 10% от този депозит.

зит – 9 лв. – и разполага вече с 81 лв. свободен паричен ресурс за отпускане на кредити. Аналогично целият процес на депозитна мултипликация за цялата банкова система може да се представи чрез следната таблица:

Отчет на банковата система (лв.)			
Банки	Нов депозит	Задължителен резерв	Свободен (кредитен) ресурс
Банка I	100.00	10.00	90.00
Банка II	90.00	9.00	81.00
Банка III	81.00	8.10	72.90
Банка IV	72.90	7.29	65.61
...
Общо	1000.00	100.00	900.00

Установява се, че при норма на задължителни минимални резерви от 10% при първоначален нов депозит от 100 лв. паричното предлагане нараства 10 пъти до 1000 лв.

Т.е. депозитната мултипликация се състои във верижното нарастване на кредитите, депозитите и банковите резерви. Резервите, които се държат от търговските банки в централната банка, без да се плаща лихва за тях и с цел осигуряване на ликвидността на банковата система, тъй като не е възможно да се предвиди колко тегления на депозити ще има на ден, биват:

- задължителни – определят се като процент от депозитната база на съответната търговска банка;
- свръхрезерви – отделят се от търговските банки, за да извършват разплащания помежду си, обслужвайки своите клиенти.

Депозитният мултипликатор (DM) представлява реципрочна величина на коефициента на задължителните резерви:

$$DM = \frac{1}{r_d},$$

и показва максималната величина, до която може да достигне експанзията на депозитите, респ. на кредитите и резервите в една икономика, т.е. отразява мащабите на депозитната експанзия. Централната банка има пряк контрол върху стойността на депозитния мултипликатор чрез определяне на нормата на задължителните минимални резерви.

- **Паричната мултипликация** се свързва с обвързването на паричното предлагане и паричната база. Паричната база (известна още като резервни пари) – *MB* – включва банкнотите и монетите в обращение (*CY*) и резервите на търговските банки (*RR*), и задава възможностите на централната банка да влияе върху паричното предлагане:

$$MB = CY + RR.$$

Паричният мултипликатор на тесните пари (μ_1) показва връзката между паричното предлагане, изразено от паричния агрегат $M1$, и паричната база:

- парично предлагане (паричен агрегат $M1$): $M1 = CY + DD$, където DD са безсрочните (овърнайг) депозити,
- парична база: $MB = CY + RR$,

и се дефинира чрез следните съотношения:

$cu = \frac{CY}{DD}$ – показва предпочитанията между държане на пари в брой и депозитирането им; увеличаването на коефициента cu (currency-deposit ratio) показва свиване на депозитите и увеличаване на количеството налични пари, при което повишаването на пазарния лихвен процент ще понижи съотношението, а също и при банкови паники се предпочита повече пари да се държат в брой, отколкото да се депозират в банковата система.

$re = \frac{RR}{DD}$ – определя какви резерви са необходими на търговските банки, за да финансират операциите си; увеличаването на коефициента re (reserve-deposit ratio) показва, че банките държат повече резерви за всяка единица депозит, което зависи от нормата на задължителните минимални резерви и пазарния лихвен процент, задаващ алтернативната цена на държането на парите, и при неговото повишаване съотношението намалява.

Чрез тези съотношения изходните равенства се преобразуват, като парите в обращение и резервите се изразяват чрез депозитите по следния начин:

$$M1 = CY + DD = \frac{CY}{DD} DD + DD = cuDD + DD = (1 + cu)DD$$

$$MB = CY + RR = \frac{CY}{DD} DD + \frac{RR}{DD} DD = cuDD + reDD = (cu + re)DD$$

като се изходи от дефиницията за паричен мултипликатор:

$$M1 = \mu_1 * MB$$

се получава:

$$\mu_1 = \frac{M1}{MB} = \frac{(1 + cu)DD}{(cu + re)DD} = \frac{1 + cu}{cu + re}.$$

Паричният мултипликатор на тесните пари отразява максималната степен, в която нарастват тесните пари при увеличаване на паричната база с единица като централната банка пряко влияе върху неговата стойност чрез парите извън ПФИ и нормата на ЗМР.

По аналогия, *паричният мултипликатор на широките пари* (μ_3) задава връзката между паричното предлагане M_3 и паричната база:

$$M_3 = \mu_3 * MB,$$

където паричното предлагане (паричен агрегат M_2) възлиза на:

$$M_3 = CY + TD + FI.$$

TD е общата сума на депозитите в икономиката, които зависят от склонността на икономическите агенти да спестяват, а FI са търгуемите инструменти на търговските банки.

Паричният мултипликатор на широките пари показва с колко нараства паричното предлагане, ако паричната база нарасне с единица и отчита изтичането на пари от банковата система под формата на налични пари, а също и задържането на свръхрезерви от банките. По същество паричният мултипликатор на широките пари е под прекия контрол на централната банка, но зависи и от склонността на търговските банки да задържат резерви и да инвестират средствата си във финансови инструменти.

По същия начин може да се изведе паричен мултипликатор и на паричния агрегат M_2 :

$$M_2 = \mu_2 * MB.$$

6. Парична политика

а) Същност и функции на паричните институции

- ✓ **Търговски банки (ТБ)** – финансови институции, ангажирани основно с *финансово посредничество*: получаване на депозити от икономически агенти и отпускане на кредити за своя сметка. Осъществяват три основни вида операции:
 - активни банкови операции – банкови операции, по които се получава лихва;
 - пасивни банкови операции – банкови операции, по които се изплаща лихва;
 - комисионни банкови операции – осъществяване на разплащания по нареждане на клиента, откриване и промяна на сметки, събиране на вземания и извършване на плащания, покупко-продажба на ценни книжа и други.

Баланс на търговска банка

АКТИВ	ПАСИВ
1. Нетни чуждестранни активи – <i>каса в чуждестранна валута</i> – <i>депозити по сметки в други банки и в централната банка</i> – <i>репо-сделки</i> – <i>кредити</i> – <i>дългови ценни книжа</i> – <i>акции и други капиталови инструменти</i>	1. Задължения към централната банка 2. Депозити – <i>овърнайт депозити</i> – <i>депозити с договорен матуритет до 2 години</i> – <i>депозити, договорени за ползване след предизвестие до 3 месеца</i>
2. Резерви в централната банка 3. Вземания от сектор Държавно управление – <i>ДЦК</i> – <i>репо-сделки</i> – <i>кредити</i>	3. Търгуеми инструменти – <i>издадени дългови ценни книжа до 2 години</i> – <i>акции/дялове на фондове на паричния пазар</i> – <i>репо-сделки</i>
4. Вземания от неправителствения сектор – нефинансови и финансови предприятия – <i>репо-сделки</i> – <i>кредити</i> – <i>дългови ценни книжа</i> – <i>акции и други капиталови инструменти</i>	4. Дългосрочни пасиви, невключени в паричната маса – <i>депозити с договорен матуритет над 2 години</i> – <i>депозити, договорени за ползване след предизвестие над 3 месеца</i> – <i>издадени дългови ценни над 2 години</i> – <i>капитал и резерви</i>
5. Дълготрайни активи 6. Други позиции (нето)	
ОБЩО АКТИВИ	ОБЩО ПАСИВИ

Източник: Аналитична отчетност на други ПФИ, БНБ.

Извод: Според банковия баланс отпуснатите кредити и резервите в централната банка се отразяват в актива, а набраните депозити се записват в пасива. Разликата между активните и пасивните банковни операции формира банковата печалба.

- ✓ **Централна банка** – финансова институция, която следи за поддържането на вътрешната (инфлацията) и външната ценова стабилност (валутния курс) и управлява международните валутни резерви. Централната банка изпълнява следните основни функции:
 - осъществява емисионни функции: отпечатва и отсича банкноти и монети, които пуска в обращение, а от разликата между средствата, необходими за отпечатване на парите и приходите от паричното обращение, извлича т.нар. сеньораж;
 - обслужва финансово правителството и традиционно се смята, че може да отпусне кредити на правителството за финансиране на бюджетни дефицити;
 - притежава изключителната функция на кредитор от последна инстанция, което ѝ позволява да влива финансови ресурси в изпаднала в ликвидна криза или на ръба на платежоспособността ТБ;

- осъществява контрол върху ТБ, изработва правила за банкиране, следи за тяхното изпълнение и санкционира отклоненията.

Първата централна банка в света е открита през 1585 г. в Италия – Банката на Венеция. Националните банки на Швеция, Англия и Франция (създадена през 1800 г.) се посочват като най-старите в света. Българската народна банка е създадена на 25.01.1879 г.

Баланс на централната банка

АКТИВ	ПАСИВ
1. Нетни чуждестранни активи – <i>каса в чуждестранна валута</i> – <i>депозити по сметки в други банки</i> – <i>репо-сделки</i> – <i>кредити</i> – <i>дългови ценни книжа</i> – <i>акции и други капиталови инструменти</i> – <i>монетарно злато и притежавани СПТ</i> – <i>вземания по лихви</i>	1. Резервни пари – <i>пари в обращение</i> – <i>депозити на други ПФИ</i>
2. Вземания от сектор Държавно управление – <i>ДЦК</i> – <i>репо-сделки</i> – <i>кредити</i>	2. Депозити – <i>овърнайт депозити</i> – <i>депозити с договорен матуритет до 2 години</i> – <i>депозити, договорени за ползване след предизвестие до 3 месеца</i>
3. Вземания от други ПФИ	3. Дългосрочни пасиви, невключени в паричната маса – <i>депозити с договорен матуритет над 2 години</i> – <i>депозити, договорени за ползване след предизвестие над 3 месеца</i>
4. Вземания от неправителствения сектор – нефинансови и финансови предприятия – <i>кредити</i> – <i>акции и други капиталови инструменти</i>	– <i>капитал и резерви</i>
5. Нефинансови активи	
6. Други позиции (нето)	
ОБЩО АКТИВИ	ОБЩО ПАСИВИ

Източник: Аналитична отчетност на БНБ.

Извод: Според баланса на централната банка всички средства в чуждестранна валута в касите на централната банка се отразяват в актива, а всички пари в обращение и резервите на търговските банки се отразяват в пасива. Международните валутни резерви на страната, основна част от които е монетарното злато, са също част от актива в баланса на централната банка.

б) Същност на паричната политика – обикновено се провежда от централната банка и е насочена към поддържане на вътрешната и външната стабилност на местната парична единица и коригиране на външни дисбаланси, каквито са колебанията в платежния баланс и капиталовите потоци.

- **Инструменти на паричната политика**

Въпреки че наличните инструменти и целите на паричната политика зависят от паричния режим, към който се придържа дадена страна, по-разпространено особено след световната финансова и икономическа криза от 2008 г. е тяхното разделяне на конвенционални и неконвенционални.

- ✓ **Конвенционалните инструменти на паричната политика** са свързани с насочване на ликвидност в реалния сектор на икономиката чрез кредитните пазари, като се използват **операции на открития пазар (каквито са покупката и продажбата на ДЦК), рефинансиращи операции на централната банка (сконтова политика) и се определят процентът и условията, при които търговските банки са задължени да поддържат резерви в централната банка.**
- ✓ **Неконвенционалните инструменти на паричната политика** са насочени към преодоляване на затрудненията във функционирането на конвенционалните инструменти при високи нива на несигурност в икономиката и поддържане на нулеви лихвени проценти, каквито бяха наблюдавани след 2008 г. Този вид инструменти, използвани от Федералния резерв на САЩ и Европейската централна банка, могат да бъдат систематизирани в 3 направления: **осигуряване на ликвидност за финансовите институции, покупка на активи от тях и публично поемане на ангажименти за насоките на паричната политика в бъдеще.**

в) Координиране на целите на фискалната и паричната политика – правилото на Тейлър за определяне на сконтовия лихвен процент може да служи и като средство за идентифициране на целите на паричната политика в по-широк план и показва компромисите, които трябва да се правят при съвместното провеждане на фискална и парична политика.

Правилото на Тейлър в модифициран вид (Burda&Wyplosz, 2017) е:

$$i = \bar{i} + a(\pi - \bar{\pi}) + b\left(\frac{Y - Y^*}{Y^*}\right),$$

където:

i е сконтовият лихвен процент;

\bar{i} е естественният лихвен процент, чието равнище е съвместимо с пълната заетост в дългосрочен план, и Тейлър го приема за 2%;

$\pi - \bar{\pi}$ е инфлационният разрыв, където π е вътрешната инфлация, измерена с дефлатора на БВП, и $\bar{\pi}$ е желаната (целевата) норма на инфлация, която Тейлър също приема за 2% като индикатор за ценова стабилност;

$\frac{Y - Y^*}{Y^*}$ е производственият разрив, където Y е фактическият БВП и Y^* е потенциалният БВП;

a , b са коефициенти на значимост на постигането на целта за инфлацията и производствения разрив, които определя централната банка, и в оригиналното правило на Тейлър са със стойност 0,5.

Наличието на инфлационен и производствен разрив в правилото на Тейлър означава, че централната банка трябва да контролира не само инфлацията, но също да се опитва да стабилизира цикличните колебания на производството. Според правилото на Тейлър:

- ✓ при прегряване на икономиката (инфлация над целевата или производство над нивото на пълната заетост) се препоръчва провеждане на рестриктивна парична политика, т.е. установяване на висок скоптов лихвен процент;
- ✓ с оглед стимулиране на икономиката при рецесия, се препоръчва установяване на нисък лихвен процент и провеждане на експанзионистична парична политика;
- ✓ при стагфлация (висока инфлация и ниско производство) Тейлър препоръчва акцент да се отдава в по-голяма степен на намаляването на инфлацията, отколкото на стимулиране на производството.

Използвана и препоръчителна литература

- Burda, M., C. Wyplosz (2017). *Macroeconomics: A European Textbook*. Oxford University Press, Seventh Edition.
- Dornbusch, R., S. Fischer, R. Startz (2018). *Macroeconomics*. McGraw-Hill International Edition, Thirteenth Edition.
- Hall, R., J. Taylor (1997). *Macroeconomics*. W.W. Norton & Company, New York.
- Mishkin, F. (2013). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Tenth Edition, Pearson Addison Wisley.
- Samuelson, P., W. Nordhaus (2010). *Economics*. McGraw-Hill/Irwin.
- Snowdon, B., H. Vane (2005). *Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State)*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Stiglitz, J., A. Sen, J. P. Fitoussi (2010). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*.

Тема 8

Кейнсиански подход за краткосрочен макроикономически анализ

- *Предпоставки на кейнсианския модел*
- *Кейнсианска теория на дохода*
- *Определяне на макроикономическото равновесие в краткосрочен план*
- *Кейнсианска теория за лихвения процент и търсене на пари*
- *Кейнсианско обяснение на безработицата и инфлацията*
- *Кейнсианско обяснение на икономическия цикъл*
- *Изводи от кейнсианския модел*

1. Предпоставки на кейнсианския модел

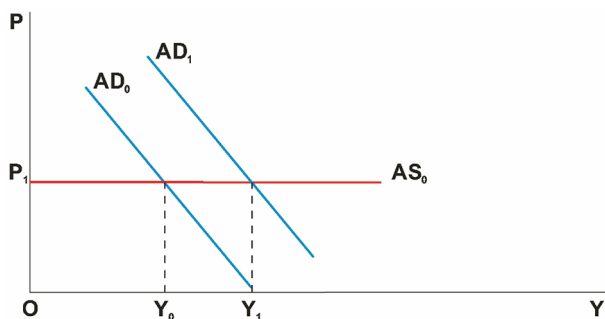
а) **Актуалност и период на създаване** – моделът се основава на публикуваната през февруари 1936 г. „Обща теория на заетостта, лихвата и парите“ на Джон Мейнард Кейнс. Конкретният повод за нейното написване е Великата депресия от 1929 – 1933 г., която е най-голямата криза, наблюдавана в ново време, и създава подходяща среда да не се възлагат надежди икономиката сама да се възстанови и да се развият активни политики от страна на търсенето. По този начин Кейнс за първи път поставя в обща изследователска рамка номинални и реални променливи, свързани с изследването на макроикономически въпроси.

По-късно Джон Хикс прави опит да формализира кейнсианския модел чрез модела *IS-LM*, което окончателно превръща кейнсианската доктрина в теоретичната рамка, около която се заражда макроикономиката като самостоятелен клон на икономическата наука.

б) **Основни допускания в модела** – икономиката се разглежда в *краткосрочен план*, в който:

- Цените и номиналните работни заплати се приемат за фиксирани, негъвкави или още наричани нееластични.
- При фиксирани цени се наблюдава излишък на предлагане на производствени фактори пред тяхното търсене. Поради това се счита, че няма ограничения в обема на производството от страна на съвкупното предлагане, които да възпрепятстват постигането на краткосрочно макроикономическо равновесие и на страната на съвкупното

предлагане не се обръща специално внимание. Кривата на съвкупното предлагане е безкрайно еластична (фиг. 8.1).

Фиг. 8.1. Краткосрочно макроикономическо равновесие

- Уравновесяването на икономиката не зависи от промените в равнището на цените, а от промените в търсенето и предлаганото количество стоки и услуги, респективно от производството и заетостта.
- Капиталът се приема за фиксирана величина.
- Фактическият БВП не съвпада с потенциалния и икономиката се изследва в периода преди да бъде достигнато потенциално равнище на производство.
- Икономиките са обект на икономически колебания, които се предизвикват поради недостиг в съвкупното търсене. Тези икономически колебания се пораждат от шокове от страна на търсенето.
- След шок от страна на търсенето пазарното равновесие не се възстановява автоматично и ако икономиката се остави да се възстановява самостоятелно, това би отнело много време. Ролята на правителството е да подпомогне икономическото възстановяване след шок.
- Очакванията на икономическите субекти са адаптивни и се основават на пренос на тенденции от близкото минало в бъдещето.
- Общикономическо равновесие в краткосрочен план може да се постигне чрез уравновесяване на стоковия и паричния пазар.
- Разглежданата икономика е голяма и тя оперира в условията на фиксиран валутен курс.

в) Основна цел на кейнсианския анализ – да се разгледа какво определя във всеки момент националният доход и заетостта в икономиката;

г) Основна задача на кейнсианския анализ – да се определят променливите, които могат да бъдат съзнателно контролирани и направлявани

от правителството и централната банка, с оглед стабилизиране на икономиката след шок от страна на съвкупното търсене.

д) Променливи в кейнсианския модел:

- ендогенни променливи:
 - ✓ зависещи от равнището на дохода в страната: потребление на домакинствата (C), лични спестявания (S_p), инвестиции (I), внос на стоки и услуги (M) и реален лихвен процент (R);
 - ✓ зависещи от съвкупното търсене: национален доход (Y), норма на безработица (U) и ценово равнище (P);
 - ✓ зависещи от равнището на дохода в чужбина: износ на стоки и услуги (X).
- екзогенни променливи:
 - ✓ зависещи от поведението на домакинствата: пределна склонност към потребление (c), пределна склонност към спестяване (s), пределна склонност към внос (m) и мултипликатор на автономните разходи (γ);
 - ✓ зависещи от поведението на фирмите: пределна ефективност на капитала (MEC), акселератор (k) и номинална работна заплата (W);
 - ✓ зависещи от провежданата фискална политика: правителствени покупки (G), трансферни плащания (TR) и ставка по преките данъци (ta);
 - ✓ зависещи от провежданата парична политика: парично предложение (M^s);
 - ✓ зависещи от външната среда: доход в чужбина (Y^f), ценово равнище в чужбина (P^*) и номинален валутен курс (E).

2. Кейнсианска теория на дохода – според Кейнс съвкупното търсене определя съвкупното предлагане и съвкупните разходи са основният източник на динамиката на националната икономика. Затова е необходимо да бъде изследвано от какво зависят компонентите на съвкупното търсене:

$$AD = C + I + G + X - M.$$

➤ **Личното потребление на домакинствата** се задава от следната функция на потребление:

$$C = C_0 + cYD,$$

където C_0 е автономното потребление, което не зависи от дохода – напр. потребителски разходи, които са направени чрез заеми, а c е пределната склонност към потребление (MPC), която аналитично се представя по следния начин:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta YD}$$

и показва каква част от всяка допълнителна единица разполагаме доход (YD) се изразходва за потребление, като разполагаемият доход е равен на:

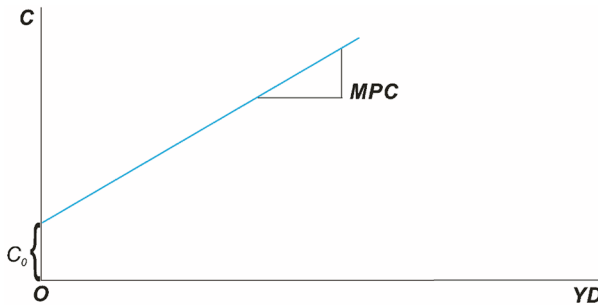
$$YD = Y - TA + TR,$$

където $TA = taY$, или:

$$C = C_0 + c(Y - taY + TR).$$

Може да се изчисли и средна склонност към потребление, която показва частта от личния разполагаме доход, която потребява едно домакинство в текущия момент:

$$APC = \frac{C}{YD}.$$

Фиг. 8.2. Крива на личното потребление

- Наклонът на кривата на личното потребление (фиг. 8.2.) е положителен спрямо разполагаемия доход (с увеличаване на разполагаемия доход, личното потребление нараства) и се определя от пределната склонност към потребление c .
- Височината на кривата на личното потребление се определя от размера на автономното потребление.
- Факторите, които изместват кривата на личното потребление, са промените в: богатството на домакинствата; цените на потребяваните стоки и услуги; потребителските очаквания; лихвеният процент, които оказват ефект върху спестяванията; трансферните плащания и ставката по преките данъци.

Тъй като разполагаемият доход на домакинствата може да се използва за потребление или спестяване, следва, че спестяванията на домакинствата са равни на:

$$S_p = YD - C,$$

и техният размер пряко зависи от личното потребление на домакинствата. **Функцията на спестяванията** се изразява по следния начин и показва взаимовръзката между спестяванията и личния разполагаем доход:

$$S_p = YD - (C_0 + cYD)$$

$$S_p = YD - C_0 - cYD$$

$$S_p = (1 - c)YD - C_0$$

$$S_p = sYD - C_0,$$

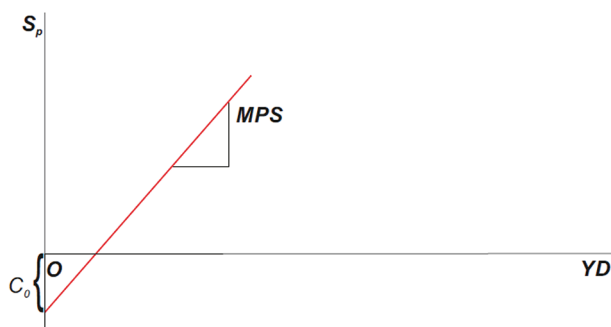
където s е пределната склонност към спестяване (MPS), която аналитично се представя по следния начин:

$$MPC = \frac{\Delta S_p}{\Delta YD},$$

и показва каква част от всяка допълнителна единица разполагаем доход (YD) се спестява. Средната склонност към спестяване задава частта от личния разполагаем доход на едно домакинство, която то спестява в даден момент:

$$APC = \frac{S_p}{YD}.$$

- Наклонът на кривата на спестяванията е положителен спрямо разполагаемия доход (с увеличаване на разполагаемия доход и спестяванията нарастват) и се определя от пределната склонност към спестяване (s).
- Височината на кривата на спестяванията отново зависи от размера на автономното потребление, което в случая е отрицателно и се определя от натрупаното богатство и/или изтеглени кредити.
- Факторите, които изместват кривата на спестяванията, са промените в богатството на домакинствата, потребителските очаквания и лихвения процент.

Фиг. 8.3. Крива на личните спестявания

В зависимост от равнището на личното потребление и при дадено равнище на разполагаемия доход, спестяванията могат да бъдат и отрицателни (фиг. 8.3). При нулево равнище на разполагаемия доход се изразходва само автономното потребление, което по същество представлява отрицателно спестяване. Също така от допускането, че целият разполагаем доход се или консумира, или спестява, следва, че сумата на пределната склонност към потребление и пределната склонност към спестяване е 1:

$$MPC + MPS = 1.$$

С нарастване на личния разполагаем доход средната и пределната склонност към потребление намаляват, а средната и пределната склонност към спестяване се увеличават. Това показва, че първоначално по-стръмната крива на личното потребление (тъй като $MPC > MPS$) става по-полегата, а кривата на личните спестявания – съответно от по-полегата става по-стръмна.

➤ **Брутните вътрешни инвестиции** (I) се приемат за силно променливи и непостоянни, тъй като Кейнс допуска, че те не се определят само от лихвения процент, но и от промените в пределната ефективност на капитала – така Кейнс нарича нормата на възвръщаемост на инвестициите и очакваните печалби:

$$MEC = \frac{\text{очакван доход от 1 ед. капитал}}{\text{цена на 1 ед. капитал}}.$$

Пределната ефективност на капитала зависи от:

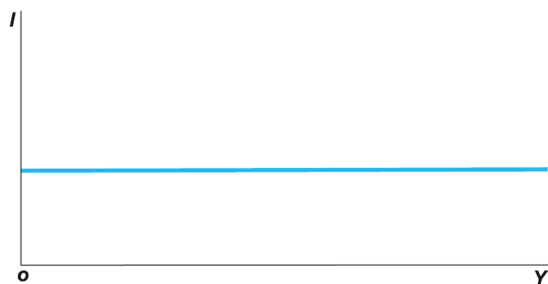
- съществуващото количество физически капитал,
- дългосрочните бизнес очаквания, отнасящи се до бъдещите разходи и приходи от производството, които предприемачът ще получи, ако направи допълнителни капиталови разходи.

Т.е. при определяне на инвестициите се отчита разполагаемият капитал и потребителското търсене сега, за да се инвестира в бъдеще. Следователно текущите инвестиции зависят от миналото равнище на производството и от очакванията за бъдещи приходи от продажби:

$$I_t = f(Y_{t-1}; Y_{t+1})$$

$$K_t = f(I_{t-1})$$

но не и от текущия доход, поради което кривата на инвестициите (фиг. 8.4) спрямо равнището на текущия доход е хоризонтална.

Фиг. 8.4. Крива на brutните вътрешни инвестиции

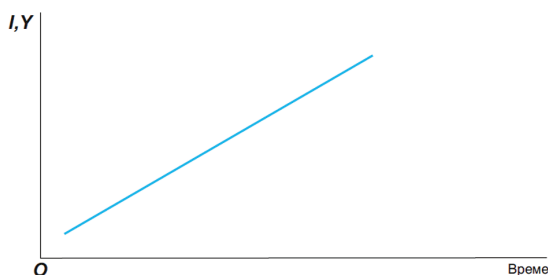
Това дава основания да се търси определена зависимост между изменението на инвестициите и дохода, която намира израз в **концепцията за акселератора**.

Нека текущите инвестиции изразим чрез разликата между текущото и миналото равнище на капитала: $I_t = K_t - K_{t-1}$. Същевременно допускаме, че текущите инвестиции се определят от промените в дохода от предишния период $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$. Тогава зависимостта между инвестициите и промените в дохода се представя с параметър k , който се нарича акселератор:

$$I_t = k\Delta Y_t$$

$$k = \frac{I_t}{Y_t - Y_{t-1}}.$$

Действието на принципа на **акселератора или още инвестиционен мултипликатор** се основава на силната зависимост между капиталовото оборудване и равнището на производство. Когато БВП расте, се очаква по-висока печалба и това стимулира фирмите да инвестират допълнително в производствената дейност. Така при нарастване на БВП нарастват и инвестициите (фиг. 8.5), но това се характеризира с определен лаг, който се дължи на бизнес очакванията – дали да инвестираме утре зависи от това колко сме произвели и продали днес.

Фиг. 8.5. Изменение на БВП и инвестициите в динамика

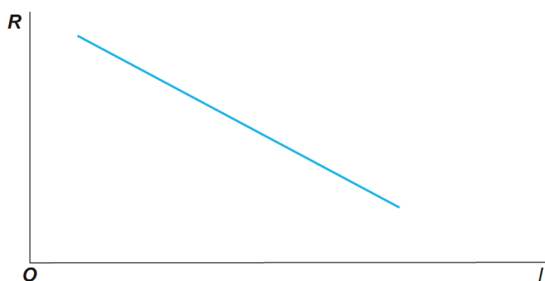
Действието на акселератора може да бъде ограничено, ако повишаването на бъдещия доход не се използва за инвестиции, а се разпредели под формата на дивиденди например и също като се отчете намаляващата пределна възвръщаемост на инвестициите.

Изчисления за стойността на акселератора показват, че при нормално функциониращи пазарни икономики той възлиза на 3, докато за икономики в преход съотношението е между 1 и 2 (Room, 2001). В друго изследване за периода 1990 – 2007 г. се посочва, че стойността за България, изчислена по линейния метод на амортизация, първоначално се увеличава от 3.36 през 1990 г. до 3.75 през 1997 г., откогато започва да намалява и през 2005 г. достига стойност 2.30 (Ганев, 2005). Изчисления по методологията на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОЕСД, 2014) към 2014 г. показват стойност от 1.65 за България.

Но инвестициите се правят от ограничена част от населението – предприемачите, които са мотивирани от съображенията за печалба и усвояване на пазарни ниши. Следователно **инвестиции и спестявания не съвпадат в кейнсианския модел, понеже се правят от различни субекти** – спестяванията са функция на дохода на домакинствата, т.е. ендогенни за пазара, а инвестициите са екзогенна величина спрямо текущото равнище на дохода и зависят от фирмените намерения, което е още едно основание кривата на инвестициите да е хоризонтална в кейнсианския модел.

Следователно **капиталът възниква не от склонността към спестяване, а в отговор на търсенето поради текущо и бъдещо потребление и се задържа висок при висока склонност към потребление**, като правителството може да влияе върху нея чрез ставката по преките данъци, а централната банка – чрез влиянието си върху лихвения процент.

Инвестиционното търсене е взаимовръзката между равнището на инвестициите и реалния лихвен процент, която е отрицателна (фиг. 8.6). Въпреки че признава зависимостта на инвестициите от лихвения процент, според Кейнс промените в очакваните от фирмите печалби са основният източник за колебания на инвестициите, а друг фактор в тази насока са извъникономически предпоставки като стабилността на политическата среда и развитието на технологиите.

Фиг. 8.6. Крива на инвестиционното търсене

Така може да се заключи, че в кейнсианския модел функцията на инвестициите има следния вид:

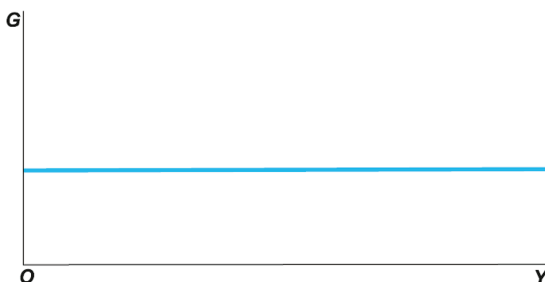
$$I = I_0 - i_1 R + k \Delta Y_{t-1},$$

където I_0 са автономните инвестиции, независещи от реалния лихвен процент, i_1 отразява чувствителността на инвестициите от реалния лихвен процент ($i_1 \leq 0$), а k е акселераторът, чиято връзка с текущите инвестиции се извежда от следната формула:

$$k = \frac{I_t}{\Delta Y_t}$$

$$I_t = k \Delta Y_t + I_{t-1}$$

➤ **Правителствените покупки** (G) се определят от правителството и те са екзогенна величина в кейнсианския модел, т.е. не зависят от състоянието на икономиката, а от провежданата фискална политика и намеренията на правителството (фиг. 8.7).

Фиг. 8.7. Крива на правителствените покупки

➤ **Нетният износ** (NX) се представя от следната функция в аналитичен вид:

$$NX = X - M.$$

Износът на стоки и услуги се извежда като зависим от равнището на чуждестранния доход (Y^f), който е екзогенна величина в кейнсианския модел, реалния валутен курс (RER) и реалния лихвен процент (R):

$$X = x_1 Y^f + x_2 RER - x_3 R,$$

където x_1 отразява чувствителността на износа на стоки и услуги от чуждестранния доход ($x_1 \geq 0$), x_2 е чувствителността на износа на стоки и услуги от реалния валутен курс ($x_2 \geq 0$) – съотношението между номиналния валутен курс (E), ценовото равнище в чужбина (P^*) и местното ценово равнище (P):

$$RER = \frac{EP^*}{P};$$

x_3 е чувствителността на износа на стоки и услуги от реалния лихвен процент ($x_3 \leq 0$), която е отрицателна, тъй като с нарастването на лихвения процент се увеличава притокът на капитали към страната, което оскъпява националната валута и прави местния износ относително по-скъп.

Вносът на стоки и услуги се извежда като функция на равнището на националния доход (Y), реалния валутен курс (RER) и лихвения процент (R):

$$M = M_0 + mY - m_1 RER + m_2 R,$$

където M_0 е автономният внос, независещ от равнището на националния доход, а m е пределната склонност към внос (MPM), която показва с колко би се увеличил вносът на стоки и услуги в икономиката при нарастване на националния доход с единица:

$$MPM = \frac{\Delta M}{\Delta Y}.$$

Представен чрез зависимостта от националния доход, вносът на стоки и услуги се нарича ендеогенен внос:

$$M = mY.$$

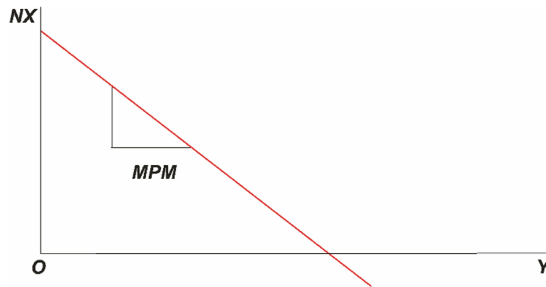
m_1 е чувствителността на вноса на стоки и услуги от реалния валутен курс ($m_1 \leq 0$), а m_2 е чувствителността на вноса на стоки и услуги от реалния лихвен процент, която е положителна ($m_2 \geq 0$), тъй като при поскъпване на националната валута, чуждестранните стоки стават относително по-евтини.

Така нетният износ възлиза на:

$$\begin{aligned} NX &= X - M = x_1 Y^f + x_2 RER - x_3 R - M_0 - mY + m_1 RER - m_2 R = \\ &= x_1 Y^f - mY + (x_2 + m_1) RER - (x_3 + m_2) R - M_0. \end{aligned}$$

При нарастване на националния доход, нетният износ намалява, тъй като увеличението на БВП пряко се отразява в нарастване на ендеогенния внос. Следователно кривата на нетния износ (фиг. 8.8) има отрицателен наклон,

който се определя от пределната склонност към внос, като при надвишаване на вноса над износа нетният износ става отрицателен.

Фиг. 8.8. Крива на нетния износ

Извод: В отворена икономика компонентите на съвкупното търсене се представят от следните функции:

$$Y = AD = C + I + G + X - M = AS$$

$$C = C_0 + c(Y - taY + TR)$$

$$I = I_0 - i_1R + k\Delta Y_t$$

$$G$$

$$NX = X - M = x_1Y^f - mY + (x_2 + m_1)RER - (x_3 + m_2)R - M_0$$

3. Определяне на макроикономическото равновесие в краткосрочен план

а) В затворена икономика без правителствена намеса – при наличието на два икономически субект в затворена икономика без правителствена намеса: домакинства и фирми, макроикономическото равновесие се определя от съвпадението между спестявания и инвестиции:

$$Y = C + I.$$

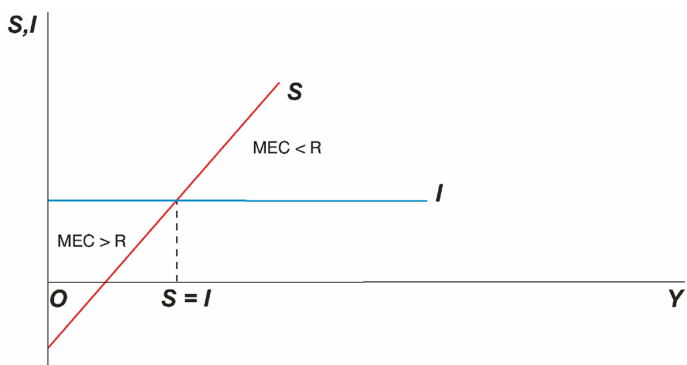
Но целият доход в затворена икономика се използва за потребление и спестяване:

$$Y = C + S.$$

Следователно:

$$C + I = C + S$$

$$I = S.$$

Фиг. 8.9. Краткосрочно макроикономическо равновесие в затворена икономика без правителствена намеса

Около равнището на дохода, при което спестявания и инвестиции съвпадат, икономиката постига равновесие (фиг. 8.9). В другите точки планираните спестявания от домакинствата не съвпадат с планираното ниво на инвестиции от фирмите, което се отразява върху производството и заетостта. Превишаването на инвестициите над спестяванията е в основата на увеличаването на производството и заетостта в затворена икономика без правителствена намеса. Т.е. *в кейнсианския модел съвпадението на спестявания и инвестиции зависи от спестовността на домакинствата и чрез промените в нея може да се достигне планираното ниво на инвестиране*, като постигнатото равновесие не зависи само от лихвения процент, но и от равнището на дохода.

Ако изключим ефекта от дохода, спестяванията зависят от лихвения процент, а инвестициите – от пределната ефективност на капитала и тяхното изравняване е *условие за постигане на равновесие в затворена икономика*:

$$MEC = R.$$

Връзката между лихвения процент и пределната ефективност на капитала е следната: инвестициите ще нарастват до момента, до който пазарният лихвен процент и пределната ефективност на капитала се изравнят, защото **пределната ефективност на капитала определя условията, при които се търсят заемни средства с цел инвестиции, докато лихвеният процент задава условията, при които се предлагат заемни средства, натрупани като спестявания**. Пределната ефективност на капитала е фактор за увеличаване на инвестициите до момента, до който тя надвишава пазарния лихвен процент:

$$\uparrow I \rightarrow MEC > R.$$

б) В отворена икономика – в кейнсианския модел доходът (Y) се определя от компонентите на съвкупното търсене (AD), част от които са ендогенни спрямо текущото равнище на националния доход (C, M), а друга част от тях (I, G, X) – не зависят от текущия доход и са екзогенни величини:

$$Y = AD = C + I + G + X - M$$

$$Y = AD = C_0 + c(Y + TR - taY) + I_0 - i_1R + k\Delta Y_t + G + x_1Y^f - mY + (x_2 + m_1)RER - (x_3 + m_2)R - M_0$$

$$Y = AD = C_0 + cY + cTR - ctaY + I_0 - i_1R + k\Delta Y_t + I_{t-1} + G + x_1Y^f - mY + (x_2 + m_1)RER - (x_3 + m_2)R - M_0.$$

Нека всички променливи, които не зависят пряко от дохода, зададем като автономни разходи и ги обозначим с AC , т.е.:

$$AC = C_0 + cTR + I_0 - i_1R + k\Delta Y_t + G + x_1Y^f - mY + (x_2 + m_1)RER - (x_3 + m_2)R - M_0.$$

Тогава:

$$Y = AD = AC + cY - ctaY - mY$$

$$Y = AD = AC + c(1 - ta)Y - mY$$

$$Y - c(1 - ta)Y + mY = AC$$

$$(1 - c(1 - ta) + m)Y = AC$$

$$Y = \frac{1}{1 - c(1 - ta) + m} AC$$

с което виждаме, че в отворена икономика равновесното равнище на дохода, което се нарича обемът произведена продукция, който е равен на формираното съвкупно търсене и при който изменението на запасите е 0, освен от величината на автономните разходи (автономно потребление, трансферни плащания, правителствени покупки, брутни вътрешни инвестиции и износ на стоки и услуги), зависи и от пределната склонност към потребление, ставката по преките данъци и пределната склонност към внос.

От посочения начин за изразяване на равновесното равнище на дохода става ясно и, че дадени промени в автономните разходи, т.е. изместването на кривата на съвкупното търсене, предизвикват по-голямо изменение в равновесния БВП. Този ефект е известен като ефект на мултипликатора. **Мултипликаторът** е числото, което умножено по промяната в автономните разходи показва резултативната промяна в равновесния БВП и спрямо структурата на икономиката възлиза на:

- затворена икономика без правителствена намеса

$$Y = C + I \qquad \gamma = \frac{1}{1-c} = \frac{1}{s}$$

- затворена икономика с правителствена намеса

$$Y = C + I + G \qquad \gamma = \frac{1}{1-c(1-ta)}$$

- отворена икономика

$$Y = C + I + G + NX \qquad \gamma = \frac{1}{1-c(1-ta)+m}$$

Механизмът на мултипликация се изразява в следното. При увеличаване на автономните разходи с единица, първоначално със същата величина нарастват производството и заетостта. Повишаването на производството и използвания труд води до по-висока възвръщаемост на направените инвестиции и по-високи работни заплати, които могат да бъдат използвани за допълнително разширяване на производствената дейност и личното потребление. По този начин се стимулира допълнително нарастване на съвкупното търсене и първоначалното увеличение на автономните разходи с единица се отразява в по-голямо от единица последващо нарастване на дохода:

$$\Delta Y = \gamma \Delta I$$

$$\Delta Y = \gamma \Delta G$$

$$\Delta Y = \gamma \Delta X$$

където Δ се обозначава промяната в съответната променлива.

Но:

$$\Delta Y = c\gamma \Delta TR,$$

тъй като ефектът от увеличаването на трансферните плащания е опосредстван чрез влиянието върху разполагаемия доход, зависещо от пределната склонност към потребление.

Както и:

$$\Delta Y = -\frac{1}{1-c(1-ta_1)+m} c \Delta ta Y_0,$$

понеже промените в данъчната ставка оказват непосредствен ефект върху мултипликатора, но зависят и от склонността към потребление.

Ограниченията пред мултипликационния механизъм произтичат от:

- пределната склонност към потребление (c) – ако тя е ниска, голяма част от увеличението на дохода ще се спестява;
- пределната склонност към спестяване (s) – част от нарастващите автономни разходи може да бъде спестена и така механизмът на мултипликация намалява;

– ставката по преките данъци (ta) – ако тя е висока, потреблението намалява;

– пределната склонност към внос (m) – при висока пределна склонност към внос, голяма част от дохода изтича и така намалява ефектът в местната икономика;

– стойността на мултипликатора зависи и от това дали икономиката е по-близо до равновесие или не – колкото по-близо до равновесие е тя, толкова величината му е по-малка, защото се изчерпва мултипликационният ефект: **ефектът на мултипликатора е по-голям в икономика, недостигнала пълна заетост, в която има незаети производствени фактори**;

– ако лихвеният процент е висок, спестяванията нарастват и намалява потреблението, а оттам намалява и мултипликаторът, т.е. ако паричната политика е рестриктивна, възможностите за кейнсианско стимулиране на икономиката са по-ниски;

– въздействието на мултипликатора се отличава с определен лаг – в затворена икономика той е по-голям, а в отворена – по-малък:

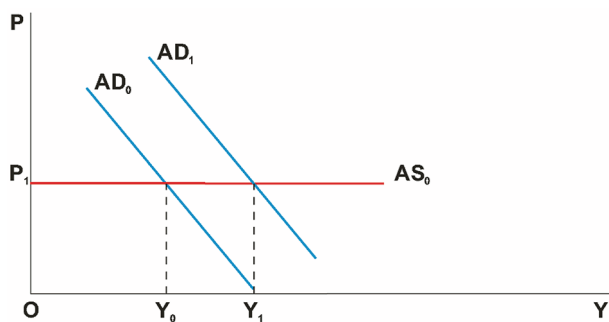
$$\uparrow c \downarrow s \downarrow ta \downarrow m \downarrow R \quad Y < Y^* \rightarrow \uparrow \gamma$$

Според изчисления на Кристина Карагъзова-Маркова и кол. (Kara-guzova-Markova, Deyanov&Iliev, 2013) разходният мултипликатор в България варира между 0.17 и 0.41. Други изследователи, като Дирк Муир и Анке Вебер (Muir&Weber, 2013), установяват, че разходният мултипликатор нараства при начало на икономическа криза до 0.3, а при икономически подем спада до 0.2.

Връзка мултипликатор – акселератор: колкото е по-голям мултипликаторът, толкова промените в дохода са по-големи, при което неговото нарастване резултативно увеличава и инвестициите, и акселератора. Така акселераторът показва, че нарастването на дохода може да е отвъд границите, заложиени от мултипликатора:

$$\begin{aligned} \Delta Y_t &= \gamma \Delta I_t \\ k &= \frac{I_t}{Y_{t-1} - Y_{t-2}} \\ \uparrow \gamma &\rightarrow \uparrow Y \rightarrow \uparrow I \rightarrow k \end{aligned}$$

Какви ще бъдат ефектите върху равновесното равнище на дохода, ако се наблюдават промени в спестяванията? – ако спестяванията се увеличат, това ще доведе до намаляване на потреблението и преместване на кривата AD надолу, при което намалява равновесното равнище на дохода и в това се състои **парадоксът на спестяването** (фиг. 8.10).

Фиг. 8.10. Краткосрочно макроикономическо равновесие и парадокс на спестяването

Аналитично парадоксът на спестяването може да се изрази въз основа на следните зависимости:

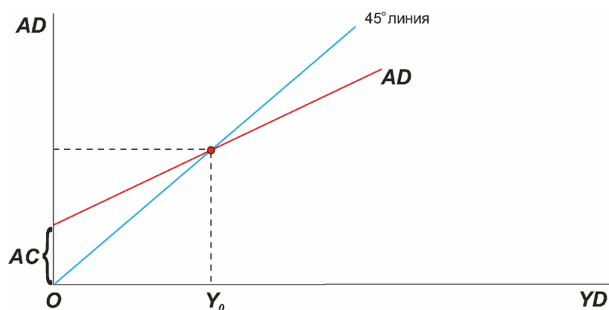
$$S = sYD$$

$$\Delta S = s\Delta YD.$$

Оттук следва, че ефектът от промените в спестяванията върху дохода зависи от пределната склонност към потребление и пределната склонност към спестяване и се намира по следната формула:

$$\Delta Y = -\frac{1}{1 - c(1 - ta) + m} \Delta S.$$

Графично представено равновесното равнище на дохода в отворена икономика (фиг. 8.11) се намира в пресечната точка на кривата на съвкупното търсене, която задава планираните съвкупни разходи, които се увеличават при нарастване на БВП, и ъглополовящата, отразяваща всички възможни равновесни равнища на дохода:

Фиг. 8.11. Равновесно равнище на дохода

Кривата на планираното търсене има височина, която зависи от равнището на автономните разходи $-AC$

$$Y = AD = C + I + G + X - M$$

$$Y = AD = C_0 + c(Y + TR - taY) + I_0 - i_1R + k\Delta Y_{t-1} + G + x_1Y^f - mY + (x_2 + m_1)RER - (x_3 + m_2)R - M_0$$

$$AC = C_0 + cTR + I_0 - i_1R + k\Delta Y_{t-1} + G + x_1Y^f + (x_2 + m_1)RER - (x_3 + m_2)R - M_0.$$

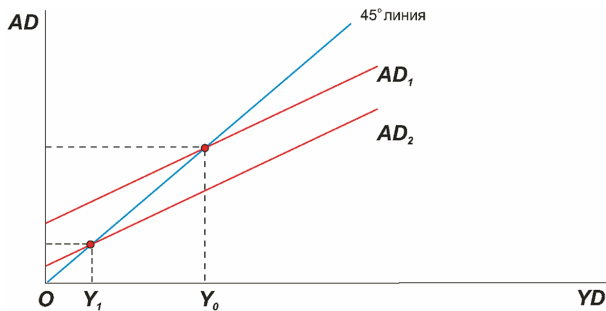
Положителният наклон показва, че с нарастването на дохода, нараства и съвкупното търсене, като този прираст зависи от двете ендогенни спрямо текущото равнище на националния доход променливи – C и M , т.е.

$$\Delta AD = \Delta C + \Delta M = c\Delta Y - m\Delta Y = (c - m)\Delta Y.$$

Но и пределната склонност към потребление, и пределната склонност към внос са по-ниски от 1, и следователно промените в дохода няма да доведат до промени в съвкупното търсене в същата степен, поради което кривата AD е по-полегата от 45-градусовата линия (фиг. 8.12).

Механизмът на уравнивяване на икономиката отново се свързва с изменението на запасите – когато планираното потребление (AD) надвишава производството (Y), запасите намаляват, и обратно.

Извод: Равнището на дохода се определя от компонентите на съвкупното търсене като при дадено тяхно увеличение, нарастването на националния доход зависи от стойността на мултипликатора.

Фиг. 8.12. Промени в равновесното равнище на дохода

4. Кейнсианска теория за лихвения процент и търсенето на пари – лихвеният процент се разглежда като възнаграждение за раздялата с ликвидност за определен период и той не е цената, която довежда в равновесие търсенето на ресурси за инвестиране с готовността за въздържане от текущо потребление под формата на спестявания, а е **цената, която уравнивява желанието да се държи богатство под формата на налични**

пари, със съществуващото количество налични пари, т.е. търсенето и предлагането на пари се уравнивяват чрез промените в лихвения процент. При допускането за фиксирани цени, в кейнсианската теория не следва да се прави разграничение между реален и номинален лихвен процент, тъй като инфлационните очаквания са 0:

$$R = i - \pi^e$$

при $\pi^e = 0$.

Следва, че:

$$R = i.$$

а) Търсене на пари – във основа на теорията на Кейнс за предпочитанията към ликвидност се оформят следните мотиви за търсене на пари, които се изграждат на база връзката между ползите от държане на пари и разходите, свързани с тяхното притежание:

- **Трансакционен** – произтича от използването на парите за всекидневни разплащания с потребителски и производствен характер, като икономическите агенти търсят пари, за да могат да извършват покупки на стоки и услуги. В този случай търсенето на пари зависи от броя трансакции, които са номинални, и се изразяват от номиналния БВП, т.е. трансакционното търсене на пари се определя от номиналния БВП, а той е произведение на реалния БВП (Y) и равнището на цените (P).
- **Предохранителен** – отразява използването на парите за посрещане на неочаквани разходи при непредвидени обстоятелства, наложени от неопределеността на икономическата среда. Следователно предохранителното търсене на пари зависи от дохода (Y), но и от лихвения процент (R), тъй като държането на пари в брой доставя ликвидност, но се свързва с лишаване от доходност (лихва), като колкото по-висок е лихвеният процент, толкова са по-големи пропуснатите ползи (лихва) от държането на пари в брой. Развитието на технологиите и структурата на финансовата система влияят върху осигурителното търсене на пари – ако са налице съмнения в ефективността на банковата система, може да се спестява повече извън нея, а също притежаването на кредитна карта намалява този мотив за търсене на пари.
- **Спекулативен** – произтича от намерението да се осигури печалба от парите, като икономическите агенти търсят и задържат пари в себе си, които влагат в различни форми за увеличаване на първоначалния паричен запас – напр. наддаване на фондова борса, еврофутбол, лотария и др. Така спекулативното търсене на пари зависи от плещанията по ДЦК, които приемаме за универсален алтернативен (на влагането на средства в банковата система и участието в лотарийни игри) източник на доходност, като при спад на доходността на ДЦК (по

същество лихвен процент – R), икономическите агенти предпочитат да държат повече пари в брой. Спекулативното търсене на пари се свързва с ролята на парите като източник за натрупване на богатство и зависи от склонността на инвеститорите да поемат рискове.

Въз основа на факторите, които определят търсенето на пари, извеждаме **функцията на номинално търсене на пари**, която изразява зависимостта между количеството на пари, което се търси в икономиката, и факторите, влияещи на това търсене:

$$M^D = L(Y, P, R).$$

Търсенето на пари нараства при увеличаване на националния доход и ценовото равнище и намалява при увеличаване на лихвения процент, тъй като се предпочита влагането на наличните пари в банковата система.

$$\uparrow P \uparrow Y \downarrow R \rightarrow \uparrow M^D.$$

Оттук можем да изведем и **функцията на реално търсене на пари (реални парични баланси)**, която отчита влиянието на инфлацията:

$$\frac{M^D}{P} = L(Y, R).$$

Извод: Включването на дохода и ценовото равнище във функцията на търсене на пари прави нейните изменения непостоянни, при което не може единствено чрез промените в лихвения процент да се осигури съответствие между търсенето и предлагането на пари.

б) Капан на ликвидността – ако търсенето на пари е силно чувствително към промените в лихвения процент, може да се изпадне в **капан на ликвидността** – ситуация, при която разширяването на паричното предлагане в условия на лоша икономическа среда не оказва съществен ефект в икономиката, тъй като реалният лихвен процент остава висок.

Нека една икономика едновременно се намира в състояние на рецесия (негативен производствен разрыв) и дефлация. Централната банка цели да стимулира икономиката, т.е. да ускори БВП и да увеличи инфлацията, като намали сконтовия лихвен процент на 0%. При наличие на дефлация и очаквания за дефлация, реалният лихвен процент, в случая номиналният лихвен процент плюс очакванията за дефлация, може да бъде все още прекалено висок, за да окаже ефект върху икономическата активност:

$$R = i - (-\pi^e) = i + \pi^e > 0.$$

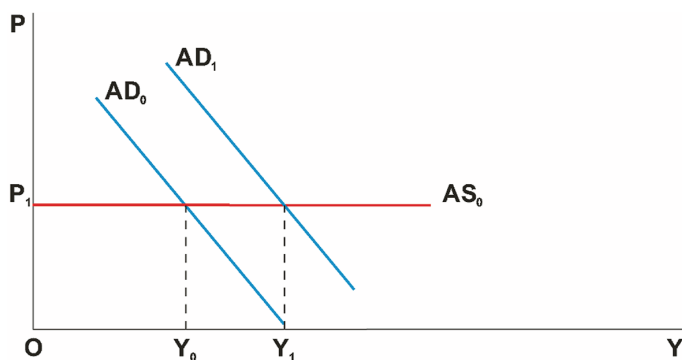
Същевременно при сконтов лихвен процент 0%, търговските банки имат възможност неограничено да заемат средства от централната банка, но поради лошата икономическа среда и несигурността в икономиката е

по-вероятно да ги трансформират в свръхрезерви, което допълнително се стимулира и от високия реален лихвен процент, ограничаващ търсенето на кредити. Така икономиката фиктивно се озовава в състояние на свръхликвидност, чието насочване към реалния сектор е затруднено.

Такава ситуация се наблюдава в Япония от 1994 г. при политиката на нулеви лихвени проценти. През 2013 г. т. нар. Абеномика, насочена към фискални стимули, изкупуване на активи на търговските банки от страна на централната банка и провеждането на структурни реформи, целеше справяне с капана на ликвидността. По време на финансовата и икономическа криза от 2007 – 2008 г. развитите страни изпадат в ситуация, подобна на капан на ликвидността, както и по време на Голямата депресия, което е една от основните причини за невъзможността кризата да бъде бързо преодоляна.

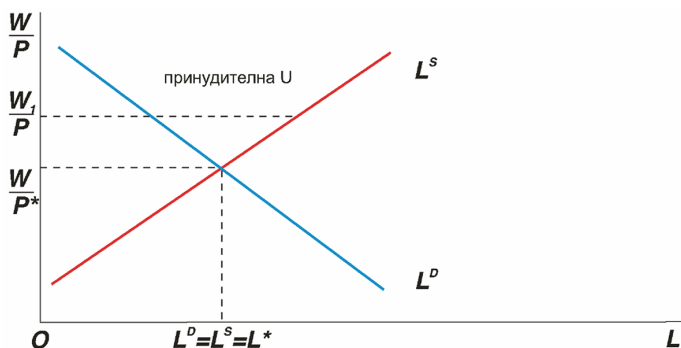
5. Кейнсианско обяснение на безработицата и инфлацията – равнището на заетостта се определя от производството, а то зависи от съвкупните разходи и краткосрочните очаквания на фирмите – очакванията за разходите за производство при различни мащаби на дейността и очакванията за приходите от продажби.

Нека в една икономика се наблюдава намаляване на съвкупното търсене в краткосрочен план. Тъй като цените и номиналните работни заплати са негъвкави, фирмите не могат да реагират на този шок от страна на търсенето чрез промени на номиналните работни заплати, както и по линия на понижаване на цените на своята продукция (фиг. 8.13). Това ги кара да съкратят производството си – Y_1 и да намалят заетите лица.

Фиг. 8.13. Промени в краткосрочното макроикономическо равновесие при шок от страна на търсенето

Същевременно негъвкавостта на работните заплати позволява търсенето и предлагането на труд да не бъдат в равновесие и да има излишък от предлагане на труд на трудовия пазар. Така се формира **принудителна безработица**, при която част от трудещите се, които са съгласни да работят и за по-ниска номинална работна заплата, не биха могли да си намерят работа и биват принудително съкратени, тъй като работодателите им не могат да плащат наложеното по-високо заплащане за техния труд от периода преди действието на шока от страна на търсенето (фиг. 8.14). Това показва и, че работните заплати в кейнсианския модел не са просто екзогенни променливи, а са резултат от процеса на договаряне между работодатели и работници в някакъв минал момент.

Фиг. 8.14. Принудителна безработица

По този начин в краткосрочен план се установява ситуация на **временното равновесие** (съвпадение на по-ниското съвкупно търсене със съкратеното съвкупно предлагане) **при наличие на принудителна безработица, която съответства на точно определено равнище на икономическа активност**. Това временно равновесие се характеризира с едновременна невъзможност както всички желаещи да си намерят работа, така и работодателите да си осигурят достатъчна заетост за производството на толкова стоки, колкото биха желали чрез намаляване на номиналната работна заплата.

Извод: Икономиката може да постигне съвпадение между съвкупно търсене и съвкупно предлагане при наличие на безработица и отклоняване от състоянието на пълна заетост. Пълната заетост се свързва с определена норма на безработица, т. нар. естествена норма на безработица, която е резултат от зависимостта на предлагането на труд от номиналната, а не от реалната работна заплата, при което доходът може да се колебае продължително под равнището, съответстващо на пълната заетост.

Защо заплатите са негъвкави в краткосрочен план? – Това произтича от спецификите на самата пазарна среда: наличие на синдикати, установяване на минимална работна заплата, сключване на безсрочни трудови договори; поддържане на ефективни работни заплати, които мотивират служителите да работят, а не просто осигуряват тяхното съществуване на равнището на жизнения минимум; заради постигнатото ниво на квалификация, работниците и служителите не биха приели да се трудят при дадено по-ниско възнаграждение.

Принудителната безработица възниква в ситуации, при които преобладаващата номинална работна заплата е по-висока от равновесната номинална работна заплата на пазара и тя се отстранява със стимулиране на съвкупното търсене. Следователно **в кейнсианския модел заетостта зависи от текущия доход; правителствените покупки, чрез които може да се преодолее негативен производствен разрыв; капитала от предходния момент, от който зависят инвестициите днес:**

$$L_t = f(Y_t, K_{t-1}, G_t)$$

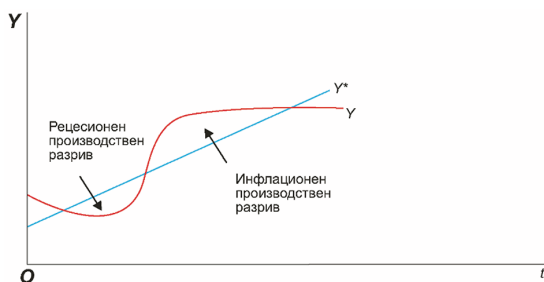
$$\uparrow Y \rightarrow \uparrow L \rightarrow \downarrow U \rightarrow \uparrow P.$$

Увеличаването на производството се свързва и с нарастване на заетостта, а оттам чрез безработицата се влияе и върху инфлацията в съответствие с краткосрочната крива на Филипс – приспособяването на цените е чрез промените в количеството производство и инфлацията се поражда, когато съвкупното търсене надвишава съвкупното предлагане, като това става с определен коефициент на адаптация (λ):

$$\pi_t = \lambda(AD_t - AS_t)$$

при $\lambda > 0$.

Колкото по-висока е стойността на коефициента λ , толкова по-бързо е приспособяването между съвкупното търсене и съвкупното предлагане и **инфлацията е всъщност отклонението на реалното равнище на цените от равновесното им равнище, което не може да се постигне поради тяхната негъвкавост.** Истинска инфлация се постига в дългосрочен план, а дотогава инфлацията компенсира само наблюдаваната преди това дефлация при негативния шок от страна на търсенето, т.е. **истинска инфлация имаме, когато увеличаването на ефективното търсене не води само до нарастване на обема на производството, а е предпоставка за увеличаване на производствените разходи, респективно работната заплата.**

Фиг. 8.15. Цикличност в икономиката

Така *ценовото равнище се променя в краткосрочен план в съответствие със степента, в която се променя заетостта, а в дългосрочен план измененията в цените вече са в отговор на промените в производствените разходи в резултат от новите технологии или по-голямото по обем оборудване*. Цените няма да нарастват твърде много до момента, до който производството нараства, но съществуват все още ефективно незаети ресурси. Следователно ценовото равнище зависи от работната заплата и заетостта:

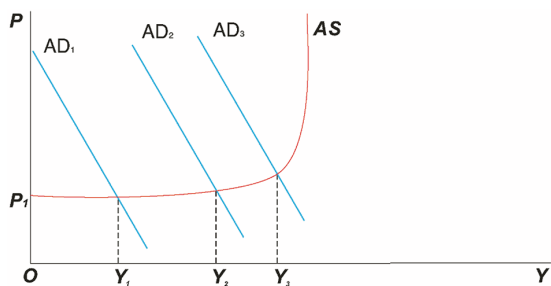
$$\pi_t = f(U_{\text{кратък период}}, W_{\text{дълъг период}}).$$

Така можем да опишем трансмисионния механизъм на цените в кейнсианския модел по следния начин: негативен шок от страна на търсенето води до намаляване на компонентите на съвкупното търсене, откъдето намалява производството и заетостта, а оттам ефектът се пренася и върху инфлацията.

6. Кейнсианско обяснение на икономическия цикъл – по същество кейнсианската теория описва развитието на икономиката в условията на криза и *колебанията на икономическия цикъл се дължат основно на промени в компонентите на съвкупното търсене*: намаляването на съвкупното търсене води до рецесия, а неговото увеличаване – до експанзия. По-детайлно представен *икономическият цикъл се задвижва от колебанията в склонността към потребление, предпочитанията към ликвидност и пределната ефективност на капитала* и Кейнс описва *фазите на циклично развитие на икономиката чрез отклоненията между лихвения процент и пределната ефективност на капитала*.

- Последните стадии на икономическия бум се характеризират с оптимистични очаквания за бъдещата доходност на капитала, която е достатъчно висока, за да компенсира неговото нарастващо изобилие и по-високите производствени разходи.

- При икономическа експанзия пределната ефективност на капитала нараства поради оптимистичните очаквания в икономиката, а кризата е следствие именно от нейния срив поради рязката загуба на доверие, намаляване на склонността към потребление и увеличаване на търсенето на пари, при което лихвеният процент нараства, а оттук се влошава и инвестиционният климат.
- Икономическият бум, завършващ с депресия, се поражда от комбинацията на лихвен процент, който е твърде висок за състоянието на пълна заетост, с погрешни очаквания, които пречат на този лихвен процент да влияе съдържачо на икономиката – „лихвен процент, който е много висок при икономически бум, е като онези лекарства, които лекуват болестта, като убиват пациента“ (Джон М. Кейнс, Обща теория на заетостта, лихвата и парите).
- Спадът на пределната ефективност на капитала намалява склонността към потребление, защото понижава пазарната стойност на акциите, а оттам и доходите от капитал. Кейнс препоръчва увеличаване на склонността към потребление при криза, което ще стимулира инвестициите и ще доведе до нарастване на заетостта.
- Държавната намеса е оправдана в случаи, при които се наблюдава рецесионен производствен разрыв и икономиката е в криза (фиг. 8.15). *Правителството чрез увеличаване на правителствените разходи допринася за увеличаване на съвкупния доход в зависимост от величината на мултипликатора ($\Delta Y = \gamma \Delta G$) или непряко чрез трансферните плащания и промените в ставката по преките данъци влияе на разполагаемия доход на домакинствата, а оттам и на тяхното потребление.* Това позволява увеличаване на фирменото производство при постоянно равнище на цените и създава възможности за реализиране на фирмени печалби и разширяване на заетостта, респективно за по-високи доходи. Ценовото равнище би се запазило непроменено при провеждане на експанзионистична фискална или парична политика до момента, до който е налице пониско от потенциалното равнище на дохода. По този начин кейнсианците обясняват инфлацията като феномен на реалния сектор на икономиката и както знаем от краткосрочната крива на Филипс, я обвързват с безработицата.

Фиг. 8.16. Ефекти от фискалната експанзия в дългосрочен план при фиксирани цени

$$\uparrow Y = \uparrow AD = C + I + \uparrow G + X - M.$$

След достигането и евентуално задминаването на потенциалното равнище на дохода в резултат на държавната намеса (фиг. 8.16), се изпада в ситуация на свръхпроизводство, чието коригиране напълно в унисон с неокласическите принципи е чрез промени в цените. При ускоряване на ценовото равнище реалната работна заплата би възстановила първоначалното си равнище и бихме достигнали отново първоначалното дългосрочно (неокласическо) равновесие на националния пазар. Така *Кейнс демонстрира, че парите не само обслужват движението на материалните ценности, но и могат да повлияят на тяхното разпределение и не са неутрални по отношение на съвкупния доход и заетостта.*

7. Изводи от кейнсианския модел

- Производството се определя от компонентите на съвкупното търсене, а съвкупното предлагане не играе роля в този процес ($Y = AD$).
- Връзката между промените в компонентите на съвкупното търсене и промените в дохода е опосредствана от мултипликационния ефект ($\Delta Y = \gamma \Delta AC$).
- Безработица може да съществува при краткосрочно макроикономическо равновесие и голямата част от нея е принудителна.
- Намесата на правителството е желателна под формата на фискална или парична експанзия за възстановяване на макроикономическото равновесие в краткосрочен план. Политики от страна на дохода също могат да се използват за постигане на стабилизационни цели и придвижване на икономиката към пълна заетост.

а) Последици и приложимост на кейнсианството – акцентът на кейнсианския анализ е в краткосрочен план и моделът няма претенции да се прилага към дългосрочните въпроси за икономическия растеж и икономи-

ческото развитие. Но това води до **пренебрегване на шоковете от страна на предлагането** като повишаване на цените на производствените фактори и ефектите от технологичния прогрес, които са в основата на наблюдаваната стагфлация от 70-те години на XX век и края на „златните години на макроикономиката” в периода 50 – 70 години на XX век, в които кейнсианството е водеща икономическа доктрина и се характеризират с:

- нарастване на либерализацията на международната търговия и финансовите трансакции;
- създаване на благоприятни условия за поддържане на ниска инфлация при нарастващо съвкупно търсене;
- активна намеса на правителството за стимулиране на съвкупното търсене;
- възможности за ускоряване на икономическия растеж след Втората световна война.

„Златните години на макроикономиката“ завършват с нарастването на инфлацията и безработицата и ниския икономически растеж през 70-те години на XX век, които много изследователи разглеждат като резултат от прилагането на експанзионистична макроикономическа политика, каквито са предписанията на Кейнс. Те обръщат внимание и, че поради прекомерния акцент върху страната на съвкупното търсене, до голяма степен кейнсианството не може да обясни процеса и промените в икономическото развитие във времето. Сериозната роля на технологичния прогрес остава недостатъчно изследвана и недооценена в кейнсианския анализ, което го прави несъвместим със съвременния модел на икономически прогрес, както изтъкват последователите на школата на реалния бизнес цикъл. В годините на Голямата умереност (The Great Moderation) между 1987 и 2002 г., когато в световен план се наблюдават ниски лихвени проценти, ниска инфлация и слаби колебания на икономическия цикъл, водещите икономисти стигат почти до пълно отричане на кейнсианските идеи и прибързват да ги обявят за присъщи на един безвъзвратно отминал период. Само няколко години по-късно при промяната в икономическата конюнктура с избухването на световната финансова и икономическа криза от 2008 – 2009 г., а и съвсем наскоро покрай кризата с COVID-19, обаче масово прилаганата стратегия на провеждане на акомодираща макроикономическа политика доказва, че кейнсианството е преди всичко „кризисна теория“, чиято универсалност се проявява, когато трябва да се изглаждат колебанията на икономическия цикъл, а не когато икономиката вече е възстановила потенциалната си траектория на развитие.

Използвана и препоръчителна литература

- Ганев, К. (2015). Бизнес цикли (теории и модели).София, Стопански факултет, Тема 6: Кейнс, кейнсианците и макроикономическите колебания.
- Ганев, К. (2005). Измерване на общата факторна производителност: счетоводство на икономическия растеж за България. Дискусионни материали на БНБ 48/2005.
- Barro, R. (2008). Macroeconomics: A Modern Approach. Thomson South-Western, Chapter 16: Money and Business Cycles II: Sticky Prices and Nominal Wage Rates.
- Barro, R. (1990). Macroeconomics. John Wiley&Sons, New York, Third Edition, Chapter 20: The Keynesian Theory of Business Fluctuations.
- Burda, M., C. Wyplosz (2017). Macroeconomics (A European Text). Oxford University Press, Seventh Edition, Chapter 10: Macroeconomic Equilibrium in the Short Run.
- Dornbusch, R., S. Fischer, R. Startz (2018). Macroeconomics. McGraw-Hill International Edition, Thirteenth Edition, Chapter 9: Income and Spending; Chapter 15: The Demand for Money.
- Hall, R., J. Taylor (1993). Macroeconomics. W.W. Norton & Company, Fourth edition, New York.
- Karagyozyova-Markova, K., G. Deyanov, V. Iliev (2013). Fiscal Policy and Economic Growth in Bulgaria, BNB Discussion Papers No. 90.
- Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. Cambridge University Press.
- McCallum, B. (1989). Monetary Economics. Theory and Policy. Macmillan Publishing Company, New York, Chapter 3: The Demand for Money; Chapter 5: The Static Classical and Keynesian Models.
- Mishkin, F. (2013). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. Tenth Edition, Pearson Addison Wisley, Chapter 21: The Demand for Money.
- Muir, D., A. Weber (2013). Fiscal Multipliers in Bulgaria: Low But Still Relevant. IMF Working Paper, 13 (49).
- OECD (2014). The Economic Outlook for Southeast Asia, China and India 2014: Beyond the Middle-Income Trap.
- Room, M. (2001).Potential Output Estimates for Central and Eastern European Countries Using Production Function Method. Estonian National Bank.
- Snowdon, B., H. Vane (2005). Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State). Edward Elgar Publishing Limited, Chapter 1: Understanding modern macroeconomics; Chapter 2: Keynes v. the 'old' classical model.

Тема 9

Общо равновесие на стоковия и паричния пазар. Моделът $IS-LM$ в отворена икономика

- *Същност на модела $IS-LM$*
- *Равновесие на стоковия пазар*
- *Равновесие на паричния пазар*
- *Равновесие на стоковия и паричния пазар*

1. Същност на модела $IS-LM$ – моделът $IS-LM$, който представлява формализация на кейнсианската доктрина, е теоретичната рамка, около която се заражда макроикономиката като самостоятелен клон на икономическата наука. В своя стандартен вид, изведен от Джон Хикс, моделът се отнася за затворена икономика, а по-късно се доразвива от Робърт Мъндел и Маркъс Флеминг и за отворена икономика, като се включват и валутните пазари. С оглед по-голяма реалистичност на анализа и демонстриране на възможностите на модела $IS-LM$, в настоящата тема го представяме при отчитане на трансакциите по износ и внос на стоки и услуги, но без да навлизаме в спецификите на валутните пазари, което изисква друго, различно от уводното равнище, ниво на изучаване.

Моделът се извежда при следните допускания:

- Доходът и заетостта в модела се определят изцяло от съвкупното търсене (AD), а страната на съвкупното предлагане (AS) не се специфицира, като се приема, че съвкупно търсене и съвкупно предлагане съвпадат.
- Цените са фиксирани и ценовото равнище се приема за постоянно в краткосрочен план.
- Равновесието в модела се постига чрез уравновесяването на стоковия и паричния пазар.

2. Равновесие на стоковия пазар – постига се при изравняване на съвкупното търсене и съвкупното предлагане и се описва от кривата IS , която се определя от комбинациите на дохода и лихвения процент, при които стоковият пазар е в равновесие. Кривата дължи наименованието си на условието за пазарно равновесие в затворена икономика, според което инвестиции ($investments$) и спестявания ($savings$) се изравняват.

а) **Извеждане на кривата IS** – извежда се в съответствие с кейнсианската теория на дохода при съвпадение в краткосрочен план между дохода и съвкупното търсене, което се описва от следните функции:

$$\begin{aligned}AD &= C + I + G + X - M \\C &= a + c(Y - taY + TR) \\I &= I_0 - i_1R + k\Delta Y_{t-1} \\&\quad G\end{aligned}$$

$$NX = X - M = x_1Y^f - mY + (x_2 + m_1)RER - (x_3 + m_2)R - M_0.$$

Равновесието на стоковия пазар се постига при уравнивяване на съвкупното търсене и производството и затова търсим равновесното равнище на дохода, при което това е възможно. Съгласно наложените условия за постигане на равновесие на стоковия пазар:

$$Y = AD = C + I + G + X - M$$

$$Y = a + c(Y - taY + TR) + I_0 - i_1R + G + x_1Y^f + x_2RER - x_3R - M_0 - mY + m_1RER - m_2R$$

$$Y = a + cY - ctaY + cTR + I_0 - i_1R + G + x_1Y^f + x_2RER - x_3R - M_0 - mY + m_1RER - m_2R$$

$$Y - cY - ctaY + mY = a + cTR + I_0 + G + x_1Y^f + x_2RER - M_0 + m_1RER - i_1R - x_3R - m_2R.$$

Нека всички променливи, независещи от дохода и от реалния лихвен процент, означим като автономни и отбележим с AC:

$$AC = a + cTR + I_0 + G + x_1Y^f + x_2RER - M_0 + m_1RER$$

Следователно:

$$(1 - c(1 - ta) + m)Y = AC - i_1R - x_3R - m_2R$$

$$Y = \frac{1}{1 - c(1 - ta) + m} (AC - (i_1 + x_3 + m_2)R).$$

Знаем, че мултипликаторът в отворена икономика е:

$$\gamma = \frac{1}{1 - c(1 - ta) + m}.$$

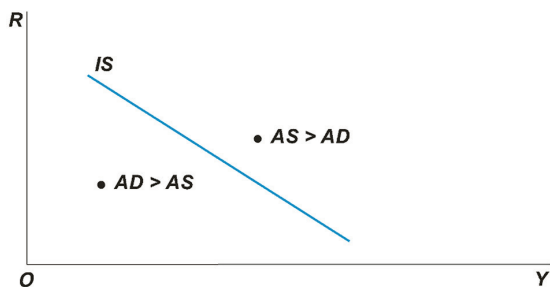
Откъдето следва, че:

$$Y = \gamma AC - \gamma(i_1 + x_3 + m_2)R$$

и полученото равенство задава уравнението на кривата IS, чийто наклон⁶е:

⁶ Наклонът и отрезък на една права се намира по формулата $y = ax + b$, където y отразява стойността на параметъра, разположен по ординатата, x – стойността на параметъра по абсцисата, ax е наклонът на правата, а b е отрезък. В нашия случай на ординатата сме разпо-

$$R = \frac{AC}{i_1 + x_3 + m_2} - \frac{1}{\gamma(i_1 + x_3 + m_2)} Y$$

Фиг. 9.1. Крива *IS*

Въз основа на аналитичното извеждане на кривата *IS* можем да направим няколко важни извода (фиг. 9.1):

- От уравнението на кривата *IS* виждаме, че размерът на дохода пряко зависи от величината на мултипликатора и стойността на автономните разходи.
- Отрезът на кривата *IS* се определя от автономните разходи, но и от чувствителността на инвестициите и нетния износ от лихвения процент. При по-ниска тяхна чувствителност, отрезът на кривата *IS* ще бъде по-голям при дадено равнище на автономните разходи.
- Наклонът на кривата *IS* е отрицателен, тъй като намалението на лихвения процент води до увеличаване на инвестициите, износа на стоки и услуги и намалява вноса на стоки и услуги, при което доходът нараства. Самият наклон е обратнопропорционален на мултипликатора на автономните разходи и чувствителността от реалния лихвен процент на инвестициите (i_1), на износа на стоки и услуги (x_3) и на вноса на стоки и услуги (m_2). Следователно:
 - колкото е по-голям мултипликаторът и по-висока е еластичността на инвестициите, износа и вноса на стоки и услуги от лихвения процент, толкова наклонът на кривата *IS* е по-малък и тя е по-полегата;
 - при по-малък мултипликатор и по-слабо чувствителни компоненти на съвкупното търсене от лихвения процент, наклонът на кривата *IS* е по-голям и тя е по-стръмна.

ложили стойностите на лихвения процент, а на абсцисата – стойностите за дохода. Поради тези съображения наклонът на кривата *IS* се намира чрез изразяване на лихвения процент чрез дохода.

- Тъй като фискалната политика чрез промените в правителствените разходи (правителствени покупки и трансферни плащания) пряко влияе върху равнището на дохода и индиректно чрез промяната в данъчната ставка по преките данъци оказва влияние върху разполагаемия доход и стойността на мултипликатора, фискалните инструменти могат да променят местоположението и наклона на кривата *IS*:
 - увеличаването на автономните разходи, част от които са и правителствените покупки и трансферните плащания, измества кривата *IS* нагоре и надясно, а тяхното намаляване измества кривата *IS* надолу и наляво;
 - увеличаването на данъчната ставка предизвиква намаляване на мултипликатора и кривата *IS* става по-стръмна, а в обратния случай при намаляване на данъчната ставка, кривата *IS* става по-полегата.
- Всички точки извън кривата *IS* са свързани с неравновесие на стоковия пазар:
 - точките, разположени надясно от кривата и над нея, кореспондират със съвкупно предлагане, надвишаващо съвкупното търсене;
 - точките, разположени наляво от кривата и под нея, кореспондират със съвкупно търсене, надвишаващо съвкупното предлагане.

3. Равновесие на паричния пазар – постига се при изравняване на търсенето и предлагането на пари и се описва от кривата *LM*. Кривата *LM* (търсене – предлагане на пари: liquidity – money) определя комбинациите на лихвения процент и дохода, при които паричният пазар е уравновесен.

а) извеждане на кривата *LM* – основава се на кейнсианската функция на реално търсене на пари при допускане, че предлагането на пари от страна на централната банка е фиксирано:

$$\frac{M^d}{P} = L(Y, R).$$

От друга страна, при равновесие на паричния пазар търсенето и предлагането на пари съвпадат и са равни на паричната маса (*QM*), а поддържането на това равновесие е в основата на извеждането на кривата *LM*:

$$\begin{aligned} M^d &= M^s = QM \\ \frac{QM}{P} &= zY - hR, \end{aligned}$$

където *z* е еластичността на търсенето на пари от дохода ($z \geq 0$) и *h* е еластичността на търсенето на пари от реалния лихвен процент ($h \leq 0$).

След преобразуване уравнението на кривата LM придобива следния вид:

$$-zY = -\frac{QM}{P} - hR$$

$$zY = hR + \frac{QM}{P}$$

$$Y = \frac{1}{z} \left(\frac{QM}{P} \right) + \left(\frac{h}{z} \right) R,$$

откъдето виждаме, че наклонът на кривата LM има следния аналитичен израз:

$$R = \frac{\frac{1}{z} \left(\frac{QM}{P} \right)}{\frac{h}{z}} + \frac{1}{\frac{h}{z}} Y$$

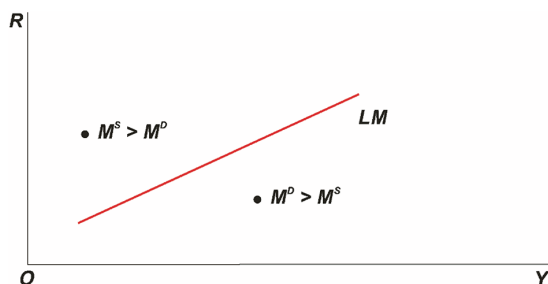
$$R = -\frac{1}{h} \left(\frac{QM}{P} \right) + \frac{z}{h} Y.$$

Въз основа на аналитичното извеждане на кривата LM можем да направим няколко важни извода:

- От уравнението на кривата LM виждаме, че размерът на дохода зависи от реалната парична маса в съотношение обратнопропорционално на чувствителността на търсенето на пари от дохода $-z$.
- Отрезък на кривата LM възлиза на:

$$-\frac{1}{h} \left(\frac{QM}{P} \right),$$

от което следва, че той зависи от реалната парична маса в съотношение обратнопропорционално на чувствителността на търсенето на пари от лихвения процент. При по-ниска негова чувствителност, отрезък на кривата LM ще бъде по-голям при дадено равнище на реалната парична маса.

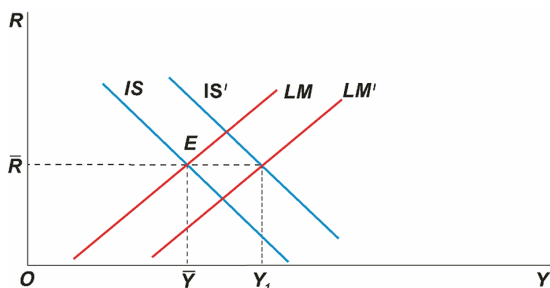
Фиг. 9.2. Крива LM

- Наклонът на кривата LM (фиг. 9.2) е положителен, тъй като с увеличаването на дохода, трансакционното търсене на пари при дадено екзогенно парично предлагане се повишава и само чрез повишаването на лихвения процент може да се възстанови равновесието между търсене и предлагане на пари. Самият наклон се изразява от съотношението между еластичността на търсенето на пари от дохода и от лихвения процент: $\frac{z}{h}$. Следователно:
 - колкото е по-висока чувствителността на търсенето на пари от лихвения процент, толкова наклонът на кривата LM е по-малък и тя е по-полегата, т.е. при по-малко изменение в лихвения процент ще се наблюдава по-голям ефект върху дохода;
 - при по-висока чувствителност на търсенето на пари от дохода, наклонът на кривата LM е по-голям, тя е по-стръмна и по-голямо изменение в лихвения процент води до по-малка промяна в дохода.
- Тъй като паричното предлагане се определя от централната банка, а спрямо нейната политика на използване на инструментите на паричната политика се изменя и търсенето на пари, политиката на паричните власти може да променя местоположението и наклона на кривата LM :
 - увеличаването на паричното предлагане измества кривата LM надолу и надясно, а намаляването на паричното предлагане я измества нагоре и наляво;
 - тъй като в случая отрезът на кривата LM се определя от реалната парична маса, промените в цените при постоянно парично предлагане също могат да я изместват в различни посоки: ако цените се повишават при неизменно парично предлагане, реалната парична маса намалява и кривата LM се измества нагоре и надясно, и обратно. Следва да отбележим обаче, че това е актуално в дългосрочен план, какъвто ние в настоящата тема не разглеждаме.
- Всички точки извън кривата LM са свързани с неравновесие на паричния пазар:
 - точките, разположени наляво и нагоре от кривата, се свързват със свръхпредлагане на пари спрямо тяхното търсене;
 - точките, разположени надясно и под кривата, кореспондират с по-високо търсене спрямо предлагането на пари.

4. Равновесие на стоковия и паричния пазар – аналитично се описва от следната система уравнения:

$$\begin{cases} IS : Y = \frac{1}{1-c(1-ta)+m} (AC - (i_1 + x_3 + m_2)R) \\ LM : Y = \left(\frac{h}{z}\right)R + \frac{1}{z} \left(\frac{QM}{P}\right) \end{cases},$$

а графично описаното равновесие се постига чрез пресичане на кривите IS и LM (фиг. 9.3):

Фиг. 9.3. Равновесие на стоковия и паричния пазар според модела $IS-LM$

Равновесието на стоковия пазар определя и равновесните равнища на дохода – \bar{Y} и реалния лихвен процент – \bar{R} .

а) Възможности на фискалната политика да влияе върху равновесието на стоковия и паричния пазар – правителствените разходи и трансферните плащания са част от автономните разходи, а ставката по преките данъци косвено оказва ефект върху дохода чрез потреблението на домакинствата. Тяхната промяна пряко влияе върху равновесието на стоковия пазар по следния начин:

$$\begin{aligned} \uparrow AC &= \gamma + c\uparrow TR + I_0 + \uparrow G + x_1 Y^f + x_2 RER - M_0 + m_1 RER \\ \uparrow Y &= \gamma \uparrow AC - \gamma(i_1 + x_3 + m_2)R \end{aligned}$$

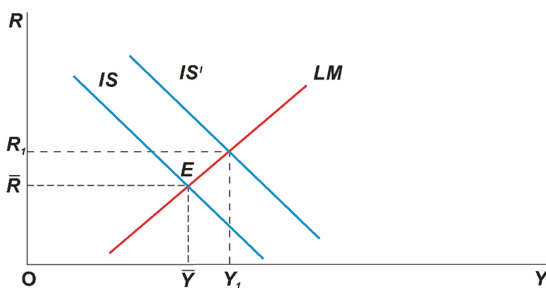
и следователно кривата IS се измества нагоре и надясно, което при равни други условия води до увеличаване на дохода. В това се състоят т.нар. **кейнсиански ефекти от провеждането на фискална политика**, които в изключителна степен зависят от стойността на мултипликатора, тъй като:

$$\begin{aligned} \Delta Y &= \gamma \Delta G \\ \Delta Y &= c\gamma \Delta TR \\ \Delta Y_t &= -\frac{c}{1-c(1-ta_1)+m} \Delta ta \downarrow Y_0, \end{aligned}$$

а от своя страна мултипликаторът зависи от:

$$\uparrow c \downarrow s \downarrow ta \downarrow m \rightarrow \uparrow \gamma.$$

Следователно кейнсианските ефекти от провеждането на експанзионистична фискална политика (фиг. 9.4) биха били по-силни при активно потребление на домакинствата, съчетано с високо предпочитание към местни стоки и услуги и ограничен внос, т.е. кейнсианските ефекти от експанзионистичната фискална политика до голяма степен зависят от степента на автаркия (самодостатъчност) на националната икономика и потреблението на домакинствата е критична област на въздействие на фискалната политика върху дохода.

Фиг. 9.4. Промени в равновесието на стоковия и паричния пазар при експанзионистична фискална политика

$$\uparrow G \rightarrow \begin{matrix} \uparrow R \rightarrow \uparrow S \downarrow C \downarrow I \downarrow X \uparrow M \rightarrow \downarrow Y \\ \uparrow Y \end{matrix}$$

Повишаването на дохода обаче се съчетава с по-висок лихвен процент, в което се състои т.нар. **пълнен ефект на изтласкването**, според който увеличаването на правителствените разходи променя структурата на дохода – нарастването на реалния лихвен процент се свързва с намаляване на частните инвестиции и нетния износ с размер, пряко зависещ от тяхната еластичност от лихвения процент. Според компонентите на съвкупното търсене този спад на инвестициите и нетния износ бива компенсирани от по-високото правителствено потребление. В аналитичен вид ефектът върху дохода може да се изрази по следния начин:

$$\Delta Y = \gamma \Delta AC - \gamma(i_1 + x_3 + m_2) \Delta R,$$

като лихвеният процент се променя в резултат на екзогенната промяна на правителствените разходи, при което размерът на ефекта на изтласкването $\alpha \Delta A$ съответства и на преместването на кривата *IS* нагоре и надясно.

Пълният ефект на изтласкването е част от *некейнсианските ефекти от провеждането на фискална политика*, които включват също и *Рикардианска еквивалентност*. Тя се извежда при допускане, че икономическите субекти имат рационални очаквания и чрез нея увеличаването на правителствените разходи се обвързва с необходимите средства за финансиране на държавния бюджет. При нарастване на правителствените разходи в текущия момент домакинствата очакват, че средствата за тях ще бъдат набавени чрез по-висок правителствен дълг или увеличаване на данъците в някакъв следващ период. Независимо от предпочитаната форма за финансиране на бюджетните разходи, увеличаването на данъците се разглежда като неминуемо и кара предвидливите домакинства да повишават своите спестявания, с което се намалява тяхното потребление, а оттам и величината на мултипликатора, а респективно намалява ефектът от по-високите правителствени разходи върху националния доход. Така, от една страна, потреблението на домакинствата намалява, както и възможностите чрез увеличаване на правителствените разходи да се стимулира доходът. По този начин се образува своеобразна спирала, при която ефектът от по-високото правителствено потребление е толкова по-висок, колкото е по-високо личното потребление, а то от своя страна е толкова по-ниско, колкото по-високи са правителствените разходи.

Следователно кейнсианските ефекти от провеждането на експанзионистична фискална политика са валидни в краткосрочен план, докато некейнсианските ефекти показват дългосрочните последици от фискална експанзия.

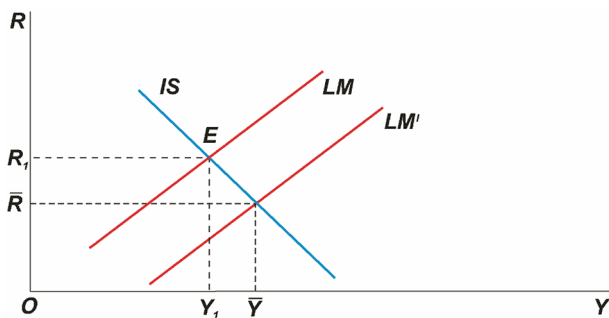
Изводи:

- *Фискалната политика е толкова по-ефективна, колкото чувствителността на инвестициите и нетния износ от лихвения процент е по-ниска, а следователно и ефектът на изтласкване е по-малък, и по-пълнен е ефектът от увеличаването на правителствените разходи.*
- *Фискалната политика е по-ефективна при по-висок мултипликатор, но ако той се съчетава и с висока еластичност на автономните разходи от лихвения процент, неговият краен ефект върху дохода се неутрализира от пълния ефект на изтласкване.*
- *Поради тези причини се счита, че фискалната експанзия е ефективна при по-стръмна крива IS, а при по-полегата крива IS има по-малка фискална неефективност.*

Условия за ефективност на фискалната политика:

- 1) i_p , x_3 и t_2 имат ниска стойност.
- 2) γ е с висока стойност – $\Delta Y = \gamma \Delta G$.
- 3) Кривата IS е стръмна.

б) Възможности на паричната политика да влияе върху равновесието на стоковия и паричния пазар – експанзионистичната парична политика води до намаляване на реалния лихвен процент, при което кривата LM се измества надолу и надясно и при равни други условия доходът нараства при по-нисък лихвен процент (фиг. 9.5).

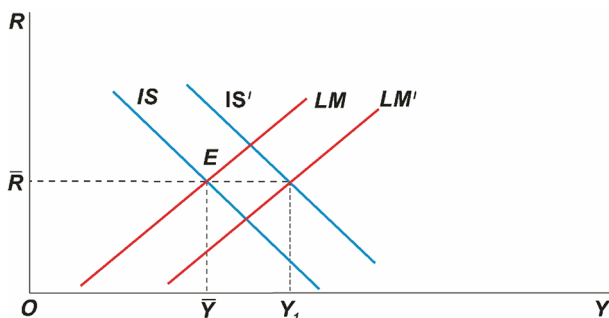
Фиг. 9.5. Промени в равновесието на стоковия и паричния пазар при експанзионистична парична политика

Извод: Паричната политика е толкова по-ефективна, колкото чувствителността на търсенето на пари от лихвения процент е пониска и чувствителността на реалното търсене на пари от дохода е висока. В тази ситуация паричната експанзия под формата на повишаване на парите в обращение води до увеличаване на паричното предлагане при относително неизменно търсене на пари. Така се реализира увеличаване на дохода вследствие на намаляването на лихвения процент от паричната експанзия, което води до положителен ефект върху частните инвестиции и нетния износ при неизменно търсене на пари. Следователно паричната политика е ефективна при по-стръмна крива LM и относително неефективна при по-полегата крива LM .

Условия за ефективност на паричната политика:

- 1) h е с ниска стойност.
 - 2) z е с висока стойност.
- Кривата LM е стръмна: $z > h$.

в) **Възможности на фискалната и паричната политика да влияят върху равновесието на стоковия и паричния пазар** – фискалната експанзия води до увеличаване на дохода, но при по-висок реален лихвен процент, докато паричната експанзия постига същия ефект, но при по-нисък реален лихвен процент (фиг. 9.6). Следователно чрез парична експанзия може да се неутрализира отрицателният ефект от повишаването на лихвения процент при фискална експанзия и така да се ограничи ефектът на изтласкване. Този извод е в основата на препоръчаната от Кейнс експанзионистична макроикономическа политика (т.нар. **акomodираща макроикономическа политика**), включваща в себе си съчетание на фискална експанзия и парична експанзия. Такава политика е уместна в краткосрочен план, когато цените са фиксирани, но в дългосрочен план води до рискове за ускоряване на инфлацията, в което се състоят и основните критики на неокласиците към нея.

Фиг. 9.6. Ефекти от съчетаването на фискална и парична експанзия върху равновесието на дохода и лихвения процент

Изводи:

- *Ефективността на фискалната и паричната политика поотделно се оценява чрез промените в лихвения процент, които предизвикват фискалната и паричната експанзия.*
- *По-ниската чувствителност на компонентите на съвкупното търсене, както и на търсенето на пари от лихвения процент, са предпоставка за постигане на целта на фискалната и паричната експанзия за увеличаване на дохода.*
- *Съвместна ефективност на фискалната и паричната политика може да се постигне при стръмна крива IS и стръмна крива LM.*
- *Ако кривата IS е полегата, т.е. налице е висока чувствителност на частните инвестиции и нетния износ от лихвения процент, паричната експанзия би била ефективна, защото при намаляване на лихвения процент доходът ще нарасне, но фискалната*

експанзия няма да е ефективна, тъй като пълният ефект на изтласкването ще доминира над увеличението на правителствените разходи.

- *В обратната ситуация – при полегата крива LM, т.е. при висока чувствителност на търсенето на пари от лихвения процент, фискалната експанзия би била ефективна, тъй като породеното от нея увеличаване на лихвения процент ще доведе до намаляване на търсенето на пари. За да уравни паричния пазар, централната банка ще се принуди да намали лихвения процент и така би се постигнало увеличаване на дохода при запазване на лихвения процент, т.е. налице са ефектите от акомодиращата макроикономическа политика.*
- *Но самостоятелната парична експанзия при полегата крива LM е неефективна, тъй като увеличаването на паричното предлагане при намаляване на лихвения процент и висока чувствителност на търсенето на пари от него, ще доведе и до увеличаване на самото търсене на пари и така уравниването на паричния пазар ще изисква централната банка отново да увеличи лихвения процент. В тази ситуация ефектът върху дохода под формата на стимулиране на частните инвестиции и нетния износ от намаления лихвен процент не се реализира.*

Използвана и препоръчителна литература

- Dornbusch, R., S. Fischer, R. Startz (2018). Macroeconomics. McGraw-Hill International Edition, Thirteenth Edition, Chapter 11: Money, Interest, and Income.
- Hall, R., J. Taylor (1993). Macroeconomics. W.W. Norton & Company, Chapter 7: Financial Markets and Aggregate Demand. Fourth Edition, New York.
- Snowdon, B., H. Vane (2005). Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State). Chapter 3: The Orthodox Keynesian School. Edward Elgar Publishing Limited.

Тема 10

Неокласически подход за дългосрочен макроикономически анализ

- *Неокласически възгледи за икономическата активност*
- *Допускания и компоненти на неокласическия модел*
- *Неокласическа теория на заетостта и производството*
- *Закон на Сей*
- *Неокласическа теория за лихвения процент*
- *Неокласически подход към търсенето на пари*
- *Динамика на цените в неокласическия модел*
- *Неокласическо обяснение на икономическия цикъл*
- *Възгледи на неокласиците за макроикономическата политика*
- *Критики към неокласическия модел*

1. Неокласически възгледи за икономическата активност – като икономисти неокласици се определят Артър Пигу, Франсис Еджуърт, Алфред Маршал, Джон Стюарт Мил, Вилфредо Парето, които в своите изследвания се основават на класическите за икономиката тези на Адам Смит и Дейвид Рикардо. В съвременен план като най-видни представители на неокласическия ренесанс могат да бъдат посочени Милтън Фридман, Робърт Лукас, Томас Сърджънт и Робърт Бароу, чиито възгледи се проявяват чрез монетаризма, школата на рационалните очаквания и школата на реалния бизнес цикъл⁷, разгледани накратко в първа тема.

Общото във възгледи на споменатите икономисти е, че:

- Цените и работните заплати се приемат за гъвкави, чрез което икономиката автоматично се уравновесява.
- Ако цените са толкова гъвкави, колкото напр. са днес на финансовите пазари, краткосрочният план е толкова кратък, че той може да се пренебрегне и да се премине направо към изследване на икономическото развитие в дългосрочен план.
- Тъй като пазарите сами се уравновесят, икономиката винаги се намира в състояние на **пълна заетост**, т.е. ситуация, при която всеки, който желае, може да си намери работа по пазарно формираната се работна заплата.

⁷ Добра представа за споменатите икономически школи може да се получи от Ганев (2015) и Snowdon, Vane (2005).

- Неравновесия в икономиката не се изключват, но те са временни и пазарният механизъм (търсенето и предлагането, цените и конкуренцията, които влияят върху поведението на икономическите субекти) е в състояние бързо и ефективно да възстанови пазарното равновесие.
- Ролята на правителството е да осигури мирна и конкурентна среда, в която гражданите могат да преследват индивидуалните си цели по най-добрия начин. То трябва да създаде условия за гладко функциониране на пазарния механизъм.
- Държавната намеса, насочена към преодоляване на икономическите неравновесия, е нито необходима, нито желана, а само води до поголяма нестабилност, тъй като изкривява пазарния механизъм и е причина за пазарни несъвършенства (неспособност да се произведат стоки, които се търсят на пазара, или неравномерно разпределение на ресурсите поради външни ефекти, предоставяне на публични блага, или наличие на асиметрична информация, при която икономическите агенти не разполагат с пълна и достатъчна информация относно качеството и цените на продуктите, или несъвършена конкуренция).
- Обръщат слабо внимание на факторите, които определят съвкупното търсене и политиките, които могат да го стабилизират при кризисни ситуации.

2. Допускания и компоненти на неокласическия модел – неокласическият модел се изгражда при следните допускания от съвременна гледна точка:

- Всички икономически субекти (в затворена икономика, каквато разглеждат неокласиците, това са домакинствата и фирмите) се приемат за рационални (т.е. целят постигане на максимална изгода с минимални разходи) и максимизират своята полезност и печалба.
- Икономическите субекти не страдат от парична илюзия, т.е. те определят своето богатство въз основа на неговата стойност в реално, а не в номинално изражение. Липсата на парична илюзия води до рационално икономическо поведение.
- Всички пазари – стокови и на производствени фактори – се приемат за конкурентни, при което икономическите субекти решават какво и колко да купят или продадат въз основа на набор от цени, които са гъвкави, т.е. променливи.
- Пазарната среда се характеризира със съвършена информация за пазарните условия.

а) Основни променливи в неокласическия модел

- Реални променливи – реален доход (Y), реална работна заплата $\frac{W}{P}$ и реален лихвен процент (R);
- Номинални променливи – номинална работна заплата (W), ценово равнище (P) и парична маса (QM);
- Ендогенни променливи – реален доход (Y), търсене на труд (L^D), предлагане на труд (L^S), номинална работна заплата (W), ценово равнище (P), парична маса (QM), потребление на домакинствата (C), инвестиции на фирмите (I) и спестявания на домакинствата (S);
- Екзогенни променливи – физически капитал (K), номинален лихвен процент (i), скорост на парично обращение (V) и парично предлагане (M^S).

б) Компоненти на неокласическия модел

- определящи реалните променливи в модела – неокласическа теория на заетостта и производството, закон на Сей и неокласическа теория за лихвения процент;
- определящи номиналните променливи в модела – количествена теория на парите.

в) **Сектори в икономиката** – разделението на икономическите променливи на номинални и реални величини оформя два сектора – **реален (домакинства и фирми) и паричен (централна и търговски банки)**, което отново показва, че намесата на правителството в икономиката не се разглежда изрично.

3. Неокласическа теория на заетостта и производството

а) **Определяне на равнището на реалния доход** – реалният доход в модела се определя чрез производствената функция:

$$\bar{Y} = AF(\bar{K}, L^*),$$

която показва максималното количество производство, което дадена икономика може да произведе при:

- определено равнище на производствена технология – общата факторна производителност (A);
- фиксиран физически капитал – \bar{K} (машини, сгради, транспортни средства), което като допускане се обосновава от зависимостта на физическия капитал от инвестиционния процес в минали години;

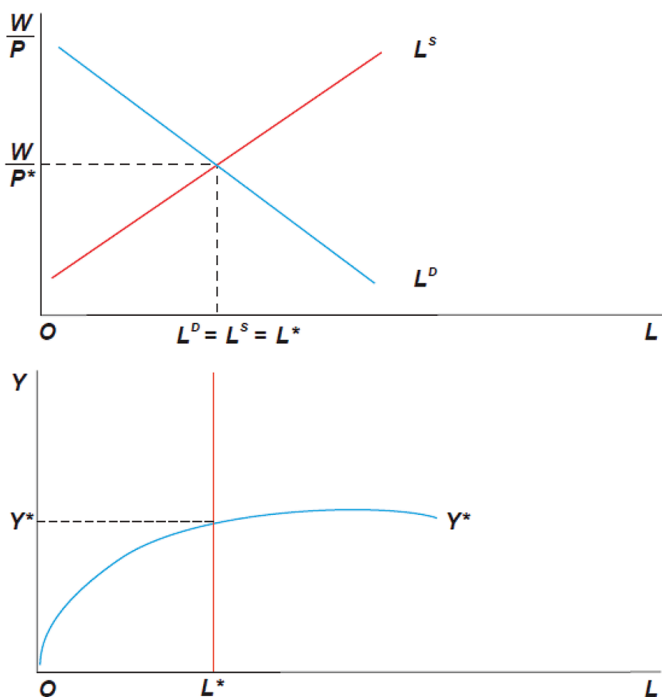
- равновесно количество труд – L^* , който се определя от съвпадението между търсенето на труд (от фирмите – L^D) и предлагането на труд (от домакинствата – L^S) при дадена равновесна реална работна заплата: $\frac{W}{P}$.

Тъй като производствената технология и капиталът се приемат за дадени, променя се само трудът, при което количеството на производство, респективно *доходът, в модела зависи единствено от промените в използването на труда.*

б) Определяне на равнището на труд – определя се от търсенето (L^D) и предлагането (L^S) на труд, които са функция на реалната работна заплата:

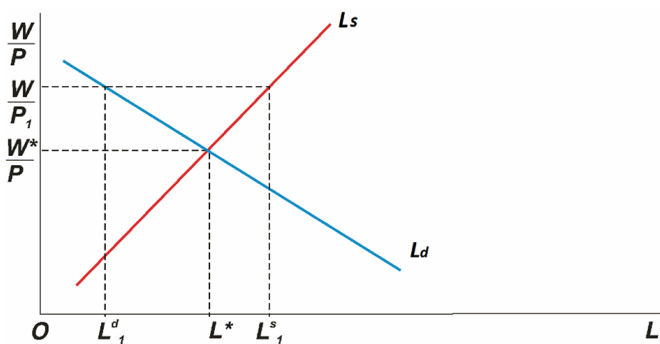
- Съвкупното търсене на труд се свързва с фирмите в модела, които търсят труд, за да могат да произвеждат, и зависи обратнопропорционално от промените в реалната работна заплата, тъй като при по-ниска реална работна заплата, би се използвало по-голямо количество труд от работодателите.
- Съвкупното предлагане на труд се изразява от домакинствата в модела, които предлагат своя труд и търсят работа, за да могат да получават доход, който използват за потребление. То зависи право-пропорционално от промените в реалната работна заплата, тъй като при по-висока реална работна заплата, икономическите агенти биха били по-склонни да работят.

Равновесие на пазара на труда се постига при балансиране на съвкупното търсене и съвкупното предлагане на труд чрез промените в реалната работна заплата (фиг. 10.1). Например, когато реалната работна заплата се понижи, налице е свръхтърсене на труд, при което се търси повече труд, отколкото се предлага и само чрез повишаване на реалната работна заплата равновесието на трудовия пазар би се възстановило. Възстановяването на равновесната заетост в случая става чрез промени в цената на труда при допускането за свършено конкурентни трудови пазари, гъвкави цени и наличие на пълна информация за състоянието на пазара от икономическите субекти.

Фиг. 10.1. Определяне на заетостта и производството в неокласическия модел

в) **Неокласическо обяснение на безработицата** – при установена равновесна реална работна заплата, всеки, който желае, може да си намери работа. Ако реалната работна заплата се повиши, налице би била **класическа безработица** (фиг. 10.2), при която желаещите да се трудят при дадено заплащане на труда са повече от свободните работни места. Тази ситуация на пазара на труда може да бъде преодоляна чрез промени в номиналната работна заплата. Същевременно неокласическият модел не изключва напълно наличието на безработица, но тя има изключително **доброволен характер** и се определя от естественото движение на работещите на пазара на труда и доброволно нежелаещите да се трудят при дадена равновесна реална работна заплата. По този начин доброволната безработица се отъждествява с дългосрочната норма на безработица или пълна заетост.

Фиг. 10.2. Графично определяне на класическата безработица

Забележка: Разликата $L_1^s - L_1^d$ определя равнището на класическата безработица.

Извод: Промените в реалния доход, заетостта и безработицата, както и реалната работна заплата в неокласическия модел се определят от съвкупното търсене и предлагане на труд, което е в основата на неокласическата теория на заетостта и производството.

Според Кейнс описаният механизъм за определяне на реалните променливи в модела е частен случай, при който съвкупното търсене напълно отговаря на и абсорбира нивото на производство. Неокласиците опровергават вероятността за недостатъчно съвкупно търсене чрез закона на Сей. Освен това, както Кейнс изтъква, зависимостта на заетостта от реалната работна заплата противоречи на практиката да се договарят номиналните работни заплати. От друга страна, според неокласическата теория намалението на номиналните работни заплати ще увеличи производството и заетостта и ще доведе до понижаване на цената на крайния продукт, като това е възможно в степен, в която по-ниските номинални работни заплати, които работниците и служителите са склонни да приемат, напълно компенсират намаляващата производителност на труда. Но в този случай неокласиците не отчитат според Кейнс, че това ще има негативен ефект върху съвкупното търсене.

4. Закон на Сей – през 1803 г. Жан-Батист Сей публикува „Трактат по политическа икономия“, в който твърди: „Една стока не би се произвеждала повече ... ако нейното производство веднага не отваря пазарна ниша за други продукти.“ Смесът на закона на Сей е, че **предлагането само си създава търсене при определена цена**, като е възможно да съществуват временни неравновесия между двете за определени стоки и пазарни сектори, но не и за пазара като цяло. От друга страна, законът на Сей гарантира

равенство между съвкупното предлагане и съвкупното търсене, но не и, че при даденото ниво на производство ще бъде постигната пълна заетост, т.е. **дори при равновесно икономическо състояние може да съществува безработица.**

5. Неокласическа теория за лихвения процент – изпълнява основна роля при теоретичното обосноваване на невъзможността съвкупното търсене да не е достатъчно, за да абсорбира текущото производство. В затворена икономика, каквато разглеждат неокласиците, компонентите на съвкупното търсене са потреблението на домакинствата (C) и инвестициите на фирмите (I):

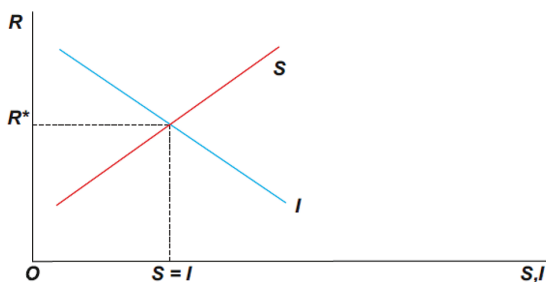
- Потреблението на домакинствата е разликата между получавания доход и спестяванията (S): $C = Y - S$.
- Спестяванията на домакинствата се представят като функция на реалния лихвен процент (R), а именно разликата между номиналния лихвен процент (i) и очакваната инфлация (π^e):

$$R = i - \pi^e,$$

от което следва, че потреблението е функция на реалния лихвен процент освен че и инвестициите зависят от него:

$$Y = C + I = C(R) + I(R).$$

Същевременно неокласиците приемат, че лихвеният процент е достатъчно гъвкав, за да уравни спестяванията и инвестициите в затворена икономика (фиг. 10.3).

Фиг. 10.3. Уравниване на спестяванията и инвестициите чрез промените в лихвения процент

Колкото по-висок е реалният лихвен процент, толкова повече домакинствата спестяват, защото са привлечени от възможността за получаване на по-високи доходи под формата на лихва. Същевременно спестяванията на домакинствата се използват от банките като средства за отпускане на кре-

дители на фирмите за инвестиционни цели. Следователно *при повишаване на реалния лихвен процент спестяванията нарастват, а инвестициите намаляват и съпадението между спестявания и инвестиции става възможно чрез промените в реалния лихвен процент. Този резултат е валиден обаче при допускане, че промените в номиналния лихвен процент са идентични с нарастването на инфлационните очаквания, което е напълно в съответствие с допускането за гъвкавост на цените и въздържане от парична илюзия.*

Извод: Колебанията в реалния лихвен процент уравниряват търсенето и предлагането на парични средства в неокласическия модел, като така се гарантира, че съвкупното търсене (потребление) е винаги достатъчно спрямо съвкупното предлагане (производството на стоки и услуги при използване на инвестиционни средства). Според Кейнс обаче неокласиците изключват възможността за натрупване на принудителни спестявания, като пренебрегват зависимостта на спестяванията от дохода и отчитат само влиянието на лихвения процент.

6. Неокласически подход към търсенето на пари – търсенето на пари (M^D) изразява количеството пари, което всеки икономически субект иска да притежава под формата на пари, и в неокласически аспект се извежда от уравнението на размяната, което показва как се определя номиналният съвкупен доход.

Брвинг Фишер („Покупателната сила на парите”, 1911) моделира връзката между паричната маса QM и общите разходи за стоки и услуги PY , които се отъждествяват със съвкупния номинален доход чрез зависимостта от скоростта на парично обращение V . Тя показва колко пъти средногодишно се изразходва единица пари за покупката на стоки и услуги и измерва степента, в която парите циркулират в икономиката:

$$QM * V = P * Y,$$

известно като *уравнение на размяната*.

Възлов момент при този подход е да се определи от какво зависи V , като така е възможно да се предвиди връзката (зависимостта) между паричната маса и номиналният доход: според Фишер V зависи от институционални фактори като структура на платежната система, дела на плащанията в брой, а днес и от използването на кредитни и дебитни карти и др., които се отличават с определена постоянност във времето, т.е. $V = \text{const}$.

Зависимостта, при която номиналният съвкупен доход PY се определя само от паричната маса QM , е известна като количествена тео-

рия на парите. Основна характеристика на количествената теория на парите е нейната двойственост: от една страна, чрез нея се определя връзката между номиналния доход и паричната маса, а, от друга – тя представлява теория за търсенето на пари, тъй като определя колко пари се държат при дадено ниво на съвкупния доход.

При предположението за $V = \text{const}$, Алфред Маршал и Артър Пигу допускат също и, че икономическите агенти имат известна свобода, когато решават колко пари да държат като налични, която при Фишер е ограничена от влиянието на институциите. Като преобразуват уравнението на размяната по следния начин:

$$QM = \frac{1}{V} PY$$

и изхождат, че при равновесие на паричния пазар търсене и предлагане на пари съвпадат, $\frac{1}{V}$ може да се замени с v и $QM = M^D$, следва, че:

$$M^D = vPY,$$

където v е коефициент на пропорционалност или кеймбриджки множител. Т.е. **търсенето на пари зависи в определена степен от номиналния съвкупен доход.**

При този подход за моделиране на търсенето на пари се очертават следните два мотива за държане на пари, които са пряко следствие от функциите на парите:

- *парите като средство за размяна* – трансакционната компонента на M^D , според която търсенето на пари е пропорционално на номиналния доход;
- *парите като средство за съхранение на стойността* – при увеличаване на богатството ще се държат повече активи, при което, тъй като величината на номиналното богатство е пропорционална на номиналния доход, компонентата на богатството на M^D ще бъде също пропорционална на номиналния доход.

7. Динамика на цените в неокласическия модел – ако използваме количествената теория на парите, можем да изразим равнището на цените по следния начин:

$$P = \frac{QM * V}{Y},$$

от което следва, че има различни източници на инфлация: нарастването на парите в обращение, повишаването на скоростта на парично обращение и намаляването на дохода:

$$\Delta P = \Delta QM - \Delta Y + \Delta V.$$

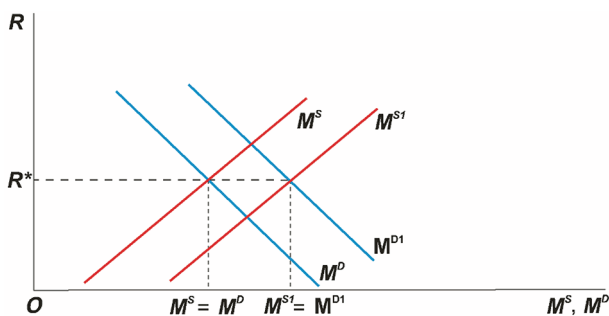
Тъй като в неокласическия модел реалният доход се определя от производствената функция и условията на пазара на труда, а неговият размер е предварително зададен от състоянието на пълна заетост ($\Delta Y = 0$ при пълна заетост), следва, че в съответствие с количествената теория на парите промените в паричната маса са идентични с промените в ценовото равнище при постоянна скорост на парично обращение:

$$\Delta QM = \Delta P.$$

По този начин, ако паричният пазар е изначално в равновесие и се увеличи паричното предлагане, по-голямото разполагаемо количество пари би се използвало за допълнителни покупки на стоки и услуги. Но тъй като тяхното производство е предварително определено от нивото на производството при пълна заетост, това свръхтърсене на стоковия пазар води до повишаване на ценовото равнище в същата пропорция и размер, както и увеличеното парично предлагане. Така *неокласиците обясняват инфлацията като феномен на паричния сектор на икономиката*.

а) Класическа дихотомия на парите – хипотеза, според която промените в ценовото равнище не влияят върху реалния доход в икономиката. Повишаването на паричното предлагане при постоянно търсене на пари би създавало ситуация на излишък на пари на паричния пазар, но вследствие на увеличението на ценовото равнище, нараства и търсенето на пари, при което реалният лихвен процент остава непроменен, но при ново равнище на паричната маса.

При увеличаване на паричното предлагане кривата на паричното предлагане се измества надолу и надясно. Вследствие на повишаването на ценовото равнище кривата на търсене на пари се измества нагоре и надясно. Така става възможно при същия реален лихвен процент да се увеличи паричната маса в икономиката – при повишаване на номиналния лихвен процент в същата пропорция, в която нараства инфлацията вследствие на увеличеното търсене на пари. Повишаването на ценовото равнище води до намаляване на реалната работна заплата и създава свръхтърсене на труд, което би се уравнило спрямо съвкупното предлагане на труд само при увеличаване на номиналната работна заплата. По този начин би се запазило непроменено както равнището на реалната работна заплата, така и първоначално установеното равновесие на трудовия пазар (фиг. 10.4).

Фиг. 10.4. Класическа дихотомия на парите на паричния пазар

Забележка: Когато се разглежда предлагането на пари само от централната банка, то е фиксирано и кривата му е вертикална, но когато се включат и търговските банки, кривата на парично предлагане има положителен наклон.

Механизмът на изменение на номиналните и реалните променливи в неокласическия модел може да бъде представен по следния начин:

$$\begin{aligned} \uparrow M^S \rightarrow \uparrow P \rightarrow \uparrow M^D \rightarrow \uparrow QM, R = \text{const.} \\ \downarrow \\ \downarrow \frac{W}{P} \rightarrow \uparrow L^D \downarrow L^S \rightarrow \uparrow W \rightarrow L^D = L^S, \quad \frac{W}{P} = \text{const}, \quad Y = \text{const.} \end{aligned}$$

Извод: Уравновесяването на паричния пазар става чрез промени в лихвения процент, а на стоковия пазар – чрез цените. Промяната в номиналните променливи в неокласическия модел не се отразява на техните реални измерения.

Но Кейнс оспорва неокласическото допускане за постоянна скорост на парично обращение, която е валидна при относително постоянни лихвени проценти или малки изменения в тях, като разглежда търсенето на пари като пряко зависимо от лихвения процент. При това скоростта на парично обращение освен от лихвения процент, той приема, че зависи и от ефективността на платежната система и предпочитаните начини за разплащане:

- при по-висок лихвен процент, което може да е следствие и от фискална експанзия, намалява търсенето на пари и наличното количество пари започва да се обменя повече, при което скоростта на парично обращение нараства;
- при предпочитания на пазарните субекти разплащанията да се правят с дебитни или кредитни карти, се използват по-малко пари в обращение, генерирани от същото равнище на дохода, и скоростта на парично обращение спада.

При непостоянна скорост на парично обращение не може да се изведе и пряка зависимост между изменението на паричната маса и ценовото равнище, поради което Кейнс приема, че парите не са неутрални и така отхвърля класическата дихотомия на парите. Този извод е от изключително значение за обосноваване на възможностите на макроикономическата политика да влияе на пазарното равновесие.

Извод: Парите са източник на неравновесие и освен да обслужват движението на материалните ценности, участват и в разпределението им, т.е. имат и спекулативна функция. Този извод се потвърждава в краткосрочен план като по последни данни за инфлацията в САЩ класическата дихотомия на парите е валидна в дългосрочен план Мишкин (2013). Така и твърдението на Милтън Фридман, че „инфлацията винаги и навсякъде е монетарно явление” е изключително валидно в дългосрочен план.

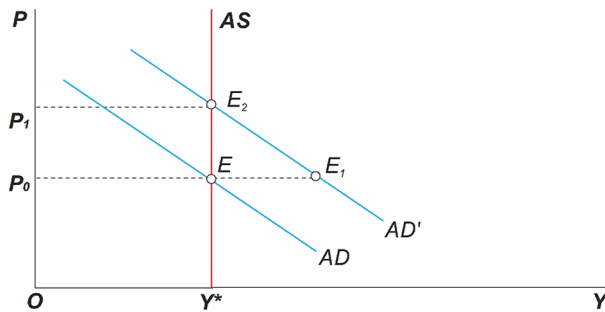
8. Неокласическо обяснение на икономическия цикъл

- След като производството е винаги на потенциалното си равнище, краткосрочни колебания в него ще са следствие от колебанията в равновесната заетост, определена от търсенето и предлагането на труд. Предлагането на труд се определя от промени в броя на населението в трудоспособна възраст, а търсенето на труд зависи от промените в разполагаемия капитал и технологичния прогрес. Тяхната промяна се свежда до наличието на съществени шокове, каквито са войните, природните катаклизми и новите технологични открития.
- Невъзможността съвкупното търсене да се отклонява за съществен период от съвкупното предлагане прави фазите на икономическия цикъл невъзможни и неокласиците не ги изследват. По този начин промените в икономическото състояние в дългосрочен план се предизвикват само от изместване на дългосрочната вертикална крива на съвкупното предлагане, което се дължи на описаните по-горе шокове от страна на предлагането.

9. Възгледи на неокласиците за макроикономическата политика

- Количествената дихотомия на парите показва, че съвкупното предлагане се определя само от вложените производствени фактори и не зависи от общото ценово равнище, откъдето следва, че кривата на съвкупното предлагане е вертикална. Така количеството пари в обращение и паричната политика нямат отношение към реалната икономика нито в краткосрочен, нито в дългосрочен план.
- Промяната в паричното предлагане, т.е. експанзионистична фискална или парична политика, води единствено до промени в ценовото равнище, но не може да повлияе на равнището на дохода. Ос-

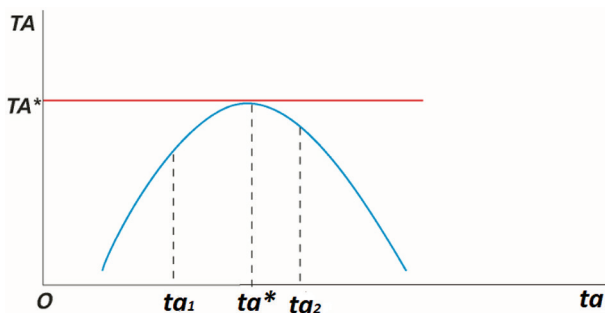
нователно в този смисъл е и изследването на негативните ефекти от ускоряването на инфлацията върху икономическата активност (фиг. 10.5).

Фиг. 10.5. Промени в дългосрочното макроикономическо равновесие при фискална експанзия

- Неокласиците препоръчват да се провеждат политики от страна на съвкупното предлагане:
- облекчаване на административната тежест
 - осигуряване на ефективна правораздавателна система
 - насърчаване на технологичния прогрес
 - намаляване на данъчната тежест, с цел стимулиране натрупването на капитал, предлагането на повече труд или внедряването на нови технологии.

От друга страна, неокласиците използват **кривата на Лафер** (фиг. 10.6) като илюстрация на аргумента, че съществува оптимална данъчна ставка, при която данъчните приходи се максимизират.

Фиг. 10.6. Крива на Лафер

Кривата на Лафер показва, че и при по-ниска данъчна ставка (ta), е възможно да се получат същите данъчни приходи (TA), като по този начин не

се влияе негативно на потреблението на домакинствата и инвестициите на фирмите при прекомерна данъчна тежест. От страна на макроикономическата политика също може да се търси оптимална данъчна ставка, която ще максимизира стойността на правителствените постъпления. Следва да се отбележи обаче, че кривата на Лафер си остава преди всичко теоретична конструкция, която намира слаби емпирични потвърждения.

- Макроикономическата политика следва да бъде неутрална спрямо дейността на частните икономически субекти. Централната банка трябва да поддържа нивото на паричното предлагане на равнище, гарантиращо устойчивост на цените и на покупателната способност на парите. Паричното предлагане се препоръчва да се изменя с постоянен темп, който може да се възприеме като равен на прираста на реалния БВП, с оглед осигуряване на дългосрочна ценова стабилност, т. нар. *монетарно правило (k-percent rule)*:

$$\Delta QM = \Delta V.$$

Фискалната политика трябва само да преразпределя дохода между частния и правителствения сектор.

10. Критики към неокласическия модел

- Неокласиците използват предимно статични способности, каквото е допускането за фиксираност на капитала и производството, и прилагат микроикономически принципи за пазарно равновесие, а това не означава и макроикономическо равновесие.
- Неокласическата школа описва условията, при които отделните пазари ще бъдат в равновесие, но не излага общия мултиплициран резултат от функционирането на пазарната система като цяло, тъй като се приема, че макроикономическото равновесие е съвкупност от микроикономически пазарни равновесия.
- Гъвкавостта на цените и работните заплати не е безгранична – съществуват редица фактори, които я ограничават: дългосрочни договори, технологични и трансакционни разходи, моносонна власт от страна на работодателите, законови разпоредби за минимална работна заплата.
- В съвременни условия непълната заетост се оказва закономерно, а не епизодично явление.
- Неокласиците прекалено акцентират върху начините за разпределение на дохода, а не върху неговото равнище, защото се приема, че той е на потенциалното си ниво и се изключва цикличност в икономиката.
- Неокласическата школа недооценява ролята на потреблението на домакинствата във формирането на макроикономическото пазарно

- равновесие, тъй като приемат потреблението за остатъчна величина от разликата между общия доход и спестяванията.
- От количествената теория на парите следва, че цените могат да нарастват инфлационно само когато паричното предлагане расте по-бързо от нарастването на производството, но това е само един от източниците за инфлация и не ги изчерпва напълно.

Използвана и препоръчителна литература

- Ганев, К. (2015). Бизнес цикли (теории и модели). София, Стопански факултет, Тема 2: Класическа теория и циклични колебания колебания.
- Bannock, G., R. Baxter, E. Davis (1987). International Dictionary of Economics. London, Penguin Books.
- Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. Cambridge University Press.
- Mankiw, G. (2019). Principles of Macroeconomics. Harvard University, Cengage Learning, Tenth Edition. Chapter 4: Money and Inflation.
- Mishkin, F. (2013). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. Tenth Edition, Pearson Addison Wesley, Chapter 26: Money and Inflation
- Snowdon, B., H. Vane (2005). Modern Macroeconomics (Its Origins, Development and Current State). Edward Elgar Publishing Limited. Chapter 2: Keynes v. the 'old' classical model.

Речник на основните икономически термини⁸

Английски език	Български език	Френски език	Немски език
Absolute advantage вж. също <i>Comparative...</i>	Абсолютно предимство	avantage (<i>m</i>) absolu	absoluter Kostenvorteil (<i>m</i>) [-e]
Aggregate demand	Съвкупно търсене	demande (<i>f</i>) globale	gesamtwirtschaftliche Nachfrage / aggregierte Nachfrage / Gesamtnachfrage (<i>f</i>) [-n]
Aggregate demand curve	Крива на съвкупното търсене	courbe (<i>f</i>) de demande globale	aggregierte Nachfragekurve (<i>f</i>) [-n]
Aggregate expenditure	Съвкупни разходи	dépense (<i>f</i>) globale	aggregierte Gesamtkosten [<i>kein Sg</i>]
Aggregate output	Съвкупен обем производство	volume (<i>m</i>) de la production globale	gesamtwirtschaftliche Produktionsmenge (<i>f</i>) [-n]
Aggregate production	Съвкупно производство	production (<i>f</i>) globale	gesamtwirtschaftliche Produktion (<i>f</i>) [-en]
Aggregate supply	Съвкупно предлагане	offre (<i>f</i>) globale	gesamtwirtschaftliches Angebot / Gesamtangebot / aggregiertes Angebot (<i>n</i>) [-e]
Aggregate supply curve	Крива на съвкупното предлагане	courbe (<i>f</i>) d'offre globale	aggregierte Angebotskurve (<i>f</i>) [-n]
Appreciation (of currency) вж. също <i>Depreciation</i>	Поскъпване стойността на валутата	appréciation (<i>f</i>) (d'une monnaie, d'une devise)	Aufwertung (<i>f</i>) [-en]
Asset вж. също <i>Liabilities</i>	Актив	actif (<i>m</i>)	Aktiva [<i>kein Sg</i>]
Autonomous consumption	Автономно потребление	consommation (<i>f</i>) autonome	autonomer Konsum (<i>m</i>) [<i>kein Pl</i>]

⁸ Подбраните икономически термини се базират на първия преведен учебник от английски език за целите на обучението по макроикономика в Стопанския факултет с автор Дейвид Коландър (Colander, D. (1993), *Macroeconomics*). Преводът на понятията на френски и немски език е извършен от дългогодишните асистенти по дисциплината „Макроикономика I“ във факултета – ас. Лидия Кабатлийска-Андонова и Михаил Ангелов. Редакция на превода на понятията е направена от доц. д-р Гургана Фъркова-Ангелова (немски език) и гл. ас. д-р Магдалена Маркова (френски език) от Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“.

Autonomous investment	Автономни инвестиции	investissement (<i>m</i>) autonome	autonome Investition (<i>f</i>) [-en]
Balance of payments	Платежен баланс	balance (<i>f</i>) des paiements	Zahlungsbilanz (<i>f</i>) [-en]
Balance sheet	Баланс	bilan (<i>m</i>)	Bilanz (<i>f</i>) [-en]
Bank account	Банкова сметка	compte (<i>m</i>) bancaire	Bankkonto (<i>n</i>) [-konten, <i>selten</i> : -s und -konti]
Base interest rate	Сконттов лихвен процент	taux (<i>m</i>) d'escompte	Basiszinssatz (<i>m</i>) [-sätze]
Benefits and costs	Ползи и разходи	coûts (<i>m pl</i>) – bénéfices (<i>m pl</i>)	Nutzen (<i>m</i>) [-] und Kosten [<i>nur Pl</i>]
Boom = Prosperity вж. също другите фази на икономическия цикъл	Пик	boom (<i>m</i>)	Hochkonjunktur (<i>f</i>) [-en] / Boom (<i>m</i>) [-s] (Aussprache: [bu:m])
Broad money вж. също <i>Narrow...</i>	Широки пари	monnaie (<i>f</i>) au sens large ; agrégat (<i>m</i>) / masse (<i>f</i>) monétaire au sens large	weit abgegrenzte Geldmenge (<i>f</i>) [-n]
Business = Enterprise вж. също <i>Household</i>	Предприятие	entreprise (<i>f</i>)	Unternehmen (<i>n</i>) [-]
Business cycle	Икономически цикъл	cycle (<i>m</i>) économique	Konjunkturzyklus (<i>m</i>) [-zyklen]
Business inventories	Оборотни средства на предприятие	stock (<i>m</i>) / inventaire (<i>m</i>)	Inventar (<i>n</i>) [-e]
Call option вж. също <i>Put...</i>	Кол опция (дава правото да се купи актив на определена цена)	option (<i>f</i>) d'achat	Kaufoption / Call-Option (<i>f</i>) [-en] / Call (<i>m</i>) [-s] (Aussprache: [kɔ:l])
Capacity utilization	Норма на използване на производствените мощности	utilisation (<i>f</i>) de la capacité / des capacités de production	Kapazitätsauslastung (<i>f</i>) [-en]
Capital вж. също <i>Labour</i>	Капитал	capital (<i>m</i>)	Kapital (<i>n</i>) [-e / -ien]
Capital consumption	Извабяване на капитала	consommation (<i>f</i>) de capital	Abschreibung (<i>f</i>) [-en]
Capital market	Капиталов пазар	marché (<i>m</i>) de capitaux	Kapitalmarkt (<i>m</i>) [-märkte]
Capital market equilibrium	Равновесие на капиталовия пазар	équilibre (<i>m</i>) du marché de capitaux	Kapitalmarktgleichgewicht (<i>n</i>) [-e]
Cash	Налични пари	cash (<i>m</i>) / comptant (<i>m</i>) / espèces (<i>f pl</i>) / liquide (<i>m</i>) / liquidité (<i>f</i>) / numéraire (<i>m</i>) / trésorerie (<i>f</i>)	Bargeld (<i>n</i>)

Central bank	Централна банка	banque (f) centrale	Zentralbank (f) [-en]
Closed economy вж. също <i>Open...</i> , <i>Mixed...</i>	Затворена икономика / автаркия	économie (f) fermée / autarcie (f) / autosuffi- sance (f)	geschlossene Volks- wirtschaft (f) [-en]
Comparative advantage вж. също <i>Abso- lute...</i>	Сравнително пре- димство	avantage (m) compa- ratif	komparativer Kosten- vorteil (m) [-e]
Compensation to employees вж. също <i>Employment, Wage</i>	Компенсация на наетите (трудоов възнаграждение)	revenu (m) du travail, salaire (m) / rémunéra- tion (f)	Arbeitsentgelt (n) [-e]
Consumer	Потребител	consommateur (m), consommatrice (f)	Verbraucher (m) [-]
Consumer price index (CPI) вж. също <i>Har- monised CPI</i>	Индекс на потреби- телските цени	indice (m) des prix à la consommation (IPC)	Verbraucherpreisindex (HVPI) (m) [-indizes]
Consumption вж. също <i>Marginal pro- pensity to consume</i>	Потребление	consommation (f)	Verbrauch (m) [Ver- bräuche]
Contractual fiscal/ monetary policy вж. също другите видове	Рестриктивна (огра- ничителна) фискална / парична политика	politique (f) fiscale / monétaire restrictive	restriktive / kontrak- tive Fiskalpolitik / Geld(markt)politik (f) [-en]
Corporate income tax	Корпоративен данък	impôt (m) sur les so- ciétés / ~ sur les béné- fices des sociétés	Körperschaft(s)steuer (f) [-n]
Cost of production	Разходи за производ- ство (себестойност)	coût (m) de production	Produktionskosten [nur Pl]
Cost-push inflation вж. също <i>Demand- pull...</i>	Инфлация на разход- ите	inflation (f) par les coûts	Kostendruckinflation (f) [-en]
Countercyclical fiscal/ monetary policy вж. също другите видове	Антициклична фи- скална / парична политика	politique (f) fiscale / monétaire contrac- cyclique	antizyklische Fiskal- politik / Geld(markt) politik (f) [-en]
Crowding in effect	Стимулиращ (доба- въчен) ефект	effet (m) d'éviction inversé / ~ d'entraîne- ment / ~ d'attraction	Crowding-in / Verstär- kungseffekt (m) [-e]
Crowding out effect	Ефект на изтласква- нето	effet (m) d'éviction	Crowding-out / Ver- drängungseffekt (m) [-e]
Currency	Парична единица, валута	devise (f) / monnaie (f)	Währung (f) [-en]
Current account	Текуща сметка	compte (m) courant	Leistungsbilanz (f) [-en]
Cyclical unemploy- ment вж. също другите видове	Циклична безработ- ица	chômage (m) conjonc- turel / ~ cyclique	konjunkturelle Ar- beitslosigkeit (f) [kein Pl]

Debt rescheduling	Разсрочване на дълг	rééchelonnement (<i>m</i>) d'une dette	Umschuldung (<i>f</i>) [-en] / Schuldumwandlung (<i>f</i>) [-en]
Debt service	Обслужване на дълг	service (<i>m</i>) d'une dette	Schuldendienst (<i>m</i>) [-e]
Default	Пресрочване на плащане по дълг	défaut (<i>m</i>) (de paiement)	Schuldnerverzug (<i>m</i>) [-verzüge]
Demand вж. също <i>Supply</i>	Търсене	demande (<i>f</i>)	Nachfrage (<i>f</i>) [-n]
Demand curve	Крива на търсенето	courbe (<i>f</i>) de demande	Nachfragekurve (<i>f</i>) [-n]
Demand deposit вж. също другите видове	Безсрочен депозит	dépôt (<i>m</i>) à vue / compte (<i>m</i>) de dépôt à vue	Buchgeld / Girogeld (<i>n</i>) (Aussprache: [zɪ'ra:l,gelt]) / Sicht- einlage (<i>f</i>) [-n]
Demand-pull inflation вж. също <i>Cost-push...</i>	Инфлация на търсенето	inflation (<i>f</i>) par la demande	Nachfragesoginflation (<i>f</i>) [-en] (nachfragebe- dingte Inflation)
Demand shock	Шокове на търсенето	choc (<i>m</i>) lié à la de- mande	Nachfrageschock (<i>m</i>) [-s]
Deposit account	Влогова сметка, депозит	compte (<i>m</i>) de dépôt / dépôt (<i>m</i>)	Sparkonto, (<i>n</i>) [-kon- ten, <i>selden</i> : -s und -konti] / Bankeinlage (<i>f</i>) [-n] / Depositum (<i>n</i>) [Depositen]
Depreciation	Амортизация, изхаване	amortissement (<i>m</i>)	Abschreibung (<i>f</i>) [-en]
Depreciation (of cur- rency) вж. също <i>Ap- preciation...</i>	Обезценка на валу- тата	dépréciation (<i>f</i>) (d'une monnaie)	Abwertung (<i>f</i>) [-en]
Depression вж. също другите фази на ико- номическия цикъл	Депресия	dépresseion (<i>f</i>) (écono- mique)	Depression (<i>f</i>) [-en] / Konjunkturtief (<i>n</i>) [-s]
Direct proportionality вж. също <i>Inverse...</i>	Правопропорционал- на зависимост	proportionnalité (<i>f</i>) directe	direkte Proportionali- tät (<i>f</i>) [-en]
Discount	Сkonto (възнаграж- дение, което се дава на кредитора за из- ползването на даде- ния от него заем на заемополучателя)	escompte (<i>m</i>)	Diskont (<i>m</i>) [-e]
Discount rate	Скентов процент	taux (<i>m</i>) d'escompte	Diskontsatz (<i>m</i>) [-sät- ze]

Discretionary fiscal/ monetary policy вж. също другите видове	Дискреционна фи- скална / парична политика (политика на свободно вземане на решения / прила- гана по преценка)	politique (f) fiscale / monétaire discrétion- naire	diskretionäre Fiskal- politik / Geld(markt) politik (f) [-en]
Disposable income	Разполагаем доход	revenu (m) disponible	verfügbares Einkom- men (n) [-]
Dissavings	Отрицателни спестя- вания	désépargne (f)	negative Ersparnis (f) [-se] (meist Pl)
Domestic demand	Вътрешно търсене	demande (f) intérieure / ~ interne	Binnennachfrage / Inlandsnachfrage (f) [-n]
Durable consumer goods = Durables вж. също <i>Nondurable consumer goods</i>	Стоки за дълготрай- на употреба	biens (m) de consom- mation durables	Gebrauchsgut (n) [-güter]
Earnings	Печалба	gain (m) / bénéfice (m)	Gewinn (m) [-e]
Economic growth	Икономически рас- теж	croissance (f) écono- mique	Wirtschaftswachstum (n) [kein Pl]
Endogenous variable вж. също <i>Exoge- nous...</i>	Ендогенна промен- лива	variable (f) endogène	endogene Variable (f) [-n]
Enterprise = Business вж. също <i>Household</i>	Предприятие	entreprise (f)	Unternehmen (n) [-]
Excess demand	Свръхтърсене	demande (f) excédén- taire	Nachfrageüberschuss (m) [-überschüsse] / Überschussnachfrage (f) [-n]
Excess supply	Свръхпредлагане	offre (f) excédentaire	Angebotsüberschuss (m) [-überschüsse] / Überschussangebot (n) [-e]
Exogenous variable вж. също <i>Endoge- nous...</i>	Екзогенна промен- лива	variable (f) exogène	exogene Variable (f) [-n]
Expansion = Im- provement вж. също другите фази на ико- номическия цикъл	Оживление	expansion (f) / reprise (f) / croissance (f) / développement (m) économique	Expansion (f) [-en] / Aufschwung (m) [Aufschwünge] / Er- holung (f) [kein Pl]
Expansionary fiscal/ monetary policy вж. също другите видове	Експанзионистична фискална / парична политика	politique (f) fiscale / monétaire expansion- niste	expansive Fiskalpoli- tik / Geld(markt) politik (f) [-en]
Face value = Par ... = Nominal ...	Номинална стойност	valeur (f) nominale	Nennwert / Nominal- wert (m) [-e]

Factor market	Факторен пазар	marché (<i>m</i>) de facteurs / ~ de facteurs de production	Faktormarkt / Produktionsfaktormarkt (<i>m</i>) [-märkte]
Factor of production	Производствен фактор, фактор за производство	facteur (<i>m</i>) de production	Produktionsfaktor (<i>m</i>) [-en]
Financial sector	Финансов / паричен сектор	secteur (<i>m</i>) financier	Finanzsektor (<i>m</i>) [-en]
Fiscal policy вж. също различните видове	Фискална политика	politique (<i>f</i>) fiscale	Fiskalpolitik (<i>f</i>) [-en]
Fixed assets	Дълготрайни материални активи	immobilisations (<i>f pl</i>) / actifs (<i>m pl</i>) immobilisés	Sachanlage (<i>f</i>) [-n]
Fixed (= Pegged) exchange rate вж. също другите видове	Фиксиран валутен курс	taux (<i>m</i>) de change fixe	fester / fixer Wechselkurs (<i>m</i>) [-e]
Fixed investment	Инвестиции / капиталовложения в дълготрайни активи	investissement (<i>m</i>) en immobilisations (corporelles)	Investition (<i>f</i>) [-en] in Sachanlagen вж. също <i>Fixed assets</i>
Flexible exchange rate вж. също другите видове	Гъвкав / променлив валутен курс	taux (<i>m</i>) de change flexible	flexibler / freier Wechselkurs (<i>m</i>) [-e]
Floating exchange rate	Плаващ валутен курс	taux (<i>m</i>) de change flottant	Floating (<i>n</i>) (Aussprache: ['flɔʊtɪŋ])
Flow	Поток	flux (<i>m</i>)	Flow (<i>m</i>) [-s] (Aussprache: [flɔʊ]) / Strom (<i>m</i>) [Ströme]
Frictional unemployment вж. също другите видове	Фрикционна (текуща) безработица	chômage (<i>m</i>) frictionnel	friktionelle Arbeitslosigkeit (<i>f</i>) [<i>kein Pl</i>]
Full employment вж. също <i>Unemployment</i> (различни видове)	Пълна заетост	plein emploi (<i>m</i>)	Vollbeschäftigung (<i>f</i>) [-en]
Future value вж. също <i>Present...</i>	Бъдеща стойност	valeur (<i>f</i>) future	zukünftiger Wert / Zukunftswert (<i>m</i>) [-e]
Futures	Фючърс (договор за покупка на определена стока или услуга в бъдещето по предварително договорена цена)	contrat (<i>m</i>) à terme	Future (<i>m</i>) [-s] (Aussprache: ['fju:tʃɛ])
General equilibrium вж. също <i>Partial...</i>	Общо равновесие	équilibre (<i>m</i>) général	allgemeines Gleichgewicht (<i>n</i>) [-e]
Gold standard	Златен стандарт	étalon-or (<i>m</i>)	Goldstandard (<i>m</i>)

Goods market	Стоков пазар	marché (<i>m</i>) des biens	Gütermarkt (<i>m</i>) [-märkte]
Government bond	Държавна облигация	obligation (<i>f</i>) d'Etat	Staatsanleihe (<i>f</i>) [-n] / Staatsschuldverschreibung (<i>f</i>) [-en] / Staatsobligation (<i>f</i>) [-en]
Government budget	Държавен бюджет	budget (<i>m</i>) de l'État	öffentlicher Haushalt / Staatshaushalt (<i>m</i>) [-e] // Haushaltsplan (<i>m</i>) [-pläne] / Etat (<i>m</i>) [-s] (Aussprache: [e'ta:]) / Budget (<i>n</i>) [-e] (Aussprache: [by'dʒe:])
Government budget deficit	Бюджетен дефицит	déficit (<i>m</i>) du budget de l'Etat	(Staats-)Haushaltsdefizit / Budgetdefizit (<i>n</i>) [-e] (Aussprache: [by'dʒe:(')de:fitsit]) / negativer (Staats-)Haushaltssaldo (<i>m</i>) [-salden / -saldos / -saldi]
Government budget surplus	Бюджетен излишък	excédent (<i>m</i>) du budget de l'Etat	(Staats-)Haushaltsüberschuss / Budgetüberschuss (<i>m</i>) [-überschüsse] (Aussprache: [by'dʒe:(')y:bə'fʊs]) / positiver (Staats-)Haushaltssaldo (<i>m</i>) [-salden / -saldos / -saldi]
Government (= Public) spending/expenditure	Бюджетни разходи	dépenses (<i>f pl</i>) publiques (de l'Etat)	öffentliche Ausgaben / Staatsausgabe (<i>f</i>) [-n]
Gross domestic product (GDP)	Брутен вътрешен продукт	produit (<i>m</i>) intérieur brut (PIB)	Bruttoinlandsprodukt (BIP) (<i>n</i>) [-e]
GDP deflator	Дефлатор на БВП	déflateur (<i>m</i>) du PIB	BIP-Deflator (<i>m</i>) [-en]
Gross national income (GNI) [<i>нпреду</i> Gross National Product (GNP)]	Брутен национален продукт	revenu (<i>m</i>) national brut [<i>anciennement</i> produit national brut]	Bruttonationaleinkommen (BNE) (<i>n</i>) [-] (Bruttosozialprodukt (BSP) (<i>n</i>) [-e])
Harmonised index of consumer prices (HICP) вж. също <i>CPI</i>	Хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ)	indice (<i>m</i>) des prix à la consommation harmonisé (IPCH)	harmonisierter Verbraucherpreisindex (HVPI) (<i>m</i>) [-indizes]
Household вж. също <i>Enterprise</i>	Домакинство	ménage (<i>m</i>)	Haushalt (<i>m</i>) [-e]
Income	Доход	revenu (<i>m</i>)	Einkommen (<i>n</i>) [-]

Income tax	Данък общ доход	impôt (<i>m</i>) sur le revenu	Einkommen(s)steuer (<i>f</i>) [-n]
Individual demand вж. също <i>Market...</i>	Индивидуално търсене	demande (<i>f</i>) individuelle	individuelle Nachfrage (<i>f</i>) [-n]
Individual supply вж. също <i>Market...</i>	Индивидуално предлагане	offre (<i>f</i>) individuelle	individuelles Angebot (<i>n</i>) [-e]
Inflation rate	Темп / процент / норма на инфлация	taux (<i>m</i>) d'inflation	Inflationsrate (<i>f</i>) [-n]
Inflationary gap вж. също <i>Recessionary gap</i>	Инфлационен разрыв	écart (<i>m</i>) inflationniste	inflationäre Lücke (<i>f</i>) [-n]
Input вж. също <i>Output</i>	Производствен ресурс	intrans (<i>m</i>) / entrée (<i>f</i>) / facteur (<i>m</i>) de production	Produktionsfaktor (<i>m</i>) [-en] / Input (<i>m/n</i>)
Interest payments	Плащания по лихви	versement (<i>m</i>) / paiement (<i>m</i>) d'intérêts	Zinszahlung (<i>f</i>) [-en]
Interest rate	Лихвен процент	taux (<i>m</i>) d'intérêt	Zinssatz (<i>m</i>) [-sätze]
Intermediate products/goods	Междинни продукти (междинно потребление)	biens (<i>m pl</i>) intermédiaires	Halbfabrikat (<i>n</i>) [-e] / Halbfertigprodukt (<i>n</i>) [-e] / unfertiges Erzeugnis (<i>n</i>) [-se] / unfertige Leistung (<i>f</i>) [-en]
Inventories	Стокови запаси	stock (<i>m</i>) / inventaire (<i>m</i>)	Umlaufvermögen (<i>n</i>) [-] / Inventar (<i>n</i>) [-e]
Inverse proportionality вж. също <i>Direct...</i>	Обратнопропорционална зависимост	proportionnalité (<i>f</i>) inverse	indirekte / inverse / umgekehrte / reziproke Proportionalität (<i>f</i>) [-en]
Investment bank	Инвестиционна банка	banque (<i>f</i>) d'investissement	Investitionsbank (<i>f</i>) [-en]
Investment demand	Инвестиционно търсене	demande (<i>f</i>) d'investissement	Investitionsnachfrage (<i>f</i>) [-n]
Investment supply	Инвестиционно предлагане	offre (<i>f</i>) d'investissement	Investitionsangebot (<i>n</i>) [-e]
Keynesian multiplier	Кейнсиански мултипликатор	multiplicateur (<i>m</i>) keynésien	keynesianischer Multiplikator (<i>m</i>) [-en]
Labour вж. също <i>Capital; Wage, Work force</i>	Труд	travail (<i>m</i>)	Arbeit (<i>f</i>) [-en]
Labour market	Пазар на труда	marché (<i>m</i>) du travail	Arbeitsmarkt (<i>m</i>) [-märkte]
Law of demand	Закон на търсенето	loi (<i>f</i>) de la demande	Gesetz (<i>n</i>) [-] der Nachfrage (<i>f</i>) [-n]
Law of supply	Закон за предлагането	loi (<i>f</i>) de l'offre	Gesetz (<i>n</i>) [-] des Angebots (<i>n</i>) [-e]

Liabilities вж. също <i>Asset</i>	Пасиви	passif (<i>m</i>)	Passiva [<i>kein Sg</i>] / Verbindlichkeit (<i>f</i>) [-en] (nur Teil der Passivseite!)
Liquidity	Ликвидност	liquidité (<i>f</i>)	Liquidität (<i>f</i>) [<i>kein Pl</i>]
Loose policy = Expansionary...	Експанзионистична политика	politique (<i>f</i>) laxiste / ~ expansionniste	lockere / expansive [...]
Macroeconomic aggregates	Макроикономически агрегати	agrégat (<i>m</i>) macroéconomique	makroökonomisches Aggregat (<i>n</i>) [-e]
Macroeconomic equilibrium	Макроикономическо равновесие	équilibre (<i>m</i>) macroéconomique	makroökonomisches Gleichgewicht (<i>n</i>) [-e]
Managed floating exchange rate вж. също другите видове	Управлявано плаващ валутен курс	taux (<i>m</i>) de change flottant administré / ~ géré / ~ contrôlé / ~ dirigé	Managed Floating = Dirty / schmutziges ~ (<i>n</i>) (Aussprache: ['mentʃt / 'dɔ:ɹti 'floʊtɪŋ])
Marginal propensity to consume вж. също <i>Consumer, Consumption</i>	Пределна склонност към потребление	propension (<i>f</i>) marginale à consommer	marginale Konsumquote (<i>f</i>) [-n] / ~ Konsumneigung (<i>f</i>) [-en] // Grenzrate (<i>f</i>) [-n] / Grenzneigung (<i>f</i>) [-en] zum Konsum (<i>m</i>) [<i>kein Pl</i>]
Marginal propensity to save	Пределна склонност към спестяване	propension (<i>f</i>) marginale à épargner	marginale Sparquote (<i>f</i>) [-n] / Sparneigung (<i>f</i>) [-en] // Grenzrate (<i>f</i>) [-n] / Grenzneigung (<i>f</i>) [-en] zum Sparen (<i>n</i>) [<i>kein Pl</i>]
Market demand вж. също <i>Individual...</i>	Пазарно търсене	demande (<i>f</i>) du marché	Marktnachfrage (<i>f</i>) [-n]
Market supply вж. също <i>Individual...</i>	Пазарно предлагане	offre (<i>f</i>) du marché	Marktangebot (<i>n</i>) [-e]
Maturity	Падеж	échéance (<i>f</i>) / maturité (<i>f</i>)	Fälligkeit (<i>f</i>) [-en]
Maturity date	Дата на падеж	échéance (<i>f</i>) ; date (<i>f</i>) d'échéance / ~ de maturité	Fälligkeitsdatum (<i>n</i>) [-daten]
Medium of exchange	Средство за размяна, обращение	moyen (<i>m</i>) d'échange	Zahlungsmittel (<i>n</i>) [-] / ≈ Tauschmittel (<i>n</i>) [-] / ≈ Tauschware (<i>f</i>) [-n] (eine der primären Geldfunktionen: 1)

Mixed economy вж. също <i>Closed, Open...</i>	Смесена икономика (затворена икономика с правителствена намеса)	économie (f) mixte	gelenkte Volkswirtschaft / gemischte Wirtschaft (f) [-en]
Monetary base	Парична база	base (f) monétaire ; monnaie (f) banque centrale / ~ fiduciaire	monetäre Basis / Geldbasis (f) [Basen]
Monetary growth (money creation / issuance)	Растеж на паричната база	croissance (f) de la masse monétaire	Geldschöpfung (f) [-en]
Monetary policy вж. също различните видове	Парична политика	politique (f) monétaire	Geld(markt)politik (f) [-en]
Monetary rule	Монетарно правило	règle (f) monétaire	Geldregel (f) [-n]
Monetary sector	Паричен сектор	secteur (m) monétaire	Geldsektor (m) [-en]
Money demand	Търсене на пари	demande (f) de monnaie	Geldnachfrage (f) [-n]
Money illusion	Парична илюзия	illusion (f) monétaire	Geldwertillusion (f) [-en]
Money multiplier	Паричен мултипликатор	multiplicateur (m) monétaire	Geldschöpfungsmultiplikator (m) [-en]
Money supply	Парично предлагане	offre (f) de monnaie	Geldangebot (n) [-e]
Mutual fund	Взаимен фонд	fonds (m) commun de placement / ~ mutuel	gemeinsamer Fonds (m) [-] (Ausssprache: Sg [fɔ̃ː]; Pl [fɔ̃ːs])
Narrow money вж. също <i>Broad...</i>	Тесни пари (само паричен агрегат M1)	monnaie (f) au sens étroit / strict ; agrégat (m) / masse (f) monétaire au sens étroit / strict	enggefaste / enge Geldmenge (f) [-n]
Natural rate of unemployment вж. също другите видове	Естествена норма на безработица	taux (m) de chômage naturel	natürliche Arbeitslosenquote (f) [-n]
Net exports	Нетен износ	exportation (f) nette	Außenbeitrag (m) [-beiträge] / Nettoexport (m) [-e]
Net worth	Нетна балансова стойност	valeur (f) nette ; avoir (m) net	Reinvermögen / Nettovermögen (n) [-]
Neutrality of money	Неутралност на парите	neutralité (f) de la monnaie	Neutralität (f) [-en] des Geldes (n)
Nominal economic variable вж. също <i>Real...</i>	Номинална икономическа променлива	variable (f) économique nominale	nominale Größe (f) [-n]

Nondurable consumer goods = Consumables вж. също <i>Durable consumer goods</i>	Стоки за краткотрайна употреба	biens (<i>m pl</i>) de consommation non durables / ~ périssables	Verbrauchsgut / Konsumgut (<i>n</i>) [-güter]
Non-tariff barriers (to trade) вж. също <i>Tariff...</i>	Нетarifни търговски ограничения	barrières (<i>f pl</i>) / obstacles (<i>m pl</i>) non tarifaires	nichttarifäres Handelshemmnis (<i>n</i>) [-se]
Okun's law	Закон на Оукън	loi (<i>f</i>) d'Okun	okunsches / Okuns Gesetz (<i>n</i>) [-e]
Open economy вж. също <i>Closed, Mixed...</i>	Отворена икономика	économie (<i>f</i>) ouverte	offene Volkswirtschaft (<i>f</i>) [-en]
Open market operations	Операции на открития пазар	opérations (<i>f pl</i>) d'open market	Offenmarktpolitik (<i>f</i>) [-en]
Opportunity costs	Алтернативна цена	coûts (<i>m pl</i>) d'opportunité	Opportunitätskosten [<i>nur Plural</i>]
Option вж. също <i>Call ...</i> и <i>Put ...</i>	Опция (дава правото на притежателя си да купи или да продаде определен актив на определена цена в рамките на определен срок)	option (<i>f</i>)	Option (<i>f</i>) [-en]
Output вж. също <i>Input</i>	Обем произведена продукция, производство	produit (<i>m</i>) / résultat (<i>m</i>) ; rendement (<i>m</i>) / production (<i>f</i>) ; volume (<i>m</i>) de la production	Output (<i>m/n</i>) (Aussprache: ['aʊptʊt]) / Ausstoß (<i>m</i>) [Ausstöße] / Produktionsmenge (<i>f</i>) [-n]
Par value = Face ... = Nominal ...	Номинална стойност	valeur (<i>f</i>) nominale	Nennwert / Nominalwert (<i>m</i>) [-e]
Paradox of thrift	Парадокс на спестовността	paradoxe (<i>m</i>) de l'épargne	Sparparadoxon (<i>n</i>) [-paradoxa]
Partial equilibrium вж. също <i>General...</i>	Частично равновесие	équilibre (<i>m</i>) partiel	partielles Gleichgewicht (<i>n</i>) [-e]
Pegged (= Fixed) exchange rate вж. също другите видове	Фиксиран валутен курс	taux (<i>m</i>) de change fixe	fester / fixer Wechselkurs (<i>m</i>) [-e]
Personal income tax	Данък върху доходите на физическите лица	impôt (<i>m</i>) sur le revenu (des personnes physiques)	Einkommen(s)steuer (<i>f</i>) [-n]
Phillips curve	Крива на Филипс	courbe (<i>f</i>) de Phillips	Phillips-Kurve / Phillipskurve (<i>f</i>) [-n]
Potential GDP	Потенциален БВП	PIB potentiel	Produktionspotenzial (<i>n</i>) [-e]

Potential income	Потенциален доход	niveau (<i>m</i>) du revenu potentiel	potenzielles Einkommensniveau (<i>n</i>) [-s] (Aussprache: ['aɪnkɔmənsni(')vo:])
Present value вж. също <i>Future...</i>	Настояща стойност	valeur (<i>f</i>) actuelle / ~ actualisée	Gegenwartswert (<i>m</i>) [-e]
Price level	Ценово равнище	niveau (<i>m</i>) des prix	Preisniveau (<i>n</i>) [-s] (Aussprache: ['praɪsni(')vo:])
Price-taker	Икономически агент, за когото цената се задава от пазара	preneur (<i>m</i>) de prix	Preisnehmer (<i>m</i>) [-]
Primary sector вж. също другите видове	Първичен сектор	secteur (<i>m</i>) primaire	Urproduktion (<i>f</i>) [-en] / primärer Sektor (<i>m</i>) [-en]
Principal	Главница (основна сума на дълг)	principal (<i>m</i>)	Kreditsumme (<i>f</i>) [-n] / Schuldbetrag (<i>m</i>) [-träge]
Private sector вж. също <i>Public...</i>	Реален / частен сектор	secteur (<i>m</i>) privé	privater Sektor (<i>m</i>) [-en]
Procyclical fiscal/monetary policy вж. също другите видове	Проциклична фискална / парична политика	politique (<i>f</i>) fiscale/monétaire procyclique/conjoncturelle	prozyklische Fiskalpolitik / Geld(markt) politik (<i>f</i>) [-en]
Production(-)possibility frontier/curve/boundary = Transformation ~	Граница на производствените възможности	limite (<i>f</i>) des capacités de production	Transformationskurve / Produktionsmöglichkeitenkurve (<i>f</i>) [-n] / Kapazitätslinie (<i>f</i>) [-n]
Productive capacity	Производствена мощност	capacité (<i>f</i>) de production	Produktionskapazität (<i>f</i>) [-en]
Productivity	Производителност	productivité (<i>f</i>)	Produktivität (<i>f</i>) [<i>kein Pl</i>]
Public sector вж. също <i>Private...</i>	Публичен / държавен / фискален / правителствен сектор	secteur (<i>m</i>) public	öffentlicher Sektor / Staatssektor (<i>m</i>) [-en]
Public (= Government) spending	Публични разходи	dépenses (<i>f pl</i>) publiques (~ de l'Etat)	öffentliche Ausgaben / Staatsausgabe (<i>f</i>) [-n]
Purchasing power parity	Паритет на покупателната способност	parité (<i>f</i>) de pouvoir d'achat	Kaufkraftparität (<i>f</i>) [-en]
Put option вж. също <i>Call...</i>	Пут опция (право да се продаде актив на определена цена)	option (<i>f</i>) de vente	Verkaufsoption / Put-Option (<i>f</i>) [-en] / Put (<i>m/n</i>) [-s]
Quantity demanded	Търсено количество	quantité (<i>f</i>) demandée	nachgefragte Menge (<i>f</i>) [-n]
Quantity of demand	Количество търсене	quantité (<i>f</i>) de la demande	Nachfragemenge (<i>f</i>) [-n]

Quantity of supply	Количество предлагане	quantité (<i>f</i>) de l'offre	Angebotsmenge (<i>f</i>) [-n]
Quantity supplied	Предлагано количество	quantité (<i>f</i>) offerte	angebotene Menge (<i>f</i>) [-n]
Quantity theory of money	Количествена теория на парите	théorie (<i>f</i>) quantitative de la monnaie	Quantitätstheorie (des Geldes) / Geldmengentheorie (<i>f</i>) [-n]
Quota	Квота	quota (<i>m</i>)	Quote (<i>f</i>) [-n] / Anteil (<i>m</i>) [-e]
Rational expectations	Рационални очаквания	attentes (<i>f pl</i>) rationnelles	rationale Erwartung (<i>f</i>) [-en]
Real economic variable вж. също <i>Nominal...</i>	Реална икономическа променлива	variable (<i>f</i>) économique réelle	reale Größe (<i>f</i>) [-n]
Real equilibrium wage rate	Равновесна реална работна заплата	salaire (<i>m</i>) réel d'équilibre	realer Gleichgewichtslohnsatz (<i>m</i>) [-sätze]
Real money demand	Реално търсене на пари	demande (<i>f</i>) de monnaie réelle	reale Geldnachfrage (<i>f</i>) [-n]
Real money supply	Реално предлагане на пари	offre (<i>f</i>) de monnaie réelle	reales Geldangebot (<i>n</i>) [-e]
Nominal money demand	Номинално търсене на пари	demande (<i>f</i>) de monnaie nominale	nominale Geldnachfrage (<i>f</i>) [-n]
Nominal money supply	Номинално предлагане на пари	offre (<i>f</i>) de monnaie nominale	nominales Geldangebot (<i>n</i>) [-e]
Real output	Реален обем продукция	production (<i>f</i>) réelle	reale Produktionsmenge (<i>f</i>) [-n]
Receipt	Разписка Приход/постъпление	acquit (<i>m</i>) / quittance (<i>f</i>) / récépissé (<i>m</i>) / reçu (<i>m</i>) / ticket (<i>m</i>); encaissement (<i>m</i>) / entrée (<i>f</i>)	Quittung (<i>f</i>) [-en]
Recession вж. също другите фази на икономическия цикъл	Рецесия	récession (<i>f</i>)	Rezession (<i>f</i>) [-en] / Abschwung (<i>m</i>) [Abschwünge]
Recessionary gap вж. също <i>Inflationary gap</i>	Рецесионен (дефляционен) разрыв	écart (<i>m</i>) récessionniste	deflatorische Lücke (<i>f</i>) [-n]
Relative price	Относителна цена	prix (<i>m</i>) relatif	relativer Preis (<i>m</i>) [-e]
Required reserve	Задължителни минимални резерви	réserves (<i>f pl</i>) obligatoires	Mindestreserve (<i>f</i>) [-n]
Revenue	Приход	recettes (<i>f pl</i>) / revenu (<i>m</i>)	Erlös (<i>m</i>) [-e]
Ricardian equivalence	Еквивалентност на Рикардо	équivalence (<i>f</i>) ricardienne	Ricardianische Äquivalenz (<i>f</i>) [-en] / Äquivalenztheorem (<i>n</i>) [-e]

Savings deposits вж. също другите видове	Спестовни влогове	dépôts (<i>m pl</i>) d'épargne	Spareinlage (<i>f</i>) [-n] / Sparguthaben (<i>n</i>) [-en]
Savings function	Функция на спестяванията	fonction (<i>f</i>) d'épargne	Sparfunktion (<i>f</i>) [-en]
Say's Law	Закон на Сей	loi (<i>f</i>) des débouchés de Say	say(')sches Gesetz (<i>n</i>) [-e] / ~ Theorem (<i>n</i>) [-e]
Secondary sector вж. също другите видове	Вторичен сектор	secteur (<i>m</i>) secondaire	industrieller / sekundärer Sektor (<i>m</i>) [-en]
seigniorage/seigneurage	Сеньораж	seigneurage (<i>m</i>)	Seigniorage (<i>f</i>) [<i>kein Pl</i>] (Aussprache: [zenjo'va:ʒ(ə)])
Selling price	Продажна цена	prix (<i>m</i>) de vente	Verkaufspreis (<i>m</i>) [-e]
Shadow economy	Сива (скрита) икономика	économie (<i>f</i>) informelle / ~ grise	Schattenwirtschaft (<i>f</i>) [-n] / grauer Markt (<i>m</i>) [Märkte] / Schleichhandel (<i>m</i>) [<i>kein Pl</i>]
Shortage of money	Паричен дефицит	manque (<i>m</i>) de fonds / ~ d'argent	Geldknappheit (<i>f</i>) [-en]
Spread	Спред (разлика между себестойност и пазарна цена)	écart (<i>m</i>)	Spread (<i>m</i>) [-s] (Aussprache: [sprɛt]) ≈ Spanne (<i>f</i>) [-n]
Stable equilibrium	Стабилно равновесие	équilibre (<i>m</i>) stable	stabiles Gleichgewicht (<i>n</i>) [-e]
Standard of living	Жизнен стандарт	niveau (<i>m</i>) de vie	Lebensstandard (<i>m</i>) [-s]
Steady growth	Устойчив растеж (растеж с постоянен темп)	croissance (<i>f</i>) soutenue	stetiges / kontinuierliches Wachstum (<i>n</i>) [<i>kein Pl</i>]
Steady-state growth	Стационарно състояние на икономиката	économie (<i>f</i>) (à l'état) stationnaire	stationäres / Steady-State-Wachstum (<i>n</i>) [<i>kein Pl</i>] (Aussprache: ['stɛdi(')stɛɪt(')vakstu:m])
Stock = Share	Акция	action (<i>f</i>)	Aktie (<i>f</i>) [-n]
Stock exchange	Фондова борса	bourse (<i>f</i>) (des valeurs) / place (<i>f</i>) (boursière)	Wertpapierbörse / Effektenbörse (<i>f</i>) [-n]
Stock market	Пазар на акции	marché (<i>m</i>) des actions / ~des valeurs	Aktienmarkt (<i>m</i>) [-märkte]
Store of value	Средство за натрупване/запазване на стойността	réserve (<i>f</i>) de valeur	Wertaufbewahrungsmittel (<i>n</i>) [-] (eine der primären Geldfunktionen: 2)

Structural unemployment вж. също другите видове	Структурна безработица	chômage (<i>m</i>) structurel	strukturelle Arbeitslosigkeit (<i>f</i>) [<i>kein Pl</i>]
Supply вж. също Demand	Предлагане	offre (<i>f</i>)	Angebot (<i>n</i>) [-e]
Supply curve	Крива на предлагането	courbe (<i>f</i>) d'offre	Angebotskurve (<i>f</i>) [-n]
Supply shock	Шокове на предлагането	choc (<i>m</i>) de l'offre	Angebotsschock (<i>m</i>) [-s]
Swap	Суап (договор за размяна на бъдещи плащания)	swap (<i>m</i>)	Swap (<i>m</i>) [-s] (Aussprache: [svɔp] / [swɔp])
Tariff вж. също Voluntary restraint agreement	Мито	droit (<i>m</i>) de douane	Zoll (<i>m</i>) [Zölle]
Tariff barriers вж. също Non-tariff...	Тарифни ограничения	barrières (<i>f pl</i>) tarifaires	tarifäres Handelshemmnis (<i>n</i>) [-se] / Zollbarriere (<i>f</i>) [-n] / Zollschanke (<i>f</i>) [-n]
Tariff rates	Митническа тарифа	tarif (<i>m</i>) douanier	Zolltarif (<i>m</i>) [-e]
Tax rate	Данъчна ставка	taux (<i>m</i>) d'imposition	Steuertarif (<i>m</i>) [-e]
Technology	Технология	technologie (<i>f</i>)	Technologie (<i>f</i>) [-n]
Tertiary sector вж. също другите видове	Третичен сектор	secteur (<i>m</i>) tertiaire	Dienstleistungssektor / tertiärer Sektor (<i>m</i>) [-en]
Tight monetary policy = Contractionary...	Затягаща/Рестриктивна парична политика	politique (<i>f</i>) monétaire restrictive	restriktive / kontraktive [...]
Time deposit вж. също другите видове	Срочен влог, депозит	dépôt (<i>m</i>) à terme / compte (<i>m</i>) de dépôt à terme	Termingeld (<i>n</i>) / Termineinlage (<i>f</i>) [-n] / Termindepositum (<i>n</i>) [-depositen] / Festgeld (<i>n</i>) (befristete Einlagen)
Total factor productivity	Обща факторна производителност	productivité (<i>f</i>) globale des facteurs	totale Faktorproduktivität (<i>f</i>) [<i>kein Pl</i>]
Total output	Общо производство/ продукция	production (<i>f</i>) totale	Gesamtproduktion (<i>f</i>) [-en]
Trade balance	Търговски баланс/ търговско салдо	balance (<i>f</i>) commerciale	Handelsbilanz (<i>f</i>) [-en]
Trade deficit	Търговски дефицит	déficit (<i>m</i>) commercial	Handelsbilanzdefizit (<i>n</i>) [-e]
Trade surplus	Търговски излишък	excédent (<i>m</i>) commercial	Handelsbilanzüberschuss (<i>m</i>) [-überschüsse]

Transaction cost	Трансакционни разходи	coût (<i>m</i>) de transaction	Transaktionskosten [<i>nur Pl</i>]
Transfer payment	Трансферни плащания	transferts (<i>m pl</i>)	Transferleistung (<i>f</i>) [-en]
Traveler's check/cheque	Пътнически чек	chèque (<i>m</i>) de voyage	Reisescheck (<i>m</i>) [-s]
the Treasury: (1) United States Department of the Treasury; (2) Her Majesty's (HM) Treasury / the Exchequer	Министерство на финансите на САЩ/... на Великобритания	Le Trésor : (1) Le Département du Trésor des États-Unis ; (2) Le Trésor de sa Majesté (au Royaume-Uni) / L'Échiquier	Treasury (≈ Schatzkammer (<i>f</i>) [-n]): (1) Finanzministerium der Vereinigten Staaten; (2) Finanz- und Wirtschaftsministerium des Vereinigten Königreichs (<i>n</i>) [-ministerien]
Treasury bill	Съкровищен бон	billet (<i>m</i>) du Trésor américain	Treasury bill / Schatzwechsel (<i>m</i>) [-]
Treasury bond	Държавна ценна книга	Bon du Trésor ; obligation (<i>f</i>) assimilable du Trésor (de l'Etat français)	Treasury bond (<i>m</i>) [-s] / marktfähige Staatsschuldverschreibung / Staatsanleihe (in den USA)
Unemployment rate	Коефициент/норма на безработица	taux (<i>m</i>) de chômage	Arbeitslosenquote (<i>f</i>) [-n]
Unit of account	Разчетна единица	unité (<i>f</i>) de compte	Recheneinheit (<i>f</i>) [-en] (eine der primären Geldfunktionen: 3) Geld als ein Wertmaßstab)
Unit of value	Мярка на стойност	unité (<i>f</i>) de valeur	Wertmeseinheit (<i>f</i>) [-en] (eine der primären Geldfunktionen: 3) Geld als ein Wertmaßstab)
Value	Стойност	valeur (<i>f</i>)	Wert (<i>m</i>) [-e]
Velocity of money	Скорост на парично обращение	vitesse (<i>f</i>) de circulation de la monnaie	Geldumlaufgeschwindigkeit (<i>f</i>) [-en] / Umschlagshäufigkeit (<i>f</i>) [-en] des Geldes (<i>n</i>)
Voluntary restraint agreement/export restraint/export restriction вж. също <i>Tariff</i>	Доброволни митнически ограничения	restriction (<i>f</i>) volontaire à l'exportation / autolimitation (<i>f</i>) à l'exportation	freiwillige Exportbeschränkung (<i>f</i>) [-en]
Wage вж. <i>Compensation to employees, Labour</i>	Надница, работна заплата	salaire (<i>m</i>)	Zeitlohn / Stundenlohn (<i>m</i>) [-löhne]
Wage labour	Наемен труд	travail (<i>m</i>) salarié	Lohnarbeit (<i>f</i>) [-en]

Wage rigidity	Негъвкавост (ригидност) на работните заплати	rigidité (<i>f</i>) des salaires	Lohnrigidität (<i>f</i>) [-en]
Work force вж. също <i>Employment, Labour</i>	Работна сила	main (<i>f</i>) d'œuvre / force (<i>f</i>) de travail / personnel (<i>m</i>) / effec- tifs (<i>m pl</i>)	Arbeitskraft (<i>f</i>) [-kräfte]
Yield	Доходност, доход	rendement (<i>m</i>) / pro- duit (<i>m</i>)	Rendite (<i>f</i>) [-n]

Димитър Златинов

Макроикономическа теория и политика

Българска
Първо издание

Рецензенти
доц. д-р *Мариела Ненова-Амар*
доц. д-р *Григор Сарийски*

Редактор
Елеонора Николова

Художник на корицата
Владимир Матов

Формат 70/100/16
Печатни коли 12,5

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
www.unipress.bg

Доц. Димитър Златинов е доктор по икономика (2015 г.), преподавател в катедра „Икономика“ в Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и изследовател в Института за икономически изследвания при Българската академия на науките. Лектор е по микроикономика, макроикономика, международна икономика и икономическа политика в Софийския университет.

Специализирал е в Австрия към Международния валутен фонд и в Люксембург към Европейската сметна палата. През 2014 г. е участник в Петата юбилейна среща с лауреати на наградата по икономика в памет на Алфред Нобел в Линдау, Германия. Работил е в Българската народна банка в периода 2010 – 2016 г.

До момента е участвал в 15 международни, национални и университетски научноизследователски проекти. Автор е на над 60 публикации в страната и чужбина, свързани с изследване на цикличното развитие на икономиката, моделирането на макроикономическите процеси, взаимодействието на макроикономическите политики и пазара на труда.

Учебникът „Макроикономическа теория и политика“ е предназначен за студентите от Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в бакалавърска и магистърска степен, които изучават макроикономика на уводно равнище. Студентите се запознават с основните модели за функциониране на икономиката; базовите макроикономически показатели и методите за тяхното измерване; механизма на постигане на макроикономическо равновесие в краткосрочен и дългосрочен план и причините и последиците от цикличното развитие на икономиката. В учебника се акцентира на целите, инструментите и ефектите от провеждането на макроикономическа политика и представянето на същността и възможностите за използване на кейнсианския и неокласическия подход за макроикономически анализ, с оглед изграждане на умения за интерпретиране на макроикономически концепции и теории и техните ефекти в различни периоди.

Учебникът е неразривно свързан с учебното помагало „Макроикономическа теория и политика“, което съдържа разработени задания за практическа работа и проверка на знанията.

ISBN 978-954-07-5594-6

9 789540 755946

www.unipress.bg

